

УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ

**ВІСНИК
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ОСВІТИ:**

збірник наукових праць

*Серія
«Педагогічні науки»*

Випуск 16(45)

ISSN 2218-7650

DOI: 10.37321

ID 47812

[https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16\(45\)](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45))

Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Державний заклад вищої освіти
«Університет менеджменту освіти»

ВІСНИК ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

**Збірник наукових праць
Випуск 16(45)**

Серія «Педагогічні науки»

Освіта/Педагогіка: 01; код спец.: 011, 012, 013, 014, 015, 016

*Внесений до переліку наукових фахових видань у галузі
педагогічних наук рішенням Атестаційної колегії
Міністерства освіти і науки України
від 28 грудня 2019 року № 1643 (додаток 4)
Серія «Педагогічні науки» (Категорія «Б»)*

Видання індексується:

IndexCopernicus;

Infobaseindex;

SJIF (Impact Factor);

Akademic Resource Index;

CiteFactor;

Edition is indexed: Google Scholar;

Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського

<http://nbuv.gov.ua/j-tit/vpron>;

Норвезький Реєстр наукових журналів

**Київ
2021**

УДК 378.091.046-021.68(082)

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія KB № 22072-11972ПР від 22 квітня 2016 р.

*Затверджено Вченою радою
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
(протокол № 5 від 21 квітня 2021 р.)*

Головний редактор

Віктор Олійник, д-р пед. наук, проф., дійсний член НАПН України. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2576-0722>

Заступник головного редактора:

Олег Спірін, д-р пед. наук, проф. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9594-6602>.

Відповідальний секретар:

Оксана Ануфрієва, канд. пед. наук, доцент. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8465-1681>.

Редакційна колегія:

Олександр Галус, д-р пед. наук, проф.; **Олена Глазунова**, д-р пед. наук, доцент; **Оксана Дубініна**, канд. пед. наук, доцент; **Ольга Єжова**, д-р пед. наук, проф.; **Микола Кириченко**, д-р філософії, член-кор. Нац. Академії наук вищої освіти України; **Наталія Клокар**, д-р пед. наук, проф.; **Катерина Колос**, д-р пед. наук, проф.; **Василь Олло**, канд. пед. наук; **Ольга Пінчук**, канд. пед. наук; **Лариса Петренко**, д-р пед. наук, проф.; **Деспіна Каракацані**, проф. Департаменту соц. та освіт. політики Ун-ту Пелопоннесу, Корінф, Грецька Республіка.

Асоційовані редактори:

Ірина Андричук, д-р пед. наук, проф.; **Віктор Гладуш**, д-р пед. наук, проф.; **Зоя Рябова**, д-р пед. наук, проф.; **Лариса Сергеева**, д-р пед. наук, проф.; **Вікторія Сидоренко**, д-р пед. наук, доцент; **Ірина Сіданіч**, д-р пед. наук, доцент; **Тамара Сорочан**, д-р пед. наук, проф.; **Ганна Тимошко**, д-р пед. наук, проф.; **Маріола Міровска**, д-р гуманітарних наук у галузі педагогіки, доцент, Ченстохова, Республіка Польща; **Ширинбой Олімов**, д-р пед. наук, проф., Бухара, Республіка Узбекистан.

Технічний редактор: Яніна Васильченко

Статті, які публікуються у збірнику проходять перевірку щодо плагіату

Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць / НАПН України ДЗВО «Ун-т менедж. освіти»; голов. ред. В. Олійник; редкол.: О. Галус [та ін.]. Київ: Юстон, 2021. Вип. 16(45). 240 с. (Серія «Педагогічні науки») (Категорія «Б»).

ISBN 978-617-7854-51-6

У збірнику висвітлюються актуальні проблеми загальної і професійної освіти. Представлено результати досліджень з історії педагогіки, методології освіти, теоретичних і методичних аспектів навчання та виховання, формування професійних компетентностей фахівців у галузі освіти, підвищення якості освіти.

Для науковців, педагогічних і науково-педагогічних працівників, керівників закладів вищої освіти, методистів, викладачів і слухачів закладів післядипломної освіти.

УДК 378.091.046-021.68(082)

ISBN 978-617-7854-51-6

© ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2021

ISSN 2218-7650

DOI: 10.37321

ID 47812

[https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16\(45\)](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45))

Ministry of Education and Science of Ukraine
National Academy of Educational Science of Ukraine
State Institution of Higher Education
«University of Educational Management»

BULLETIN OF POSTGRADUATE EDUCATION

*Collection of scientific papers
Issue 16(45)*

Educational Sciences Series

Education/Pedagogy: 01; spec code: 011, 012, 013, 014, 015, 016

*Listed in the list of scientific professional publications
in the field Pedagogical sciences Decision of the Appraisal
Board Ministry of Education and Science of Ukraine
Resolution of the Presidium of HAC of Ukraine
№ 1643 of 28.12.2019 (dod. № 4)
Educational Sciences Series (Category «B»)*

Edition is indexed:

IndexCopernicus;

Infobaseindex;

SJIF (Impact Factor);

Akademic Resource Index;

CiteFactor;

Edition is indexed: Google Scholar;

National Library of them V. I. Vernadsky

<http://nbuv.gov.ua/j-tit/vpopn>

Norwegian Register of Scientific Journals

**Kyiv
2021**

UDC 378.091.046-021.68(082)

Registration certificate KV No 22072-11972PR dated 22.04.2016.

*Approved by the Academic Council
SIHE «University of educational management»
(protocol № 5 dated 21 April 2021)*

Editor-in-Chief

Victor Oliylyk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, Full Member (Academician) of NAES of Ukraine.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2576-0722>.

Deputies Editor:

Oleg Spirin, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9594-6602>.

Executive secretary:

Oksana Anufriieva, PhD of Ped. Sciences, Associate Prof. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8465-1681>.

Members of Editorial Board:

Alexander Halus, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Olena Glazunova**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Professor; **Oksana Dubinina**, PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor; **Olga Yezhova**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Mykola Kyrychenko**, Doctor of Philosophy, Corresponding Member (Academician) of Higher Education National Academy of Sciences of Ukraine; **Nataliia Klokar**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Catherine Kolos**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Vasyl Ollo**, PhD of Pedagogical Sciences; **Olga Pinchuk**, PhD of Pedagogical Sciences; **Iarisa Petrenko**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Despina Karakatsani**, Professor of the Department of Social and Educational Policy of the University of Peloponnesus, Corinth, Republic of Greece.

Associate editors:

Iryna Androshchuk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Victor Hladush**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Zoya Ryabova**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Larysa Serheieva**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Viktoriiia Sydorenko**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Professor; **Iryna Sidanich**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Professor; **Tamara Sorochan**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Anna Tymoshko**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Mariola Mirovska**, Doctor of Humanities in the field of Pedagogy, Associate Professor, Częstochowa, Republic of Poland; **Shirinboy Olymov**, doctor of pedagogical sciences, professor, Bukhara, Republic of Uzbekistan.

Technical Editor: *Yanina Vasilchenko*

Articles published in the Collection are checked for plagiarism on

Bulletin of Postgraduate education: collection of scientific papers / NAES of Ukraine SIHE «University of Educational Management»; Editor-in-Chief V. Oliylyk; Editorial board: A. Halus [and others]. Kyiv: Yuston, 2021. Issue 16(45). 240 p. (Educational Sciences Series) (Category «B»).

ISBN 978-617-7854-51-6

The collection covers current problems of general and vocational education. The results of researches on the history of pedagogy, methodology of education, theoretical and methodical aspects of teaching and education, formation of professional competencies of specialists in the field of education, improvement of the quality of education are presented.

For scientists, pedagogical and scientific and pedagogical workers, heads of institutions of higher education, methodologists, teachers and students of institutions of postgraduate education.

UDC 378.091.046-021.68(082)

ISBN 978-617-7854-51-6

© SIHE «University of educational management», 2021

Серія «Педагогічні науки»

Освіта/Педагогіка: 01; код спец.: 011, 012, 013, 014, 015, 016

Educational Sciences Series

Education/Pedagogy: 01; spec code: 011, 012, 013, 014, 015, 016

ЗМІСТ

Відомості про авторів	8
Bakhshaliyeva Tamara. The system of moral purification in Nasreddin Tusi's pedagogical heritage and its importance for high school students https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-10-22	10
Вініченко Алла. Формування соціокультурних цінностей молоді у процесі навчання в закладі вищої освіти https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-23-38	23
Гао Десян. Педагогічні умови формування готовності студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів до керівництва вокально-хоровими колективами https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-39-52	39
Глазунова Олена, Саяпіна Таїсія, Корольчук Валентина, Волошина Тетяна, Касаткіна Ольга. Цифрова компетентність майбутніх фахівців з економіки: етапи формування https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-53-77	53
Hamidova Khalida Aydin gizi. Systematic approach to results-oriented management of preschool education institutions https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-78-92	78
Jabbarova Konul Hidayat. Opportunities of the pedagogical quartet in the prevention of deviant behavior, taking into account the pedagogical and psychological characteristics of senior students https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-93-109	93
Докторович Валерія. Особливості управління інноваційною діяльністю закладу професійної (професійно-технічної) освіти https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-110-127	110
Касьян Сергій. Особливості відображення інформації в електронних освітніх ресурсах https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-128-139	128
Samedzade Farida. Instilling respect for family traditions in preschool children (large group) https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-140-156	140
Сергеева Лариса. Розвиток сфери освітніх послуг в Україні https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-157-172	157
Сидоренко Вікторія. Діяльність школи педагогічного коучингу в умовах управління децентралізацією освіти в Україні https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-173-193	173
Сюй Цін. Структурні компоненти формування евристичного мислення магістрантів з хорового диригування https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-194-207	194
Федорків Юрій. Специфіка та зміст інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-208-224	208
Чжан Бо. Методичне забезпечення формування художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-225-238	225

CONTENT

Information about the authors	8
Tamara Bakhshaliyeva. The system of moral purification in Nasreddin Tusi's pedagogical heritage and its importance for high school students https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-10-22	10
Alla Vinichenko. Formation of sociocultural values of youth in education process of higher education institution https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-23-38	23
Gao Desyan. Pedagogical conditions of formation of readiness of students of faculties of arts of pedagogical universities to the guidance by vocal-chorus collectives https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-39-52	39
Olena Glazunova, Taisiia Saiapina, Valentyna Korolchuk, Tetiana Voloshyna, Olga Kasatkina. Digital competence of future economics: stages of formation, content and resources https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-53-77	53
Hamidova Khalida Aydin gizi. Systematic approach to results-oriented management of preschool education institutions https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-78-92	78
Jabbarova Konul Hidayat. Opportunities of the pedagogical quartet in the prevention of deviant behavior, taking into account the pedagogical and psychological characteristics of senior students https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-93-109	93
Valeriia Doktorovych. Peculiarities of managing innovative activity of the institution of professional (vocational and technical) education https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-110-127	110
Sergey Kasyan. Features of information display in electronic educational resources https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-128-139	128
Farida Samedzade. Instilling respect for family traditions in preschool children (large group) https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-140-156	140
Larysa Sergeieva. Development of education services sector in Ukraine https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-157-172	157
Viktoriiia Sydorenko. Activities of the school of pedagogical coaching in the conditions of management of decentralization of education in Ukraine https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-173-193	173
Xu Qing. Structural components of formation of heuristic thinking of master's with choral conducting https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-194-207	194
Yuri Fedorkiv. Specificity and content of instrumental training of future teachers of music art https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-208-224	208
Zhang Bo. Methodological support for the formation of artistik-evaluation skills of future musik teachers https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-225-238	225

Відомості про авторів

Тамара Бахшалієва, викладач Нахчиванського учительського інституту. Нахчиван, Азербайджан.

Вініченко Алла Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри публічного управління і проектного менеджменту Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

Волошина Тетяна Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інформаційних систем і технологій Національного університету біоресурсів і природокористування України. Київ, Україна.

Гао Десян, аспірант кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і диригування факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Київ, Україна.

Глазунова Олена Григорівна, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету інформаційних технологій Національного університету біоресурсів і природокористування України. Київ, Україна.

Джаббарова Кёнуль Гідаят гизи, ст.викладач Мінгечевірського Державного Університету; дисертант Інституту Освіти Азербайджанської Республіки. Мінгечевір, Азербайджан.

Докторович Валерія Миколаївна, заступник директора з навчально-виробничої роботи ДПТНЗ «Сумське вище професійне училище будівництва і дизайну», аспірант кафедри професійної та вищої освіти Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Суми, Україна.

Касаткіна Ольга Михайлівна, старший викладач кафедри інформаційних систем і технологій Національного університету біоресурсів і природокористування України. Київ, Україна.

Касьян Сергій Петрович, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри відкритих освітніх систем та інформаційно-комунікаційних технологій Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

Корольчук Валентина Ігорівна, старший викладач кафедри інформаційних систем і технологій Національного університету біоресурсів і природокористування України. Київ, Україна.

Самедзаде Фаріда Октай гізі, кандидат Інституту освіти Азербайджанської Республіки; викладач Азербайджанського державного педагогічного університету. Баку, Азербайджан.

Саяпіна Таїсія Петрівна, старший викладач кафедри інформаційних систем і технологій Національного університету біоресурсів і природокористування України. Київ, Україна.

Сергеева Лариса Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри професійної і вищої освіти Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

Сидоренко Вікторія Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології та менеджменту Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти; директор Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Біла Церква, Україна.

Сюй Цін, аспірант кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і диригування факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Київ, Україна.

Федорків Юрій Степанович, аспірант Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Київ, Україна.

Хамідова Халіда Айдін гізі, старший викладач Азербайджанського державного педагогічного університету; аспірант Інституту освіти. Баку, Азербайджан.

Чжан Бо, аспірант кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і диригування факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Київ, Україна.

Information about the authors

Tamara Bakhshaliyeva, Lecturer of the Nakhchivan Teachers Institute. Nakhchivan, Azerbaijan.

Gao Desyan, Postgraduate student of the Department of theory and methods of music education, choral singing and conducting Anatoliy Avdievsky faculty of Arts National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Kyiv, Ukraine.

Valeria Doctorovich, deputy Director for Training and Production of Sumy Higher Vocational School of Construction and Design, postgraduate student of the vocational and higher education department of the Postgraduate Education Central Institute SIHE «University of Education Management». Sumy, Ukraine.

Yuri Fedorkiv, graduate student of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Kyiv, Ukraine.

Olena Glazunova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Information Technology National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, Ukraine.

Hamidova Khalida Aydin gizi, Senior teacher of Azerbaijan State Pedagogical University; Ph.D student of the Institute of Education. Baku, Azerbaijan.

Jabbarova Konul Hidayat, Lecturer of the Mingachevir State University, PhD student of Institute of Education of the Republic of Azerbaijan. Mingachevir, Azerbaijan.

Olga Kasatkina, Senior Lecturer of the Department of Information System and Technologies National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, Ukraine.

Sergey Kasyan, candidate of pedagogical sciences, Head of the Department of Open Educational Systems and information and communication technologies Central Institute of Postgraduate Education SIHE «University of Educational Management». Kyiv, Ukraine.

Valentyna Korolchuk, Senior Lecturer of the Department of Information System and Technologies National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, Ukraine.

Taisiia Saiapina, Senior Lecturer of the Department of Information System and Technologies National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, Ukraine.

Farida Samedzade, Ph.D of the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan; Lecturer of the Azerbaijan State Pedagogical University. Baku, Azerbaijan.

Larysa Sergeieva, Doctor of pedagogical sciences, professor, Head of Department vocational and higher education department of the Postgraduate Education Central Institute SIHE «University of Education Management». Kyiv, Ukraine.

Viktoriia Sydorenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy, psychology and management of Bila Tserkva Institute continuing professional education; The Director, The Bila Tserkva Institute of Continuing Professional Education SIHE «University of Educational Management». Bila Tserkva, Ukraine.

Alla Vinichenko, Candidate of Historical sciences, associate professor of the Department of Public administration and Project management, Educational and scientific institute of management and psychology SIHE «University of education management». Kyiv, Ukraine.

Tetiana Voloshyna, PhD (pedagogical science), Associate Professor of the Department of Information System and Technologies National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, Ukraine.

Xu Qing, Postgraduate student of the Department of theory and methods of music education, choral singing and conducting Anatoliy Avdievsky faculty of Arts National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Kyiv, Ukraine.

Zhang Bo, Postgraduate student of the Department of theory and methods of music education, choral singing and conducting Anatoliy Avdievsky faculty of Arts National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Kyiv, Ukraine.

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16\(45\)-10-22](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-10-22)

UDC 373.1.02; 373.1.02:372.8

Tamara Bakhshaliyeva,

Lecturer of the Nakhchivan Teachers Institute.

Nakhchivan, Azerbaijan.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0091-3972>

tamarabaxsheliyeva@gmail.com

THE SYSTEM OF MORAL PURIFICATION IN NASREDDIN TUSI'S PEDAGOGICAL HERITAGE AND ITS IMPORTANCE FOR HIGH SCHOOL STUDENTS

Abstract. Considering the existence of a fair conscience as the main condition, great Azerbaijani thinker Nasreddin Tusi speaks about the importance of conscience in human perfection, happiness and good deeds. He tries to prove that moral purification is an art and that it is an art necessary for the family, the state and humanity. The pedagogical legacy of the great thinker Nasreddin Tusi contains very useful ideas, recommendations, advice and counsel for the training, education and upbringing of the younger generation – in short, very valuable didactic materials. The use of these recommendations and advice in the organization of educational work in the family and at school serves to educate the younger generation in the spirit of national and spiritual values, national traditions. The article discusses the role of the pedagogical heritage of the great thinker Nasreddin Tusi, who lived in the XIII century, who created the first system of moral education in the written literature, in the purification of moral education of university students. The article mentions the moral attributes, moral norms and components that are considered acceptable for the purification of the morals of university students. The article shows that respect for scientists, honesty, justice, zeal, respect for elders, love of family and homeland have a special place in the system of moral education and ensure the personal development of students. The article also reflects the possibilities and ways of using the works of Khaja Nasreddin Tusi «Nasirean Ethics», «Adabul-Mutallim» and «Ovsaful-Ashraf» in the educational process of universities. That is, the article shows the most effective ways to ensure the personal development of students, based on their competencies. Because the State Strategy for the Development of Education in Azerbaijan recommends that university teachers be closely involved in creating a new content of competency-based personality-

oriented education. From this point of view, the article contains recommendations and advice on the creative approach of university teachers to the development and formation of students' level of personality, using the system of moral purification in the above-mentioned works of Nasreddin Tusi.

Key words: Nasreddin Tusi's pedagogical heritage; system of moral purification; moral education; moral attributes; moral norms; development of thinking; personality development.

INTRODUCTION / ВСТУП / ВВЕДЕНИЕ

Formulation of the problem. The research focuses on the analysis of very important issues for pedagogy. According to Tusi, parents, teachers and educators, friends, as well as doing useful work in theory and practice are of great importance in the upbringing of a pure moral generation. Considering the existence of a fair conscience as the main condition, Tusi speaks about the importance of conscience in human perfection, happiness and good deeds. He tries to prove that moral purification is an art and that it is an art necessary for the family, the state and humanity. The pedagogical legacy of the great thinker Nasreddin Tusi contains very useful ideas, recommendations, advice and counsel for the training, education and upbringing of the younger generation – in short, very valuable didactic materials. The use of these recommendations and advice in the organization of educational work in the family and at school serves to educate the younger generation in the spirit of national and spiritual values, national traditions.

Analysis of the latest relevant research and publications. This research is based on the sources written by various authors such as «Nasreddin Tusi: His Life, Science, World View» by Rzayev Agababa [4], «Works written on Nasireddin Tusi's "Nasirean Ethics" Work in the Soviet Union» by Tuten Ozkaya[3], Pedagogy: Textbook by Sadigov[5], Educational thoughts of Nasreddin Tusi by Sadigov, Maharramova [6], General pedagogy: Textbook bu Sadigov [7], Turkish - Islamic Astronomy Scholars and Travel to the Sky by Goker L. [1] and also the sources by Nasraddin Tusi such as «Nasirean Ethics»[8], «Adabül-Mütellimin» (student`s culture) [9], «Övsafül-Əşrəf» (Characteristics of honorable people) [10], «Rubai» [11], «Şərh "Əl-İşarat"» [12], etc.

AIM AND TASKS / МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ

The *aim* of the research is to analyze the pedagogical significance and educational factors in Nasreddin Tusi's scientific and literary work.

For this purpose, the article sets the following **tasks**:

- to explain the pedagogical importance of the work Nasirean Ethics;
- to clarify the moral educational basis of results.

THE THEORETICAL BACKGROUNDS / ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

The ideas, facts, considerations, approaches, concepts that are important for the moral educational development of students are selected, modified, based on the pedagogical results of the research. The theoretical basis of the research is a set of scientific and theoretical provisions on the content of personality-oriented education in higher pedagogical education institutions. A number of physiological and pedagogical methodological literature related to Nasreddin Tusi's pedagogical heritage and its role in students of universities in the system of moral purification were analyzed and relevant generalizations were made. The results were compared with the results of a number of relevant studies. Observations were made in order to study the relevant content in higher pedagogical educational institutions. Observations are based on the fact that the knowledge and skills imparted to students are a whole system. A number of university documents were studied and analyzed in order to study in detail the system of imparting knowledge to students on the relevant topic.

RESEARCH METHODS / МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

The methodological basis of the research is the theory and concepts of sociology, pedagogy, literature and psychology. Methods of analysis, synthesis, induction, deduction, functional analysis and comparative analysis were used in the research.

RESEARCH RESULTS / РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

According to Tusi, the primary moral norm, moral character is considered to be respect for science and respect for scientists. Tusi considers science to be the main factor that enters the body of wisdom and studies the mysteries of people, nature, society and the whole universe. He considers it a dynamic force capable of learning the secrets of the scientific world, which includes the study and systematization of the stages of development of human society, and which enters the body of Wisdom. That is, according to Tusi, science is considered the ornament of the world of wisdom. However, not all who come to the world of

Wisdom have that dynamic force. In fact, the Wise Ones can study and present in detail all the scientific ideas about fire, air, water and earth.

There are people in the world of wisdom who collect and memorize scientific issues, speak, and explain every subtle truth they hear and memorize from others in conversations, debates, and conflicts in such a way that the mouths of those who listen are opened, and such people are truly a sea of virtue they confirm that they are; but in fact there is no trace of this in their souls; they cannot comprehend and explain truths correctly; their judgments and information are dubious and unreliable, and in mastering science they are like some animals that have learned human movements or children who are pretending to look elder [8, p. 98].

That is why N. Tusi presents Wise Men as people with all moral qualities. It is stated that a true moral person must master science, respect scientists, be fair, and be able to instill friendship, camaraderie, and equality; be a supporter of honesty; He must carry in his morality such qualities as perseverance, honor, thrift, honesty, chastity, bravery, enlightenment, and glory. In fact, in the etymological sense of the word spirituality, there is the content of being able to carry all the moral qualities in one's «ego». That is, each person is considered to be spiritually whole after having all the existing moral qualities. Thus, while moral education includes the acquisition of one or more moral qualities, spiritual education includes the acquisition of all existing moral qualities. According to Tusi, it is important for people who have knowledge and respect scientists to be fair. In Nasirean Ethics, Tusi compared justice to equality, arguing that any case could be effective if it was approached on the basis of the norms of justice. That is, «justice and equality» can be achieved in unity. According to Nasreddin Tusi, first of all, it should be said that there are different forms of «justice» and «equality», for example, in music, when the proportions are not equal, they create equality using intervals. In the same way, justice manifests itself in a special way everywhere, otherwise there will be confusion and corruption.

This can be interpreted as follows: true equality between objects, quantities, and qualities is possible when they are identical, and the main condition for this is the unity of the ratio, where there is no such ratio, then «equality» is the ratio of one to two, two to three, or three to four. The former is called «continuous» ratios (complete ratios), and the latter is called «intermittent» ratios (fractional ratios). There are different types and different names of ratios, for example: numerical ratios, geometric ratios, structural ratios, other ratios explained in other sciences [8, p. 104].

Tusi's comparative explanation suggests that it is important to consider all the factors that influence the purification of human morality. Indeed, justice and equality can be ensured by a comparative study of both the pros and cons of these factors. That is, determining the essence of the ratio of bad to good and good to bad should be the main criterion of this work, that is, the unit of measurement. The criterion of each commodity, state, and precious stone determines its ratio to another.

Ancient scientists have expressed great and valuable ideas about the creation of very useful sciences through proportion.

If the concept of justice (balance, equality) is used in the conscious regulation of life, it should be divided into three parts:

- the first – those related to goods and art;
- the second – those related to transactions and exchanges;
- third – those related to compulsory work (such as discipline and punishment).

It is said about the first part: the ratio of this person to this property or art is the same as the ratio of such and such a person to some art or property, so this art and this property belongs to him, it must be given to him, and if there is a surplus, it must be corrected and paid. This is similar to «intermittent» ratios.

In the second part, the ratio is similar to either «intermittent» or «continuous». For example, if they say, «The ratio of this merchant to this dress is the ratio of this carpenter to this chair», it is like a «break», and there is nothing wrong with replacing it. Also, if they say, «The ratio of this garment to this gold is the same as the ratio of this gold to this pulpit», which is similar to «continuous», it would not be unfair if they replaced the garments and the pulpit.

In the third part, the ratio is similar to «geometry», for example, if they say that the ratio of this person to his/her position is like the ratio of a person to his/her position. A just person is said to put things that are disproportionate and inappropriate in a proportionate and appropriate way [8, p. 104–105]. Hence, one should not be indifferent to the purification of morality through proportion. It is also necessary to correctly define the relevant criteria, taking into account the relative differences in the purification of the morals of university students. At the same time, students' perceptions of justice and equality expand. According to Tusi, in addition to such an idea, it is useful to add listening to the voice of conscience. Students should be informed about justice, honesty, integrity, and zeal in this regard. According to Tusi, in fact, equality and justice consist of the «voice of conscience», the divine honor, because its source is also the great Creator.

As we will say below, civilized people are creative by nature and cannot live without helping each other. Help is that one serves the other, buys from the other and sells to the other, so as not to upset the balance, equality and equality. For example, a carpenter gives the product of his labor to a painter, and the painter in turn offers him the product of his labor. In this case, what the carpenter prepares may be better, more or less, than the painter, so there is a need for a balancing tool, which would be «dinar» (money) [8, p. 105–106]. As can be seen, in Nasreddin Tusi's pedagogical legacy, shopping, selling and buying products, paying for the work of artists, and, in modern parlance, the protection of business relations between people must be based on moral norms. According to Tusi, the regulation of monetary relations must be in accordance with moral norms. Because the main criterion of business activity is based on moral norms such as honesty and integrity. Violations of moral norms in people's business activities are often observed during the period of building an independent state. As a result, those who violate moral norms become rich, and those who believe in the future, who maintain truthfulness and honesty as moral norms, go bankrupt. In Tusi's pedagogical legacy, it is considered immoral for one of the parties to deceive the other, lie to him/her, and defraud. In other words, Nasreddin Tusi's pedagogical legacy clarifies both positive and negative manifestations of morality. In Tusi's pedagogical legacy, those who commit negative manifestations of morality are severely criticized, and they are exposed as immoral people who eat haraam, do not do right, lie, deceives people and possesses their wealth. When classifying moral norms, Khaja Nasreddin Tusi commented on the importance of respecting scientific norms, such as respect for scientists, patriotism, protection of the homeland, friendship, brotherhood, help, share, healing, courage, bravery, heroism, struggle, perseverance, honesty, dignity, zeal, purity, enlightenment, honor on a scientific basis.

Tusi considers people who observe all moral norms to be people who have «divine honor». Referring to Aristotle, he writes: Aristotle said that those who possess «divine honor» do things that lead to equality, goodness, happiness, and justice, and that «divine honor» does nothing but goodness, because the will of the great Creator is directed only to good deeds. Accordingly, «divine honor» tends to do useful and happy deeds, and avoids corrupt deeds. He commands «courage» to wait for order in battle, «chastity» to protect virginity from indecent acts, to prevent slander, shame and gossip, in short, to move away from vices and bring them closer to virtues. A righteous person first applies justice to himself, then to those close to him, and then to other people. He also said that «justice» is not a part of virtue, but all of it, and that «oppression», which is the

opposite of it, is not part of virtue, but all of it, but some types of oppression are more pronounced. For example: it quickly appears in cultural activities such as betting, shopping, receipts, savings; but theft, robbery, betrayal, lying, and others are relatively difficult to discover, and they are like «suffering». There are others that are equivalent to suffering and torture, such as shackles on the feet, chains on the wrists, and shackles on the neck. The righteous king and ruler is to prevent such injustices and crimes, to be the caliph of «Divine Honor» in the protection of justice, that is, to take more good from others and not give less punishment. That is why they said that «the caliphate is honesty» [8, p. 107].

Nasreddin Tusi's attitude to such moral norms at all times leads to the purification of morality, the promotion and protection of honesty, and the criticism and exposure of crookedness. At all times, Nasreddin Tusi's advice on moral education has contributed to the purification of the morals of the younger generation. Tusi's pedagogical legacy exposes those who are prone to drunkenness and drug use. Tusi criticizes such people as the perpetrators. The great philosopher criticizes such people as unwilling and indecisive. He recommends that such people should be severely punished. In Nasirean Ethics, he shows that if someone commits an indecent act due to drunkenness, hunger, or bigotry, it is important to punish him, because the beginning of the crime that led to this crime, that is, drinking wine, not restraining himself, restraining his passion, was his will. The interpretation of justice and its interpretations are as follows. As for its forms of manifestation in practice, the great philosopher divided justice into three parts:

The first is that people must repay the right of that great supporter of the Truth, the inspirer of all good deeds, the creator of all blessings; justice requires that the servant, as far as possible, act in excess of what is between him and his temple, and thus fulfill the conditions of servitude [12].

The second is that people should protect the rights of other people, respect the elders, not betray the trust, and be fair in their dealings.

Third, humans must maintain the traditions of their forefathers, such as customs, professions, authority, status, and so on. What has been said so far is the words of a doctor (philosopher) [8, p. 108–109]. Apparently, Nasreddin Tusi expressed valuable views on the regulation of justice for the younger generation. These ideas will guide the justice of generations to come. In these warnings, Tusi advises people, especially the younger generation, to know their rights, not to betray their trust, and not to be unfair in their dealings. In the current context of developing market economy, a number of banks provide interest-bearing loans to depositors. However, they raise the interest rate so much that people are

unable to pay it for the rest of their lives. Such cases have also manifested themselves in our country. Banks have raised interest rates, and lenders have been unable to repay inflated interest rates for more than 20 years. As a result, the head of the country took up the matter and issued a decree recommending the abolition of these inflated interest rates [2, p. 57]. Nasreddin Tusi's ideas on the purification of morality are embodied in other works, especially in his trilogy, which contains his pedagogical legacy. The first book of his trilogy, which reflects the system of moral education he wrote to purify people's morals, is called Nasirean Ethics, while the second book is called «Adabul-Mutallimin» (student culture). The last book of the trilogy is called «Awsaful-Ashraf» (Character of Honors). If the first book, «Nasirean Ethics», is devoted to the purification of children's morals from birth to the age of 18, the second book, «Adabul-Mutallimin» (student culture), deals with the formation of moral education in youth, including student years. The last book, Awsaf al-Ashraf (The Description of the Possessors of Honor), deals with giving a number of advice, counsel, advice and counsel to people regarding their post-youth upbringing. Work «Adabul-Mutallimin» consists of an introduction and 12 chapters.

In this section Tusi shows: I praise God for his kindness. We thank him for his blessings. May God's blessings and peace be upon the master of his prophets and the best of those under his care.

Although many students worked, they were not fortunate enough to master science. Although they tried, they did not see the results, because they made a mistake in their education and did not follow his mistakes. Someone who made a mistake in the way of education has not achieved his goal. I want to briefly explain the way of education based on what I have read in books and heard from my first teachers. It is God who clarifies everything [9, p. 7]. As can be seen, Nasreddin Tusi, as in Nasirean Ethics, in his works Adabul-Mutallim (student culture) and Awsaful-Ashraf (Character of Honors), purifies the morals of children, adolescents, students and adults. puts forward valuable ideas. In his book «Awsaf al-Ashraf», Tusi writes a number of reminders and advices on the purification of people's morals in the post-student years, presenting them as a thinker: Regarding contemplation, God says: «Do they not think that God created the heavens and the earth and what is between them only with justice, and for a specified term?» Although there are many meanings for «contemplation», the summary of all of them is reflected in one sentence, and it is as follows: No one can reach the level of perfection from the level of imperfection without watching. That is why they said: «Primary is important thinking». There are many verses in the Qur'an that encourage thinking, but it is impossible to list them all. For example, «Indeed in that are signs for a people who

give thought» [10].

Apparently, Tusi presents man as extraordinarily rich. He points out that, unlike other living beings, he possesses intellect, thinking, and cognitive thinking as a whole. At the same time, Tusi emphasizes the importance of purposeful, planned and organized use of reason and thinking. He advises people to get an education, to look at all areas of science, to benefit from them. It discourages people from doing wrong [11]. He points out that people who do bad things cannot hold a high position in society. According to Tusi's pedagogical logic, even those with higher education cannot rise from the level of defect to the level of perfection.

In the above-mentioned work, Tusi expresses the advantages of having knowledge, education, way of thinking, and a high level of sharpness in referring to a hadith in the Holy Qur'an.

«One hour of contemplation is better than seventy years of worship». It should also be noted that the temple of the journey, that is, the beginning of the movement towards the truth, is the universe and the human body. And watching means that the verses of Afaqi and Anfusi, that is, the wisdom found in every particle of the universe and in the human body, are a sign of the greatness and perfection of their Creator, so that the initial light of the deity can be seen in every particle: «We will show them Our signs in the external world and in their own bodies, so that they may know that the Qur'an is the truth» [10]. Apparently, Tusi remembers the hadith in the Qur'an. According to this hadith, one hour of science is better than 60 years of worship. Tusi's warnings and advice encourage students and all members of the younger generation to get an education. His counsel also emphasizes the benefits of worship. However, it is shown that it is useless to worship without learning science, education, and having a scientific worldview. All of these reminders are important for the moral purification of students. The purification of students' morals indicates that in the future they will be good specialists, exemplary heads of families, competent heads of departments, and even unique statesmen.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH / ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / ВЫВОДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДАЛЬНЕЙШИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

All that is said in the article, that is, the scientific provisions, opinions, comparative judgments, as well as generalizations and conclusions, are considered to be the novelty of the article. The article can be used by pedagogical teachers working in universities, researchers conducting research

on the life and work of Nasreddin Tusi. We can say that it is impossible to prepare students and the younger generation for life without a deep study and knowledge of the system of moral purification in higher education.

Prospects for further research. Following this article, which analyzes the pedagogical significance of Tusi's works, other nuances raised here should be considered separately in future analyzes. Tusi appreciated the role of teachers and educators as the main figures in the educational work, and considered it important for them to be highly educated, scientific, moral, demanding, compassionate, sweet-spoken and respectful. The thinker, who highly valued moral purity, moral purity, and clarity of conscience in the process of upbringing, knew that these qualities should be instilled in children from an early age. Tusi paid special attention to the moral education of children, such as punishment, praise, applause, rewards and encouragement.

REFERENCES / СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] L. Göker, *Türk – İslam Astronomi Alimleri Ve Gökyüzüne Seyahat*. Ankara, Türkiyə: Elif matbaacılık, 1975, 214 s.
- [2] Z. Məmmədov, *Azərbaycan fəlsəfəsi tarixi*. Bakı, Azərbaycan: Şərq-Qərb, 1994, 243 s.
- [3] T. Özkaya, Sovyetler Birliǵinde Nasıruddin-i Tusinin Ahlak-ı Nasiri Eseri üzerine çalıřmaları, *Erdem 4/10, Ocak*, p. 290–298, 1998.
- [4] A. Rzayev, *Nəsirəddin Tusi: Həyatı, Elmi, Dünyagörüşü*. Bakı, Azərbaycan: Kitab klubu, 1996, 296 s.
- [5] F. B. Sadıqov, *Pedaqogika: Dərs vəsaiti*. Bakı, Azərbaycan: Adiloǵlu, 2012, 555 s.
- [6] F. B. Sadıqov, H. Ə. Məhərrəmova, *Nəsirəddin Tusinin tərbiyəvi fikirləri*. Bakı, Azərbaycan: Ünsiyyət, 1998, 328 s.
- [7] F. B. Sadıqov, *Ümumi pedaqogika: Dərs vəsaiti*. Bakı, Azərbaycan: Maarif, 2018, 850 s.
- [8] Nəsirəddin Tusi, *Əxlaqi-Nasiri*. Bakı, Azərbaycan: «Lider Nəşriyyat», 2005, 280 c.
- [9] Nəsirəddin Tusi, *Adabül-Mütəllimin (tələbəlik mədəniyyəti)*. Bakı, Azərbaycan: Nurlan, 2002, 100 c.
- [10] Nəsirəddin Tusi, «Övsafül-Əşrəf (Şərəfətli insanların xüsusiyyətləri)», *Milli Virtual Kitabxananın rəqəmsal e-nəşri*. Bakı, Azərbaycan: YYSQ, N 38, 2010.
- [11] Nəsirəddin Tusi, *Rübailər «Kommunist» qəz.*, 25 noyabr, 1881.
- [12] Nəsirəddin Tusi, *Şərh «Əl-İşarat»*. Bakı, Azərbaycan: Nurlan, 2004, 392 s.

СИСТЕМА МОРАЛЬНОГО ОЧИЩЕННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ НАСРЕДДІНА ТУСІ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Тамара Бахшалієва,

викладач Нахчиванського учительського інституту.

Нахчиван, Азербайджан.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0091-3972>

email: tamarabaxsheliyeva@gmail.com

Анотація. Великий азербайджанський мислитель Насреддін Тусі стверджував, що совість відіграє важливу роль у процесі виховання людини, а також для досягнення нею щастя, творення добрих справ. На думку Насреддіна Тусі, моральне очищення – це мистецтво, вкрай потрібне для сім'ї, держави та людства. Педагогічна спадщина великого мислителя Насреддіна Тусі містить надзвичайно корисні ідеї, рекомендації й поради щодо освіти, навчання та виховання підростаючого покоління. Використання цих рекомендацій та порад під час організації виховної роботи в сім'ї й у школі слугуватиме вихованню молоді в дусі національних і духовних цінностей, національних традицій. У статті розглядається роль педагогічної спадщини великого мислителя Насреддіна Тусі, який жив у XIII столітті. Він створив першу систему морального виховання в письмовій літературі, яку можна використовувати для морального очищення студентів університетів. У статті згадуються моральні якості, норми та складові, що вважаються прийнятними для морального очищення студентів університетів. Повага до старших, чесність, справедливість, завзяття, любов до сім'ї та Батьківщини посідають особливе місце в системі морального виховання, забезпечуючи особистісний розвиток студентів. Розглядаються також особливості використання праць Хаджі Насреддіна Тусі «Насірейська етика», «Адабул-Муталлім» та «Овсафул-Ашраф» в освітньому процесі університетів. Тобто показано найефективніші способи забезпечення особистісного розвитку студентів, виходячи з їхніх компетенцій, оскільки Державна стратегія розвитку освіти в Азербайджані рекомендує активно залучати викладачів університетів до створення нового змісту особистісно орієнтованої освіти на основі компетентностей. Отже, стаття містить рекомендації та поради щодо творчого підходу викладачів університетів до розвитку особистості студентів із використанням системи морального очищення, викладеної в працях Насреддіна Тусі.

Ключові слова: педагогічна спадщина Насреддіна Тусі; система морального очищення; моральне виховання; моральні атрибути; моральні норми; розвиток мислення; розвиток особистості.

СИСТЕМА НРАВСТВЕННОГО ОЧИЩЕНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ НАСРЕДДИНА ТУСИ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ СОИСКАТЕЛЕЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Тамара Бахшалиева,
преподаватель Нахчиванского учительского института.
Нахчиван, Азербайджан.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0091-3972>
email: tamarabaxsheliyeva@gmail.com

Аннотация. Великий азербайджанский мыслитель Насреддин Туси утверждал, что совесть играет важнейшую роль в процессе воспитания человека, а также для достижения им счастья, творения добрых дел. Насреддин Туси считал, что нравственное очищение – это искусство, крайне необходимое для семьи, государства и человечества. Педагогическое наследие великого мыслителя Насреддина Туси содержит чрезвычайно полезные идеи, рекомендации и советы по образованию, обучению и воспитанию подрастающего поколения. Использование этих рекомендаций и советов при организации воспитательной работы в семье и в школе послужит для воспитания молодежи в духе национальных и духовных ценностей, национальных традиций. В статье рассматривается роль педагогического наследия великого мыслителя Насреддина Туси, который жил в XIII веке. Он создал первую систему нравственного воспитания в письменной литературе, которую можно использовать для нравственного очищения студентов университетов. В статье упоминаются моральные качества, нормы и составляющие, которые считаются приемлемыми для нравственного очищения студентов университетов. Статья показывает, что уважение к старшим, честность, справедливость, любовь к семье и Родине занимают особое место в системе нравственного воспитания, обеспечивая личностное развитие студентов. Рассматриваются также особенности использования работ Хаджи Насреддина Туси «Насирейская этика», «Адабул-Муталлим» и «Овсафул-Ашраф» в образовательном процессе университетов. То есть показаны самые эффективные способы обеспечения личностного развития студентов, исходя из их компетенций, поскольку Государственная стратегия

развития образования в Азербайджане рекомендует активно привлекать преподавателей университетов к созданию нового содержания лично ориентированного образования на основе компетенций. Итак, статья содержит рекомендации и советы по творческому подходу преподавателей университетов к развитию личности студентов с использованием системы нравственного очищения, изложенной в работах Насреддина Туси.

Ключевые слова: педагогическое наследие Насреддина Туси; система нравственного очищения; нравственное воспитание; нравственные атрибуты; нравственные нормы; развитие мышления; развитие личности.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] L. Göker, Turkish – Islamic Astronomy Scientists and Journey to the Sky. Ankara, Turkey: Elif printing, 1975, 214 p.
- [2] Z. Mammadov, History of Azerbaijani philosophy. Baku, Azerbaijan: East-West, 1994, 243 p.
- [3] T. Özkaya, Nasiruddin-i Tusi's work on the work of Ahlak-ı Nasiri in the Soviet Union, Erdem 4/10, Ocak, p. 290–298, 1998.
- [4] A. Rzayev, Nasraddin Tusi: Life, Science, Worldview. Baku, Azerbaijan: Book Club, 1996, 296 p.
- [5] F. B. Sadigov, Pedagogy: Textbook. Baku, Azerbaijan: Adiloglu, 2012, 555 p.
- [6] F. B. Sadigov, H. A. Maharramova, Nasreddin Tusi's educational ideas. Baku, Azerbaijan: Communication, 1998, 328 p.
- [7] F. B. Sadigov, General pedagogy: Textbook. Baku, Azerbaijan: Maarif, 2018, 850 p.
- [8] Nasreddin Tusi, Moral-Nasiri. Baku, Azerbaijan: «Leader Publishing House», 2005, 280 p.
- [9] Nasreddin Tusi, Adabul-Mutallim (student culture). Baku, Azerbaijan: Nurlan, 2002, 100 p.
- [10] Nasreddin Tusi, «Owsaful-Ashraf (Characteristics of Honorable People)», digital e-publication of the National Virtual Library. Baku, Azerbaijan: YYSQ, N 38, 2010.
- [11] Nasreddin Tusi, Quarters «Communist» newspaper, November 25, 1881.
- [12] Nasreddin Tusi, Commentary on Al-Isharat. Baku, Azerbaijan: Nurlan, 2004, 392 p.

*Стаття надійшла до редакції
04 березня 2021 року*

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16\(45\)-23-38](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-23-38)
УДК 316.7:378

Вініченко Алла Анатоліївна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри
публічного управління і проектного менеджменту
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2641-9769>
allavin.ko@gmail.com

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовано формування соціокультурних цінностей молоді у процесі навчання в закладі вищої освіти. Розглянуто проблему шляхів формування соціокультурних цінностей сучасної молоді як рушійної сили суспільних змін. Молодь, в контексті соціалізаційного підходу характеризується персоналізацією, пошуком свого місця в суспільстві, формуванням специфічної свідомості та стилю життя в мінливих соціальних умовах. Окреслено аксіологічну складову виховання особистості, що пов'язана з протилежними логічними властивостями, які базуються на знанні та оцінці. Соціокультурні цінності визначаються як основні життєві орієнтири, людини у повсякденному житті та формують її моделі соціальної поведінки й ставлення до оточуючої дійсності на конкретному історичному етапі розвитку суспільства. Вони дозволяють виокремити особливості історичного розвитку окремих народів і держав, визначають їх унікальність і самобутність. Встановлено, що особливість студентської молоді як соціальної групи полягає в тому, що на відміну від інших соціальних груп вона не залучена до виробничої праці і формування її інтересів, установок, цінностей здійснюється при спрямовуючій ролі педагогів у навчальному процесі. Охарактеризовано фактори негативного впливу ЗМІ, надмірного використання Інтернету, соціальних-мереж на формування соціокультурних цінностей молоді, деформацію понять цінностей та моралі. Визначено, що одним із завдань закладу вищої освіти полягає у формуванні в молодого покоління морального імунітету, збережений базової системи цінностей та її підсистеми соціокультурних цінностей, що зазнає руйнації в умовах викликів

сьогодення. Тому система сучасного українського навчання передбачає пошуки цілком інших підходів як до навчальних дисциплін гуманітарного циклу, так і до всієї структурно-логічної схеми підготовки фахівця.

Ключові слова: молодь; цінності; виховання; освіта; соціальна група; культура; народ; професійна підготовка; мораль; самооцінка.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Проблема громадянського суспільства та ролі в ньому особистості належить до числа фундаментальних наукових проблем, які хвилювали на протязі багатьох століть найкращі уми людства і є одним з визначальних аспектів сучасного соціокультурного життя. Існування громадянського суспільства, його реформування неможливі без появи нових суспільних індивідів, що мають своєрідні громадянські, полікультурні, толерантні якості. Людина є людиною, коли має високі моральні ідеали, передовий світогляд, заснований на демократичному поєднанні почуття своєї гідності, незалежності, індивідуальності з повагою прав та свобод інших громадян, постійним виконанням законів та правил загальнолюдського співіснування. Такий тип особистості не тільки не розчиняється в колективі, він має свою індивідуальність, а також володіє більш високою духовністю.

Сьогодні освіта стає однією з глобальних сфер людської діяльності, освіта, а вища розглядається як головний, центральний фактор соціального і економічного прогресу. Роль лідера на себе бере молодь, тому що являє собою ту соціальну групу, що несе с собою великі потенціальні можливості майбутнього. У зв'язку з цим, проблема шляхів формування соціокультурних цінностей сучасної молоді як рушійної сили суспільних змін здобуває виключно важливого значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем формування особистості, визначення її місця в соціумі через призму поєднання життєвих переконань, освітньої складової, професійної визначеності присвячений значний масив наукових робіт психологів, філософів, педагогів, соціологів таких як М. Вебер, Г. Спенсер, Е. Дюркгейм, І. Кон, Т. Ярошевський, А. Здравомислов, О. Ахієзер, А. Гусейнов, В. Розин та ін.

Вплив соціального оточення на формуванні ціннісної бази особистості, роль навчального і виховного процесу та трансформація педагогічних систем, відповідно вимог часу, закладені у психологічних та педагогічних дослідженнях Л. Даниленко, Г. Єльнікової, Г. Костюка,

В. Семиченко, В. Рибалки, Л. Божович, О. Леонтєва, С. Рубінштейна, А. Петровського.

Соціокультурна система цінностей студентської молоді і особливості формування їх в процесі соціалізації досліджуються А. Капською, Е. Зерадіною [1], О. Кучерук, В. Цибою, А. Ярошенко, Л. Дябел [2].

Сучасним проблемам впливу засобів масової інформації на формування життєвих стереотипів, поведінку, формування гендерних стереотипів молоді присвячені наукові пошуки А. Москаленко, О. Пугачова, А. Соловійова, О. Помазан, М. Скорик, Л. Таран, С. Шерман.

Проблемі ціннісних орієнтацій студентської молоді приділили значну увагу відомі науковці України В. Андрущенко, В. Кремень [3], [4], М. Дубина, П. Кононенко, І. Надольний, М. Лукашевич, Л. Губерський, С. Драч та інші. Цьому питанню приділена увага і в новому Законі «Про вищу освіту в Україні»

Багатоаспектність досліджуваної проблематики сьогодні зберігає свою актуальність, оскільки суспільно-політична ситуація демонструє, за твердженням Н. Черниш, у стан хаотичності й аритмії, коли національна культура і свідомість як чинник духовної стабілізації та гармонізації суспільства був відкинутий на другий план. [5]

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті – проаналізувати особливості формування соціокультурних цінностей у процесі навчання в закладі вищої освіти в умовах викликів сьогодення.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**:

- розкрити теоретичні аспекти соціокультурних цінностей;
- визначити роль закладу вищої освіти у формуванні ціннісних орієнтирів молодого покоління .

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

В історичній ретроспективі прослідковується беззаперечний факт, значущості ролі молоді в змінах суспільнополітичних векторів державотворчих процесів. Ця роль визначається в контексті формування та ствердження ціннісних орієнтацій особистості на етапі її становлення в соціумі, бо якщо період дитинства проходить свої стадії розвитку під впливом різноманітних потреб, то дорослий світ індивіда стверджується на основі цінностей. Адже життєві цінності людини, на думку О. Легун,

закріплюються досвідом, дозволяють визначити значуще і суттєве в своєму житті в залежності від віку, новоутворень конкретного періоду і рівня розвитку суспільства [6].

Тож молодь, в контексті соціалізаційного підходу характеризується персоналізацією, пошуком свого місця в суспільстві, формуванням специфічної свідомості та стилю життя в умовах соціальних змін.

В. Лісовський дав одне з перших визначень «молоді» як поколінню людей, які проходять процес засвоєння освітніх, професійних, культурних та інших соціальних функцій, а вікові межі молоді визначаються від 16 до 35 років, залежно від конкретно історичних умов.

Широкий спектр визначень дефініції «молодь», що дає сучасна наука, характеризує різні аспекти місця і значення покоління, але не є категоричним і одностайним.

Відповідно, аксіологія виховання особистості має компоненти з протилежними логічними властивостями, що базуються на знанні та оцінці. Де знання – «підтверджена істинна віра», цінності – належне, а оцінкою людина стверджує свою зацікавленість. При цьому знання дають розуміння оточуючого світу людині, а оцінка дає людині розуміння наскільки оточуючий світ відповідає її прагненням [7].

Іншими словами, якості людини, що спочатку пов'язані з історично визнаним типом діяльності, при якому значення має не тільки те, що зроблено, але і те, як саме та для чого це зроблено, є відображенням певного способу пізнання та відображення світу. За думкою М. Кагана, саме поняття «культура» ввійшло в філософське знання тому, що з'явилася потреба в інтегративному визначенні того, що і як виробляє людина, і як це на ньому відображується.

Кольтурологічний аспект категорії цінностей характеризується основоположними потребами, у процесі формуванні життєвих орієнтирів при оперті на матеріальні і духовні надбання нації. З педагогічної точки зору поняття «*цінностей*» представлено як значущість явищ та предметів реальної дійсності з точки зору їх відповідності або невідповідності потребам суспільства, соціальних груп чи особи і моральні та етичні імперативи, що вироблені людською культурою і є продуктами суспільної свідомості [Ошибка! Источник ссылки не найден., с.147], а «*ціннісні орієнтації*» – як вибіркова, відносно стійка система сформованих інтересів та потреб особистості, орієнтована на певний аспект соціальних цінностей. Вони формуються в процесі соціального розвитку особистості, її участі в трудовому житті, а освіта людини може розглядатися як управління

формуванням або зміною його ціннісних орієнтацій [9, с. 357]. Тому, виникнення цінностей з позиції історичної логіки можна розглядати як продовження історичної тенденції, що складається в об'єктивній визначеності якостей людини, що з самого початку включеного в світ об'єктів, правилами, нормами культури як культурно-історичної цілісності що пов'язана з формуванням, накопичуванням та розвитком культурно-історичних цінностей, зі становленням нових засобів пізнання та форм досвіду, що реалізується в науковому, технічному, соціальному та моральному аспектах [3], [4].

У повсякденному житті, як основні життєві орієнтири людини, визначаються соціокультурні цінності та формують її моделі соціальної поведінки й ставлення до оточуючої дійсності на конкретному історичному етапі розвитку суспільства [10, с. 1]. Вони дозволяють виокремити особливості історичного розвитку окремих народів і держав, визначають їх унікальність і самобутність.

У зв'язку з цим Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», «Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді» надає пріоритет гуманізації та гуманітаризації системи освіти, яка повинна сприяти вихованню та розвитку духовної культура молоді [11], [12].

Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, де задекларовано, що освіта України ґрунтується на культурно історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

У роботі було застосовано первинні і вторинні методи традиційного аналізу документів, кількісного аналізу документів; був здійснений порівняльний аналіз основних концептуальних підходів до дослідження соціокультурних цінностей.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

В Національній доктрині розвитку освіти в XXI столітті підкреслюється, що розвиваючому суспільстві необхідні сучасно освічені, моральні люди. В таких умовах освіта стає однією з глобальних сфер людської діяльності, освіта, а, особливо, вища, розглядається як головний, центральний фактор соціального і економічного прогресу. Роль лідера на себе бере студентська молодь, тому що являє собою ту соціальну групу, що несе с собі великі потенціальні можливості майбутнього. В зв'язку з цим проблема формування соціокультурних цінностей молоді набуває

виключно важливого значення. Вони є елементом вираження цілого комплексу потреб і інтересів, цілей і прагнень, світогляду і переконань людини, і відповідно до них індивід мотивує свою поведінку. У будь-якому суспільстві ціннісні орієнтації виявляються об'єктом виховання і цілеспрямованого впливу [13]. Особливістю студентської молоді як соціальної групи є те, що на відміну від інших соціальних груп, вона не бере участь у продуктивній праці і формування її інтересів, установок, цінностей здійснюється під впливом науково-педагогічних працівників у процесі навчання в закладі вищої освіти [14], [5]. При цьому спрямованість соціально-орієнтованої діяльності в першу чергу обумовлена особливостями базової системи морально-ціннісних орієнтацій молоді людини [4].

Навчання та виховання передбачає розвиток у людини совісті, яку нам неможливо зрозуміти звичними методами навчання та виховання. Тому система сучасної української освіти передбачає пошук абсолютно різних підходів до дисципліни, до всієї структурно-логічної схеми навчання, заснованої на системі суспільних цінностей та інших способах її засвоєння.

В дослідженні соціокультурних цінностей також є окрема проблема єдності поведінки, діяльності, спілкування та культурного світу. Ціннісні якості не виникають, якщо людина не взаємодіє з іншими людьми, які можуть розглядатися як зовнішні по відношенню до певної людини об'єкти. І в цьому питанні сучасне суспільство має ряд проблем серед яких варто виокремити зовнішні чинники під впливом яких зростає сучасна молодь (ЗМІ, Інтернет, соціальні-мережі).

Вважаємо, що слушним і на часі є твердження Е. Заредінової стосовно уразливості соціокультурних цінностей перед руйнівним впливом соціальних змін в українському суспільстві [1]. Засобами масової інформації починають нав'язуватися певні ціннісні орієнтири, які мають не завжди позитивний вплив на молодь. До таких принципів можна віднести наступні: прагнення до успіху будь-якою ціною, принцип «гроші не пахнуть», модель так званої «життєздатної особистості», пожертвувати «слабкими і непристосованими до життя людьми, щоб змогли вижити найбільш сильні і просунуті» та інше.

Звичайно інтернет для сучасної людини став незамінною частиною життя і характеризується:

- *глобальністю* – надає негайний доступ до інформації з усього світу;

- *відсутністю контролю, який існує в інших електронних ЗМІ, не зв'язаність географічним розташуванням дає можливість оприлюднити інформацію поза контролем урядів, монополій;*
- *низькими бар'єрами до доступу, доступну вартість створення і поширення інформації;*
- *необмеженими можливостями отримувати інформацію;*
- *дозволяє спілкування безлічі людей;*
- *не пов'язаний з жодною інфраструктурою, крім телефонної системи.*

А завдяки своїй біологічній природі, людина піддається нав'юванню, наслідувальності і непоодинокими стали трагічні випадки серед молоді під впливом соціальних груп в мережі. До того ж практично кожен день висвітлюються теми про вбивства, розстріли, на телевізійних каналах обговорюються проблеми насильства над дітьми. Звідси у молоді може виникнути стан депресії, страху або занепокоєння. Отже, ЗМІ мають і негативним впливом на формування особистості молоді, як найбільш психологічно незахищеною групи [15, с. 101].

З огляду на це актуалізується значення освіти, яка формує систему цінностей, а в умовах соціальної кризи та посилення соціальної інтеграції посилює свій вплив на привласнення соціокультурних цінностей. Будучи найважливішою соціально-культурною цінністю, інститут освіти здатний сформувати у молодого покоління моральний імунітет, зберегти основну систему цінностей та її підсистему соціокультурних цінностей, яка знаходиться під руйнуванням та небезпекою з боку зовнішніх чинників.

Тому освіта та виховання є важливим засобом соціально-професійного розвитку особистості, засобом залучення до майбутньої професійної діяльності. Перш за все, вона концентрується на викладанні дисциплін загальногуманітарного циклу, таких як «Філософія», «Релігієзнавство», «Соціологія», «Історія та культура України». Його специфіку можна знайти в характеристиках мислення здобувачів вищої освіти, які специфічно ставляться до професійної діяльності, пов'язаної з людьми, їх соціально-психологічних якостей та властивостей, суспільства. У дидактичному плані викладання гуманітарних наук покликане розвивати в учнів здібності до творчого логічного мислення, виховувати послідовність, систематичність, доказовість, гнучкість мислення, що є логічною культурою особистості. Ефективність цих зусиль зростає із заздалегідь запрограмованим цілеспрямованим застосуванням єдиної стратегії та відповідних методологічних інструментів для стимулювання

творчого мислення учнів.

Універсальним дидактичним засобом активізації інтелектуального творчого потенціалу здобувачів вищої освіти є проблемне навчання. Переорієнтація мотивації, ціла система ціннісних орієнтацій на культурну діяльність з одного боку, інтенсивне формування специфічних здібностей у зв'язку з професіоналізацією, з іншого боку, визначають етап навчання в ЗВО як центральний період формування характеру та інтелекту, формування соціокультурних цінностей та культурної діяльності майбутнього фахівця [3]. Таким чином виокремлюються такі функції освітнього процесу як виховна, навчальна, розвиваюча, дослідницька, діагностична, ціннісно-орієнтаційна, вони є важливим етапом формування необхідних майбутньому фахівцю професійних та особистісних якостей та виявлення їх в самостійній діяльності [16].

Попереднє спостереження за роботою студентів, аналіз наукової літератури та освітнього процесу у ЗВО дозволяють припустити, що найбільш інтенсивно ціннісні орієнтації формуються в період навчального семестру, коли студенти налагоджують безпосередню колективну взаємодію з викладачем. Денне навчання дає можливість здобувачу вищої освіти перевірити свої духовні якості, зрозуміти, які з них необхідно розвивати, в якому напрямку працювати над собою, особливо спілкуючись з однолітками, що також сприяє особистісному розвитку здобувача вищої освіти, враховуючи, що більшість віком 17–20 років.

Переконані, що у науково-педагогічній діяльності повинен бути один підхід: те, що робиться для молоді, слід робити разом з ними. Водночас доцільно уникати однобічного підходу до визначення цілей та змісту освіти молоді, який передбачає однобічність навчальної діяльності. У такій ситуації він має переважно словесний характер. Це призводить до того, що словесна педагогіка може стати домінуючою в цьому процесі, породжуючи лавину формальної діяльності. У цьому випадку у студентів формується небезпечна дихотомія свідомості та моральної поведінки.

Соціальний розвиток сучасної молоді вимагає рішучого переходу з позиції виконавця в позицію активного учасника, співавтора, автора та співвиконавця всього навчального процесу. Адже відома істина стверджує, що необдуманий виконавець ніколи не стане господарем ситуації. Соціальний прогрес, на жаль, не завжди збігається з моральним вдосконаленням особистості, хоча часто за найважливіших соціальних обставин виявляється моральний вимір людського існування. [18]. Але в кожному суспільстві в свідомості людини були сформовані певні моральні

цінності, ціннісні орієнтації в його поведінці, діяльності, яка висвітлює те, що змушує людину діяти і мислити саме так, а не інакше.

Якщо говорити про цінності, значення яких визначається існуючими потребами та інтересами людини та цінностей, що надають сенс людському існуванню, то саме цінності другого типу, на наш погляд, можуть бути предметом уваги викладачів у закладах вищої освіти.

Проблема єдності моральної свідомості, моральних цінностей і поведінки тісно пов'язана з вирішенням проблем рівня досконалості морально розвиненої особистості. Тому таким важливим є питання про зміст моральних цінностей. Аналізуючи їх, ми повинні спочатку врахувати їх функції у поведінці суб'єкта, їх взаємодію та здатність доповнювати та збагачувати одне одного [17]. Таке поєднання різних за функціями моральних якостей можна розглядати як своєрідний механізм поєднання моральної свідомості і поведінки особистості.

Виходячи з таких міркувань, доцільно загалом визначити п'ять основних груп моральних якостей, які впливають на формування соціокультурних цінностей молодого покоління [6]:

- *перша група* – світоглядна переконаність, цілеспрямованість, обов'язок, відповідальність, гуманізм, патріотизм, які в сукупності забезпечують громадянську спрямованість. Саме ця група забезпечує зміст соціальних цінностей;

- *друга група* – моральні якості, що забезпечують досягнення цілей: ініціативність, енергійність, наполегливість, незалежність, відданість тощо. Ці якості пов'язані з моральною свідомістю, яка контролює і коригує їх прояв;

- *третья група* – витримка, стриманість, ввічливість, самоконтроль. Вони допомагають контролювати та гальмувати негативну поведінку;

- *четверта група* – діловий підхід, навички та звички в поведінці, вміння її організовувати, моральний досвід особистості. Ці якості певною мірою допомагають швидше досягти мети і зосереджуються головним чином на змісті дій;

- *п'ята група* – здатність до самооцінки, самокритичність, вимогливість до себе, справедливе ставлення до оточуючих. Ці якості сприяють самовдосконаленню та створенню позитивної моральної атмосфери для подальшого розвитку особистості.

Звичайно, структура блоків моральних якостей та ціннісних орієнтирів відносно динамічна, оскільки життя і ствердження молодої людини перебуває у процесі постійних змін. Виходячи із

загальнолюдського змісту моральності, можна сказати, що загальнолюдська мораль – це комплекс суспільних норм і принципів, відомих кожній людині, що збагачувались новими критеріями та новим смыслом. Поняття «загальнолюдська мораль» не можна розглядати як щось однозначне, що повинно суворо реалізовуватися, оскільки його суть і спрямованість залежать лише від людини. Для нас головне, що предмет соціокультурного виховання в процесі розвитку та спілкування вже має певний ціннісний досвід життя. Таким чином, на основі набуття соціокультурних цінностей проявляються як зовнішня регуляція, так і внутрішня саморегуляція майбутнього фахівця.

Тому саме завдяки моральному вихованню перебудовується сама людська особистість відповідно до соціокультурних цінностей, які віддзеркалюють суспільні відносини, правила та норми поведінки людей.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Соціокультурні цінності є незмінною складовою культури і визначаються як ті, прийняття та дотримання яких забезпечує існування та розвиток людської спільноти, людської культури. Наявність соціокультурних цінностей створює основу для свідомого пізнання та створення цілісного образу соціального світу, забезпечує реалізацію моделей поведінки та діяльності, адекватних вимогам певного соціокультурного середовища. В умовах кардинальних змін у закладах вищої освіти і безперервних змін соціальних економічних у структурі і змісті життєдіяльності студентів зростає роль морального становлення молоді і її спроможності оцінювати своє “Я” як моральної особистості. Тому завдання, які постають сьогодні перед закладами вищої освіти щодо формування власної усвідомленої самооцінки особистісних моральних якостей, зокрема її наявності і діапазону ціннісних орієнтацій, набувають особливої гостроти та актуальності.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальшого висвітлення тематики передбачають емпіричну складову дослідження розвитку соціокультурних цінностей молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Е. Р. Заредінова, «Соціокультурні цінності як регулятори життєдіяльності суспільства та особистості», *Теоретико-методичні*

- проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, № 19(1), с. 226–235, 2015.
- [2] Л. І. Дябел, «Особливості формування соціокультурних цінностей студентської молоді в процесі їх соціалізації», *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління*, № 18, с. 46–51, 2014.
- [3] В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, *Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму: монографія*. Київ, Україна: Пед. думка, 2012, 367 с.
- [4] В. Г. Кремень, *Філософія людиноцентризму в освітньому просторі*. Київ, Україна: Т-во «Знання» України, 2010.
- [5] Н. Й. Черниш, «Соціологія сьогодення: тенденції та перспективи розвитку», *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, Вип. 4, с. 5–22, 2017.
- [6] О. М. Легун, «Роль цінностей і ціннісних орієнтацій у розвитку особистості», *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*, Т. XII, ч. 4, с. 241–247, 2010.
- [7] Т. Л. Новікова, «До проблеми формування соціокультурних цінностей майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення гуманітарних дисциплін», *Зб. наук. праць Хмельницького ін-ту соціальних технологій Університету Україна*, № 4, с. 123–126, 2011.
- [8] Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров, *Словарь по педагогике*. Москва, Россия: МарТ, 2005, 448 с.
- [9] С. У. Гончаренко, *Український педагогічний словник*. Київ, Україна: «Либідь», 1997, с. 357.
- [10] Т. В. Фомичёва, «Социокультурные ценности россиян: динамика развития (на основе данных исследований word values survey)», *Уровень жизни населения регионов России*, Т. 16, № 2, с. 83–89, 2020.
- [11] Міністерство освіти і науки України. (2015, Черв. 16). *Наказ № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>
- [12] Кабінет Міністрів України. (1993, Листоп. 03). *Постанова № 896 «Про Державну національну програму «Освіта (Україна XXI століття)»*. [Електронний ресурс].

- Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>
- [13] М. К. Карпова, В. И. Евдокимов, «Роль СМИ в трансформации социокультурных ценностей современной молодежи», *Наука. Общество. Государство*, № 7(2(26)), с. 173–179, 2019.
- [14] О. Безносюк, Т. Спіріна, К. Дубич, «До проблеми формування соціокультурних цінностей особистості», *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*, № 21, с. 171–177, 2007.
- [15] С. В. Савина, «Динамика влияния средств массовой информации и интернет на трансформацию социокультурных ценностей молодежи», *Право и практика*, № 2, с. 96–104, 2014.
- [16] О. Корольчук, «Національне та громадянське виховання студентської молоді», *Вісник Київського нац. торговельно-економічного ун-ту*, № 1, с. 85–91, 2003.
- [17] Т. В. Солонщикова, «Сущность, содержание, структура понятия социальной активности личности», на *Межрегион. науч.-практ. конф. Реализация модели социально-ориентированной личности в процессе воспитательной деятельности*; Г. В. Мухаметзяновой, Ред. Казань: ИПП ПО РАО, 2006, 144 с., с. 102–114.
- [18] А. А. Козлов, «Ціннісні орієнтації особистості студентської молоді», *Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень*, № 17, 2019.

FORMATION OF SOCIOCULTURAL VALUES OF YOUTH IN EDUCATION PROCESS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Alla Vinichenko,

Candidate of Historical sciences, associate professor
of the Department of Public administration
and Project management, Educational and scientific institute
of management and psychology
SIHE «University of education management».
Kyiv, Ukraine.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2641-9769>
allavin.ko@gmail.com

Abstract. The article analyses the formation of sociocultural values of young people in the education process at higher education institutions. The problem of how to develop the sociocultural values of modern youth as a driving force for social change is considered. In the context of socialization young people are characterized by personalization, the search for their place in society, and the formation of specific

consciousness and lifestyles in changing social conditions. The axiological component of personality education is defined and it has components with opposite logical properties based on knowledge and evaluation. Sociocultural values are defined as the basic values of life, the human being in everyday life and shape its social behavior and attitudes towards the reality of the environment at a specific historical stage of the development of society. They make it possible to highlight the characteristics of the historical development of individual peoples and States and determine their uniqueness and identity. It has been established that the special feature of student youth as a social group is that unlike other social groups they are not involved in production and the formation of their interests, principles and values are implemented with teachers playing a leading role in the education process. Factors of negative influence of mass media, excessive usage of the Internet, social networks on formation of sociocultural values of youth, warp of concepts of values and morals are described. The higher education institution has been identified as having the capacity to provide the younger generation with moral immunity, to preserve the basic system of values and its subsystem of sociocultural values, and to bring about destruction and danger. The system of modern Ukrainian education implies the search for completely different approaches to the discipline of education, to the whole structural-logical scheme of training of professionals on the basis of another system of values and other ways of its assimilation.

Key words: youth; values; upbringing; education; social group; culture; people; professional training; morality; self-esteem.

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ МОЛОДЕЖИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В ВУЗАХ

Виниченко Алла Анатольевна,

кандидат исторических наук, доцент кафедры
публичного управления и проектного менеджмента
Учебно-научного института менеджмента и психологии
ГУВО «Университет менеджмента образования».
Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2641-9769>
allavin.ko@gmail.com

Аннотация. В статье проанализировано формирование социокультурных ценностей молодежи в процессе обучения в

учреждении высшего образования. Рассмотрена проблема путей формирования социокультурных ценностей современной молодежи как движущей силы общественных изменений. Молодежь в контексте социализационного подхода характеризуется персонализацией, поиском своего места в обществе, формированием специфического сознания и образа жизни в меняющихся социальных условиях. Определены аксиологическая составляющая воспитания личности, имеет компоненты с противоположными логическими свойствами, основанные на знании и оценке. Социокультурные ценности определяются как основные жизненные ориентиры, человека в повседневной жизни и формируют ее модели социального поведения и отношения к окружающей действительности на конкретном историческом этапе развития общества. Они позволяют выделить особенности исторического развития отдельных народов и государств, определяют их уникальность и самобытность. Установлено, что особенность студенческой молодежи как социальной группы заключается в том, что в отличие от других социальных групп она не вовлечена в производственный труд и формирование его интересов, установок, ценностей осуществляется при направляющей роли педагогов в учебном процессе. Охарактеризованы факторы негативного влияния СМИ, чрезмерного использования Интернета, социальных-сетей на формирование социокультурных ценностей молодежи, деформацию понятий ценностей и морали. Определено, что учреждение высшего образования способен сформировать у молодого поколения моральный иммунитет, сохранить базовую систему ценностей и ее подсистему социокультурных ценностей, несет разрушения и опасности. Система современного украинского обучения предполагает поиски совершенно иных подходов к учебной дисциплине, ко всей структурно-логической схемы подготовки специалиста, с опорой на другую систему ценностей и на другие пути ее усвоения.

Ключевые слова: молодежь; ценности; воспитание; образование; социальная группа; культура; народ; профессиональная подготовка; мораль; самооценка.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] E. R. Zaredinova, «Sotsiokulturni tsinnosti yak rehuliatory zhyttiedialnosti

- suspilstva ta osobystosti», *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*, № 19(1), s. 226–235, 2015.
- [2] L. I. Diabel, «Osoblyvosti formuvannia sotsiokulturnykh tsinnosti studentskoi molodi v protsesi yikh sotsializatsii», *Naukovyi chasopys NPU imeni MP Drahomanova. Serii 11. Sotsiologhiia. Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika. Upravlinnia*, № 18, s. 46–51, 2014.
- [3] V. H. Kremen, V. V. Ilin, *Synerhetyka v osviti: kontekst liudynotsentryzmu: monohrafiia*. Kyiv, Ukraina: Ped. dumka, 2012, 367 s.
- [4] V. H. Kremen, *Filosofii liudynotsentryzmu v osvithomu prostori*. Kyiv, Ukraina: T-vo «Znannia» Ukrainy, 2010.
- [5] N. Y. Chernysh, «Sotsiologhiia sohodennia: tendentsii ta perspektyvy rozvytku», *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, Vyp. 4, s. 5–22, 2017.
- [6] O. M. Lahun, «Rol tsinnosti i tsinnisnykh oriientsatsii u rozvytku osobystosti», *Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii: zb. nauk. pr. in-tu psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy*, T. XII, ch. 4, s. 241–247, 2010.
- [7] T. L. Novikova, «Do problemy formuvannia sotsiokulturnykh tsinnosti maibutnikh ofitseriv-trykordonnykiv u protsesi vyvchennia humanitarnykh dystsyplin», *Zb. nauk. prats Khmelnytskoho in-tu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu Ukraina*, № 4, s. 123–126, 2011.
- [8] G. M. Kodzhaspirova, A. YU. Kodzhaspirov, *Slovar' po pedagogike*. Moskva, Rossiya: MarT, 2005, 448 s.
- [9] S. U. Honcharenko, *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk*. Kyiv, Ukraina: «Lybid», 1997, s. 357.
- [10] T. V. Fomichyova, «Sociokul'turnye cennosti rossiyan: dinamika razvitiya (na osnove dannyh issledovaniy word values survey)», *Uroven' zhizni naseleniya regionov Rossii*, T. 16, № 2, s. 83–89, 2020.
- [11] *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy*. (2015, Cherv. 16). Nakaz № 641 «Pro zatverdzhennia Kontseptsii natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei i molodi, zakhodiv shchodo realizatsii Kontseptsii natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei i molodi ta metodychnykh rekomendatsii shchodo natsionalno-patriotychnoho vykhovannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>
- [12] *Kabinet Ministriv Ukrainy*. (1993, Lystop. 03). Postanova № 896 «Pro Derzhavnu natsionalnu prohramu «Osvita (Ukraina KhKhI stolittia)». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>

- [13] M. K. Karpova, V. I. Evdokimov, «Rol' SMI v transformacii sociokul'turnyh cennostej sovremennoj molodezhi», Nauka. Obshchestvo. Gosudarstvo, № 7(2(26)), s. 173–179, 2019.
- [14] O. Beznosiuk, T. Spirina, K. Dubych, «Do problemy formuvannya sotsiokulturnykh tsinnostei osobystosti», Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly, № 21, s. 171–177, 2007.
- [15] S. V. Savina, «Dinamika vliyaniya sredstv massovoj informacii i internet na transformaciyu sociokul'turnyh cennostej molodezhi», Pravo i praktika, № 2, s. 96–104, 2014.
- [16] O. Korolchuk, «Natsionalne ta hromadianske vykhovannia studentskoi molodi», Visnyk Kyivskoho nats. torhovelno-ekonomichnoho un-tu, № 1, s. 85–91, 2003.
- [17] T. V. Solonshchikova, «Sushchnost', sodержanie, struktura ponyatiya social'noj aktivnosti lichnosti», na Mezhrefion. nauch.-prakt. konf. Realizaciya modeli social'no-orientirovannoj lichnosti v processe vospitatel'noj deyatel'nosti; G. V. Muhametzyanovoj, Red. Kazan': IPP PO RAO, 2006, 144 s., s. 102–114.
- [18] A. A. Kozlov, «Tsinnisni oriientatsii osobystosti studentskoi molodi», Pedahohika i psykholohiia: aktualni problemy doslidzhen, № 17, 2019.

*Стаття надійшла до редакції
12 квітня 2021 року*

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16\(45\)-39-52](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-39-52)
УДК 378.091.3-051:78

Гао Десян,
аспірант кафедри теорії та методики музичної освіти,
хорового співу і диригування
факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова.
Київ, Україна.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6674-3611>
437497661@gg.com

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТІВ МИСТЕЦТВ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ДО КЕРІВНИЦТВА ВОКАЛЬНО-ХОРОВИМИ КОЛЕКТИВАМИ

Анотація. У статті розкрито особливості підготовки майбутніх учителів музики в контексті сучасних завдань мистецької освіти. Зосереджено увагу на переорієнтації змісту вокально-хорового навчання студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів на принципах наукового керівництва творчим процесом. Проаналізовано поняття «керівництво» в логіці теорії керівництва, накладеній на виконавсько-творчий зміст діяльності керівника вокально-хорового колективу. У роботі звертається увага на основні фактори, що впливають на формування готовності до керівництва студентів: здійснення системного аналізу, оволодіння прийомами продуктивної комунікації; оптимізація управлінських рішень. Представлено авторське розуміння поняття «готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до керівництва вокально-хоровими колективами». Проведено контент-аналіз наукових праць, що дав можливість засвідчити про необхідність виявлення педагогічних умов формування досліджуваної якості. Представлено педагогічні умови формування готовності студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів до керівництва вокально-хоровими колективами. Педагогічні умови обґрунтовуються як професійне облаштування ситуативних аспектів вокально-хорового навчання, що забезпечують ефективне формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до керівництва вокально-хоровими колективами учнівської молоді завдяки системному облаштуванню навчального процесу впродовж поетапної

послідовності дій педагога, наповненої відповідним кейсом прийомів, методів і форм, цілеспрямованим на практичну роботу з хором студентів. Висвітлено основні напрями подальших досліджень заявленої наукової проблеми.

Ключові слова: вокально-хорова підготовка; майбутні вчителі музичного мистецтва; управлінська компетентність; педагогічні умови; готовність до керівництва мистецьким колективом; комунікація; рефлексія.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Обґрунтована вимогами сьогодення нагальність втілення нових моделей педагогічного процесу в національних системах освіти України та Китаю потребує переосмислення її функціональних засад з позиції керівництва навчальним процесом. Неоціненною в даному контексті є позиція І. Зязюна щодо необхідності «наукового управління» інформаційним простором педагогічних процесів, їх дослідження, осмислення, регулювання, корекції тощо [1, с. 15].

Дані настанови в повній мірі стосуються переосмислення змісту фахової підготовки студентів на факультетах мистецтв педагогічних університетів з позиції опанування студентами теоретично-практичними базисами управлінської педагогічної діяльності, освітнього менеджменту на принципах наукового управління творчим процесом. Оскільки керівництво є основоположною функцією організації та узгодження освітнього процесу, що забезпечує ефективність функціонування запрограмованих режимів творчої навчальної діяльності, цілеспрямованих на результативне досягнення навчальних цілей.

Звернення, в даному контексті, до теоретично-практичних засад керівництва відкриває можливості введення в фахову підготовку майбутніх учителів музики нових методів, прийомів і форм керівництва, спрямованих на формування майбутнього вчителя музики нового типу, наповненого сучасними стратегіями, тактиками, комплексами методичних прийомів і педагогічних впливів, цілеспрямованого на досягнення високих мистецьких результатів у майбутній професійній діяльності керівника вокально-хорових колективів.

Розгляд специфіки керівництва вокально-хоровим процесом у синтезі творчо-управлінської дії потребує більш детального дослідження сфер його облаштування з позиції керівництва продуктивною творчою діяльністю учасників вокально-хорових колективів учнівської молоді.

Оскільки, формування досвіду ефективного керівництва вокально-хоровою діяльністю дозволяє орієнтувати студентів факультетів мистецтв – майбутніх учителів музичного мистецтва не тільки на засвоєння й оперування вокально-хоровими знаннями, вміннями й навичками, а й стратегічно спрямовує до самореалізації в якості управлінця-керівника творчого процесу.

Даний шлях відкриває можливості нового осмислення поняття «готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до керівництва вокально-хоровими колективами» у руслі концепції цілепокладання щодо виявлення студентами конкретних знань та умінь для продуктивного впорядкування навчального простору, які прицільно забезпечують достовірність прогнозування результатів вокально-хорової роботи та керівництва мистецьким процесом; сприяють здійсненню науково-системного аналізу, зверненню до власного досліду, оволодінню прийомами продуктивної комунікації; нівелювання негативних впливів; оптимізації управлінських рішень; стратегіями організації і технологіями керівництва педагогічним мистецьким процесом, спрямованим на результативне й ефективне досягнення запланованих творчих цілей.

У даному розумінні наукового завдання постає необхідність визначення комплексу дозованих і якісних педагогічних умов, від дотримання яких буде залежати результативність формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до керівництва вокально-хоровими колективами учнівської молоді. Розуміючи поняття педагогічні умови, як штучно «створені обставини педагогічного облаштування, від яких залежить якість та рівень цілісного продуктивного навчального процесу» можемо допустити, що позиція О. Рудницької щодо розуміння педагогічних умов як керівництва навчальним процесом через організацію або усунення конкретних умов і факторів [5, с. 94] є максимально принагідною. Оскільки, згідно А. Козир «мистецька освіта знаходиться на шляху створення ефективних інноваційних підходів до формування творчої особистості вчителя-майстра, котрі б дозволили подолати обмеження постійного фахового розвитку» [3, с. 27]. Тому, окреслена в преамбулі наукова проблема вимагає дослідження й висвітлення педагогічних умов формування готовності до майбутніх учителів музичного мистецтва до керівництва вокально-хоровими колективами учнівської молоді, чому й присвячена дана стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема готовності до керівництва навчальними процесами

знаходиться в полі зору знаних сучасних вчених. Теоретичні аспекти досліджуваного феномену висвітлені у працях В. Андрушенка, І. Беха, В. Бондара, І. Зязюна, М. Поташника, В. Сітарова, В. Сластьоніна, Т. Шамової, М. Ушакова та інших учених.

Теоретико-методологічні засади мистецької освіти, зокрема фахового становлення майбутніх учителів музичного мистецтва знайшли своє відображення у науковому доробку Н. Гуральник, Н. Гузій, О. Отич, Г. Падалки, О. Ребрової О. Рудницької, О. Щолокової та інших.

Основи теорії та методики вокально-хорового навчання на факультетах мистецтв педагогічних університетів викладено в працях А. Болгарського, П. Ковалика, А. Козир, Л. Куненко, П. Ніколаєнко та інших; теорію, історію та методику керівництва хором, а також, специфіку роботи х хоровим колективом розкрито Л. Андреевим, Б. Асаф'євим, О. Бенч, А. Єгоровим, М. Колесою, А. Лащенком та іншими; дана наукова проблема є предметом наукових пошуків дослідників з Китаю Лінь Хай, Сунь Лінян, Ху Манлі, Цао Хункай, Чжай Хуань, Чжан Яньфень та інших.

Варто зауважити, що задекларована проблема керівництва вокальними колективами є предметом багатьох наукових досліджень. Так, Цао Хункай робить спробу розгляду здатності майбутнього вчителя музики до керівництва хором співом у межах «синергії дій усіх учасників хорового музикування». При цьому Цао Хункай керівництво уособлює з синергією трьох родів: процес і результат персональних дій учителя-диригента й кожного з учнів-хористів самих по собі; процес і результат міжособистісної взаємодії учасників хорового колективу; процес і результат взаємодії вчителя-диригента й хору [6, с. 217]. Проте Цао Хункай досліджує керівництво хором як професійну здатність керівника до управління хором, як його особистісну властивість, яка може бути визначена як синергія двох родів: процес і результат його власних (персональних) дій; процес і результат спільних інтонаційних дій учнів і керуючих дій учителя [6, с. 215].

Водночас, Ху Манлі, розглядаючи особливості впровадження методики підготовки керівника вокального ансамблю в системі вищої музично-педагогічної освіти України і Китаю, доходить висновку, що провідним видом роботи вчителя музики – керівника вокального ансамблю є навчально-методична діяльність, завдяки чому стає можливим реалізація методичної системи навчання учнів співу в ансамблі на різних рівнях: сприйняття музичного твору; вокально-технічних вправ; репетиційної роботи над інтонаційними і технічними труднощами в

музичному творі; вокальної роботи над художньо-виразним виконанням музичного твору, тощо [7].

Не зменшуючи вагомості наведених наукових розвідок, можемо резюмувати, що проблема формування готовності студентів до керівництва мистецькими колективами досліджена в багатьох ракурсах, однак не зазнала розгляду з позиції переорієнтації змісту вокально-хорового навчання студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів на теоретично-практичні бази управління педагогічної діяльності, освітнього менеджменту на принципах наукового керівництва творчим процесом. Тому вважаємо за перспективний подальший розгляд наукового завдання щодо набуття майбутніми керівниками вокально-хорових колективів досвіду ефективного управління вокально-хоровою діяльністю у рамках оперування теорією і практикою педагогічного керівництва.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті визначено обґрунтування педагогічних умов формування готовності студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів до керівництва вокально-хоровими колективами.

Досягнення мети статті вбачається можливим завдяки досягненню поставлених **завдань**, зокрема висвітленню вимог щодо специфіки готовності студентів до здійснення керівництва мистецьким процесом, а також, розробки відповідних умов підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до діяльності керівника вокально-хорового колективу учнівської молоді.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

У контексті нашого дослідження, варто зазначити, що стратегія розвитку мистецької освіти віддзеркалена у змісті новітніх перетворень на факультетах мистецтв педагогічних університетів. Основоположною метою яких є активізація особистісного творчого потенціалу студентів завдяки створенню відповідних умов і форм мистецької підготовки студентів, актуалізації конструктивного діалогу, застосуванню інноваційно-ситуативних засобів навчання [2, с. 9]. Консолідоване спрямування педагогічних зусиль уможливорює формування компетентного фахівця – майбутнього керівника вокально-хорових колективів учнівської молоді, наповненого комплексом знань,

організаційних форм і технологічних підходів, цілеспрямованого на результативне й ефективне досягнення запланованих творчих цілей до керівництва педагогічним мистецьким процесом. Звужуючи рамки розуміння специфіки діяльності керівника вокально-хорового колективу доходимо думки про те, що керівництво мистецькою, зокрема, вокально-хоровою діяльністю, в основі своїй є мистецтвом комунікації, оволодіння студентами його специфікою в процесі фахової підготовки потребує акцентованої уваги, особливих педагогічних зусиль і умов.

Необхідність створення даних педагогічних обставин вокально-хорового навчання студентів на факультетах мистецтв педагогічних університетів обумовлена відсутністю в теорії і практиці мистецької освіти стратегій щодо формування управлінської компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва, а саме: недооцінка в системі фахової підготовки цілісних науково обґрунтованих педагогічних умов формування готовності студентів до керівництва мистецькими колективами; недостатня ефективність реалізації наукового, педагогічного, творчого потенціалу суб'єктів навчання; відсутність методичного забезпечення формування готовності майбутніх учителів музики до діяльності керівника в повному спектрі управлінсько-творчої дії.

Виявлені недоліки зумовлюють необхідність виокремлення й розкриття педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музики до керівництва дитячими хоровими колективами. Адже, реалізація розроблених педагогічних умов формування визначеного феномену забезпечує досягнення високого рівня професійної майстерності й компетентності студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів.

У процесі розробки педагогічних умов нами був проведений ґрунтовний аналіз наукових досліджень з проблеми керівництва мистецькими колективами (І. Коваленко, А. Козир, Лі Сянчжень, Ху Манлі та ін.) з метою кристалізації основних положень керівництва вокально-хоровою роботою. У результаті чого було з'ясовано, що в кейс «мистецтва керівника» вищезазначені автори вкладають суто виконавсько-вокальні вміння й навички, опосередковано торкаючись таких якостей як воля та організаторські здібності. Тому до специфічних педагогічних умов, відповідно професіограми керівника вокального ансамблю, науковцями віднесено: створення атмосфери психологічного комфорту студентів з урахуванням особливостей адаптивної готовності до нових умов навчання; стимулювання пізнавального інтересу до роботи з вокальними

ансамблями засобом використання сучасних мультимедійних технологій; застосування форм і методів навчання на основі встановлення міжсуб'єктної взаємодії з метою професіоналізації вокальної підготовки студентів як керівників вокальних ансамблів; проектування педагогічних ситуацій, що забезпечують взаємозв'язок теорії та практики вокально-хорового навчання; заохочення ініціативи студентів до проявів лідерських якостей у процесі спільної вокально-ансамблевої діяльності; створення ситуацій успіху в практичній діяльності [7, с. 204].

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для реалізації поставлених у статті завдань дієвими виявилися загальнонаукові методи пізнання (аксіоматичний метод, метод формалізації, метод абстрактно-конкретного відображення тощо), методи функціонального аналізу наукової інформації (аналіз, співставлення, синтез, узагальнення), а, також, контент-аналіз, які дозволили встановити теоретичний й практичний рівні розв'язання мети статті щодо визначення педагогічних умов формування готовності студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів до керівництва вокально-хоровими колективами.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Досягнення педагогічної мети формування готовності студентів факультетів мистецтв до керівництва вокально-хоровими колективами обумовлює потребу проектування та реалізації цілісної системи, яка вбирає основні орієнтири педагогічного впливу для оптимізації навчального процесу і наповнена комплексом продуктивних орієнтирів впливу на вокально-хорове навчання студентів із закладеними далекострочковими і прохідними цілями навчального педагогічного процесу. Відповідно, основним завданням нашого дослідження є розробка педагогічних умов формування готовності студентів факультетів мистецтв до керівництва вокально-хоровими колективами.

Варто зауважити, що під час розробки ми опиралися на характеристики педагогічних умов, надані А. Козир, З. Курлянд, В. Стасюк. З позиції В. Стасюк педагогічними умовами є «обставини від яких залежить та за допомогою яких відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей» [4, с. 193]. Разом із тим, З. Курлянд вносить пояснення про психологічний аспект

даного поняття як «сукупності явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, що ймовірно впливає на розвиток конкретного психічного явища та опосередковується активністю особистості, групою людей» [4, с.193]. Найбільш прийнятним вважаємо тлумачення даної дефініції А. Козир, яка в педагогічні умови фахової підготовки майбутніх учителів музики владіє розуміння цілеспрямованого відбору змісту, форм, методів, прийомів організації навчальної мистецької діяльності студентів для реалізації й досягнення творчих навчальних завдань [3].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив з'ясувати, що впровадження педагогічних умов у навчально-мистецький процес відбувається в тісному зв'язку з формуванням творчої індивідуальності студентів. Даний комплекс вбирає вольові, інтелектуальні, емоційні, творчі якості, що виявляється в цілеспрямованій технологічно-продуктивній діяльності майбутніх учителів музики з вокально-хоровим колективом.

Тому, опираючись на позицію провідних науковців мистецької освіти (А. Козир, О. Отич, Г. Падалка, О. Реброва та ін.) ми розуміємо педагогічні умови як професійне облаштування ситуативних аспектів вокально-хорового навчання, що забезпечують ефективне формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до керівництва вокально-хоровими колективами учнівської молоді завдяки системному облаштуванню навчального процесу впродовж поетапної послідовності дій педагога, наповненої відповідним кейсом прийомів, методів і форм, цілеспрямованим на практичну роботу з хором студентів.

Ефективність формування готовності студентів до керівництва вокально-хоровими колективами вбачаємо в забезпеченні наступних педагогічних умов, а саме:

- структурування змісту вокально-хорової роботи студентів в рамках системної організації керівництва начальним колективом;
- забезпечення комплексного розвитку управлінських якостей студентів на основі досвіду керівництва навчальним хором;
- удосконалення практики застосування стилів керівництва на вокально-хорових заняттях.

Для розуміння першої умови – структурування змісту вокально-хорової роботи студентів в рамках системної організації керівництва начальним колективом необхідно визначення поняття «керівництво», як «організацію систем щодо забезпечення та збереження структури, підтримки режиму діяльності, реалізації програм і цілей» [4]. Дана

специфіка осмислюється через логіку теорії керівництва, накладену на виконавсько-творчий зміст діяльності керівника вокально-хорового колективу. Визначена умова орієнтує педагогічний вплив на розгляд вокально-хорової системи як цілісного явища у комплексі цілей, стратегій розвитку, творчих ресурсів, комунікацій тощо. Тому структурування змісту вокально-хорової роботи студентів в рамках системної організації керівництва начальним колективом має вплинути на формування готовності студентів до керівництва вокально-хоровими колективами, що визначається цілісністю системи керівництва від постановки мети, через володіння ресурсами до досягнення поставленої мети.

Другою умовою є забезпечення комплексного розвитку управлінських якостей студентів на основі досвіду керівництва навчальним хором, що полягає в опануванні студентами конструктив управління дії, розгляді керівництва вокально-хоровим процесом як циклічного процесу від цілепокладання через координацію до реалізації у презентації, як мистецтво керівництва ситуативними перетвореннями, прийняття рішень, їх реалізація відповідно цілей і завдань вокально-хорового процесу. Ключовим аспектом забезпечення даної педагогічної умови є накопичення майбутніми вчителями музики досвіду керівництва вокально-хоровими навчальними колективами, тобто досвіду співробітництва, досвіду співтворчості, досвіду саморегуляції, досвіду координації, досвіду об'єктивного оцінювання перебігу і результатів колективної творчої дії.

Орієнтація третьої умови на вдосконалення практики застосування стилів керівництва на вокально-хорових заняттях орієнтує педагогів на створення такого психологічного клімату у навчанні, при якому студент може апробувати різноманітні стилі керівництва навчальним хором, завдяки створеним ситуативним параметрам творчої взаємодії, прийомам прийняття рішення, способів доведення їх до колективу, стилю керівництва, характеру впливів тощо. Ефективне вдосконалення практики застосування стилів керівництва на вокально-хорових заняттях, забезпечене створенням ситуацій успіху, дозволяє спрямовувати зміст і форми вокально-хорового навчання на свідоме застосування студентами стратегій керівництва для координації, прийняття рішень, контролю та досягнення результативності творчого навчального процесу.

Окремого наголосу в системі педагогічних умов формування готовності студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів набуває врахування й активізація рефлексивної сфери майбутніх учителів

музики. Оскільки результативне керівництво процесом вокально-хорового навчання студентами неможливо без включення рефлексивних механізмів особистості як для переосмислення мистецьких характеристик звучання хорового колективу, так і узгодження комунікативних потоків у перебігу репетицій навчальних хорових колективів. Вищезазначені педагогічні умови сприяють формуванню в студентів досвіду керівництва в інтегративному просторі вокально-хорового виконавства завдяки єдності зворотного зв'язку, переключення, перебудов, управління ризиками тощо.

Отже, представлені й обґрунтовані в даній статті педагогічні умови формування готовності студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів до керівництва вокально-хоровими колективами забезпечують можливість подальшої послідовної розробки поетапної методики формування готовності майбутніх учителів музики до керівництва дитячими хоровими колективами учнівської молоді; системне вдосконалення управлінських якостей під час інтерсуб'єктної взаємодії викладач-студент з урахуванням полярних факторів керівництва вокально-хоровим колективом; систематичне залучення майбутніх учителів музики до роботи з навчальними вокально-хоровими колективами, підтримка високого темпу і концентрації виконання завдань творчого процесу; стимулювання в студентів лідерських проявів осмисленого і поетапного керівництва; актуалізація у майбутніх учителів музики механізмів рефлексії керівництва впродовж повного циклу вокально-хорових репетицій навчальних колективів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

У висновках доцільно зазначити, що результатом проведеного дослідження є обґрунтування педагогічних умов ефективного формування готовності студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів до керівництва вокально-хоровими колективами (структурування змісту вокально-хорової роботи студентів в рамках системної організації керівництва начальним колективом; забезпечення комплексного розвитку управлінських якостей студентів на основі досвіду керівництва навчальним хором; удосконалення практики застосування стилів керівництва на вокально-хорових заняттях).

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з розробкою методики формування готовності майбутніх учителів музики до керівництва вокально-хоровими

колективами учнівської молоді та експериментальною перевіркою ефективності обґрунтованих педагогічних умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] І. А. Зязюн, *Філософія педагогічної дії: монографія*. Черкаси, Україна: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008, 608 с.
- [2] В. Г. Кремень, *Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум*. Київ, Україна: Грамота, 2007, 576 с.
- [3] А. В. Козир, *Професійна майстерність учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти: монографія*. Київ, Україна: НПУ імені М. Драгоманов, 2008, 378 с.
- [4] А. В. Семенова, *Словник-довідник з професійної педагогіки*. Одеса, Україна: Пальміра, 2006, 221 с.
- [5] О. П. Рудницька, *Педагогіка: загальна та мистецька*. Київ, Україна: Богдан, 2002, 270 с.
- [6] Цао Хункай, «Музична синергія як мета вольових дій керівника шкільного хору», *Наукові записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту ім. Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*, Вип. 1.43, с. 215–219, 2016.
- [7] Ху Манлі, «Педагогічні умови підготовки студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів до керівництва вокальними ансамблями учнів», *Сучасні проблеми виконавської підготовки викладачів мистецьких дисциплін*. Херсон, Україна: ХДУ, 2016, с. 199–204.

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF READINESS OF STUDENTS OF FACULTIES OF ARTS OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES TO THE GUIDANCE BY VOCAL-CHORUS COLLECTIVES

Gao Desyan,

Postgraduate student of the Department of theory and methods
of music education, choral singing and conducting
Anatoliy Avdievsky faculty of Arts
National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov.
Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6674-3611>
437497661@gg.com

Abstract. The article reveals the peculiarities of training future music teachers in the context of modern tasks of art education. Attention is focused on the reorientation of the content of vocal-choral training of

students of the faculties of arts of pedagogical universities on the principles of scientific guidance of the creative process. The concept of «leadership» in the logic of the theory of leadership imposed on the executive-creative content of the head of the vocal-choral collective is analyzed. In this paper attention is drawn to the main factors that influence the formation of readiness for students leadership: implementation of system analysis, mastering techniques of productive communication; optimization of managerial decisions. The author's understanding of the concept of «readiness of future teachers of musical art to the leadership of vocal-choral collectives is presented». A content analysis of scientific works was conducted, which gave an opportunity to testify to the need to identify pedagogical conditions for the formation of the studied quality. Pedagogical conditions for the formation of students readiness pedagogical universities in the leadership of vocal-choral collectives are presented. Pedagogical conditions are substantiated as a professional arrangement of situational aspects of vocal education that ensure the effective formation of the readiness of future teachers of musical art to the leadership of vocal-choral collectives of student young people thanks to the systematic development of the educational process during the phased sequence of the teacher, filled with the corresponding case of techniques, methods and forms, purposeful to practical work with a chorus of students. The main directions of further research of the declared scientific problem are highlighted.

Key words: vocal-choral preparation; future teachers of music; management competence; pedagogical conditions; readiness for the leadership of the artistic collective; communication; reflection.

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ
СТУДЕНТОВ ФАКУЛЬТЕТОВ ИСКУССТВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ
УНИВЕРСИТЕТОВ К РУКОВОДСТВУ
ВОКАЛЬНО-ХОРОВЫМИ КОЛЛЕКТИВАМИ**

Гао Десян,

аспірант кафедри теорії і методики музикального образования,
хорового пєня и дирижирования факультета искусств
имени Анатолия Авдиевского
Национального педагогического университета
имени М. П. Драгоманова.
Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6674-3611>
437497661@gg.com

Аннотация. В статье раскрыты особенности подготовки будущих учителей музыки в контексте современных задач художественного образования. Сосредоточено внимание на переориентации содержания вокально-хорового обучения студентов факультетов искусств педагогических университетов на принципах научного руководства творческим процессом. Проанализировано понятие «руководство» в логике теории управления, наложенной на исполнительско-творческое содержание деятельности руководителя вокально-хорового коллектива. В работе обращается внимание на основные факторы, влияющие на формирование готовности к руководству студентов: осуществление системного анализа, овладение приемами продуктивной коммуникации; оптимизация управленческих решений. Представлено авторское понимание понятия «готовность будущих учителей музыкального искусства к руководству вокально-хоровыми коллективами». Проведенный контент-анализ научных работ позволил обосновать необходимость выявления педагогических условий формирования исследуемого качества. Представлены педагогические условия формирования готовности студентов факультетов искусств педагогических университетов к руководству вокально-хоровыми коллективами. Педагогические условия обосновываются как профессиональное устройство ситуативных аспектов вокально-хорового обучения, обеспечивающих эффективное формирование готовности будущих учителей музыкального искусства к руководству вокально-хоровыми коллективами учащейся молодежи благодаря системному устройству учебного процесса в течение поэтапной последовательности действий педагога, наполненной соответствующим кейсом приемов, методов и форм, целенаправленным на практическую работу с хором студентов. Освещены основные направления дальнейших исследований заявленной научной проблемы.

Ключевые слова: вокально-хоровая подготовка; будущие учителя музыкального искусства; управленческая компетентность; педагогические условия; готовность к руководству художественным коллективом; коммуникация; рефлексия.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] I. A. Ziaziun, *Filosofia pedahohichnoi dii: monohrafiia*. Cherkasy, Ukraina:

Vyd. vid. ChNU imeni Bohdana Khmelnytskoho, 2008, 608 s.

- [2] V. H. Kremen, *Filosofiiia natsionalnoi idei. Liudyna. Osvita. Sotsium*. Kyiv, Ukraina: Hramota, 2007, 576 s.
- [3] A. V. Kozyr, *Profesiina maisternist uchyteliv muzyky: teoriia i praktyka formuvannia v systemi bahatorivnevoi osvity: monohrafiia*. Kyiv, Ukraina: NPU imeni M. Drahomanov, 2008, 378 s.
- [4] A. V. Semenova, *Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky*. Odesa, Ukraina: Palmira, 2006, 221 s.
- [5] O. P. Rudnytska, *Pedahohika: zahalna ta mystetska*. Kyiv, Ukraina: Bohdan, 2002, 270 s.
- [6] Tsao Khunkai, «Muzychna synerhiia yak meta volovykh dii kerivnyka shkilnoho khoru», *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzh. ped. un-tu im. Volodymyra Vynnychenka. Serii: Pedahohichni nauky, Vyp. 1.43*, s. 215–219, 2016.
- [7] Khu Manli, «Pedahohichni umovy pidhotovky studentiv fakultetiv mystetstv pedahohichnykh universytetiv do kerivnytstva vokalnymy ansamblamy uchniv», *Suchasni problemy vykonavskoi pidhotovky vykladachiv mystetskykh dystsyplin*. Kherson, Ukraina: KhDU, 2016, s. 199–204.

*Стаття надійшла до редакції
06 квітня 2021 року*

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16\(45\)-53-77](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-53-77)
УДК 378:37.02:004

Глазунова Олена Григорівна,
доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету інформаційних технологій
Національного університету біоресурсів і
природокористування України.
Київ, Україна.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0136-4936>
o-glazunova@nubip.edu.ua

Саяпіна Таїсія Петрівна,
старший викладач кафедри
інформаційних систем і технологій
Національного університету біоресурсів і
природокористування України.
Київ, Україна.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9905-4268>
t_sayapina@nubip.edu.ua

Корольчук Валентина Ігорівна,
старший викладач кафедри
інформаційних систем і технологій
Національного університету біоресурсів і
природокористування України.
Київ, Україна.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3145-8802>
korolchuk@nubip.edu.ua

Волошина Тетяна Володимирівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри інформаційних систем і технологій
Національного університету біоресурсів і
природокористування України.
Київ, Україна.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6020-5233>
t-voloshina@nubip.edu.ua

Касаткіна Ольга Михайлівна,
старший викладач кафедри
інформаційних систем і технологій
Національного університету біоресурсів і
природокористування України.
Київ, Україна.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3952-9046>
olga_kasat@nubip.edu.ua

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ

Анотація. Процеси цифровізації економіки в Україні та світі накладають додаткові вимоги до рівня цифрової компетентності у майбутніх економістів, що формується під час навчання в закладі вищої освіти. У статті проаналізовано державну політику у підготовці майбутніх фахівців економічного профілю, Європейські та Міжнародні стандарти цифрових компетентностей як на особистісному рівні, так і на інституційному, зокрема, глобальний стандарт DQ (цифрового інтелекту), які будуть необхідні в епоху швидкого технологічного прогресу, процесів цифровізації та ризиків, які їх супроводжують. Пропонована стаття присвячена новому підходу до формування цифрової компетентності майбутніх економістів, який полягає у зміні змісту навчання відповідно до міжнародних рамок цифрової компетентності та цифрового інтелекту, застосуванні комплексу практико-орієнтованих та проблемно-орієнтованих методів навчання, цифрових інструментів сервісів для професійної підготовки майбутніх економістів та організації навчального процесу. Запропоновано методику поетапної підготовки фахівців з економіки нового рівня, що включає три етапи: базовий, творчий та продуктивний. Теоретичне та практичне навчання відповідно до програми курсу «Інформаційні системи і технології в економіці» дає можливість сформувати складові цифрової компетентності рівня «цифрове громадянство», використання кейс-методу при виконанні компетентнісного завдання дає можливість сформувати складові цифрової компетентності рівня «цифрова творчість», виконання практико-орієнтованих бізнес кейсів з використанням реальних виробничих ситуацій під час навчальної практики, що відповідатимуть сучасним вимогам цифрової економіки країни, дає можливість сформувати складові цифрової компетентності рівня «цифрове підприємництво». Запропонований комплекс матеріалів дисципліни та засобів навчання спрямований на формування у студентів економічних спеціальностей складових цифрової компетентності, які орієнтовані на подолання викликів цифрової економіки із застосуванням сучасних інформаційних технологій.

Ключові слова: цифрова компетентність; цифрове громадянство; цифрова творчість; цифрове підприємництво; підготовка майбутніх фахівців з економіки.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Цифровізація є одним із актуальних трендів розвитку сучасної економіки, а саме впровадження цифрових технологій в усі сфери життя. В Україні схвалено Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства, план заходів з її реалізації. Основою Концепції є інформаційно-комунікаційні та цифрові технології, а рушійною силою – знання, вміння, навички, а також інтелект громадян. У свою чергу, використання цифрових технологій призводить до трансформації відносин між учасниками економічної діяльності в різних галузях економіки. Формування та розвиток цифрових компетентностей громадян сприяє економічному зростанню та конкурентоспроможності держави в цілому. Саме в умовах розвитку ринкової економіки та суспільних відносин зростають вимоги до професійних навичок випускників закладів вищої освіти (ЗВО). Сучасний випускник має легко адаптуватися до швидкозмінних соціальних та технологічних умов, бути з високим інтелектуальним і творчим потенціалом, вміти використовувати набуті знання та навички у розв’язанні виробничих задач економічної сфери діяльності. Таким чином, необхідно вносити корективи у фахову підготовку майбутніх економістів, зокрема щодо формування у них цифрової компетентності, враховувати при цьому вимоги роботодавців та сприяти формуванню та розвитку цифрового інтелекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток цифрової компетентності стає однією з найважливіших умов для функціонування суспільства та економіки. Цифрові навички вважаються вихідною рамковою умовою для розвитку всіх інших пріоритетів у сфері гармонізації цифрових ринків країн ЄС та Східного Партнерства, визначених під час засідання на рівні міністрів на тему «Цифрова спільнота» (2016 р., Брюссель) [1].

На важливості формування здатності використовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) у підготовці майбутніх фахівців наголошується в ряді вітчизняних нормативних документів: Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті (2002 р.), Концепції розвитку економічної освіти в Україні (2003 р.), Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» (2007 р.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. (2012 р.), Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.), Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки (2018 р.) та інші [1]. Європейськими та Міжнародними інституціями приділяється значна увага розробці стандартів цифрових компетентностей як на особистісному (DigComp, DigCompEdu, DigCompConsumers та ін.), так і інституційному

(DigCompOrg, OpenEdu та ін.) рівнях [2], [3], [4], [5], [6].

Результатом співпраці між світовими державними, приватними, громадянськими, освітніми та технологічними спільнотами був розроблений стандарт DQ (цифрового інтелекту). Відповідно до світового стандарту IEEE 3527.1-2020 – Стандарт IEEE для цифрового інтелекту (DQ) охоплює загальні рамки для забезпечення глобальної координації зусиль з розбудови цифрової компетентності [7], забезпечує можливість адекватного використання цифрових технологій для роботи з даними, інформаційними системами управління, економічними ризиками, забезпечення кібербезпеки, цифрового зв'язку та ін. У дослідженні Інституту майбутнього зазначається, за аналогією з IQ (Intelligence Quotient, коефіцієнтом інтелекту) або EQ (Emotional Quotient, коефіцієнт емоційності), які використовуються для вимірювання рівня загального та емоційного інтелекту, навички щодо «цифрових» технологій пропонується називати DQ (Digital Quotient), тобто «цифровий» інтелект [7]. Використовуючи рівні та складові компоненти цифрового інтелекту, пропонуємо вимоги до цифрової компетентності майбутніх фахівців з економіки згрупувати у такі складові: цифрова ідентичність, цифрове використання, цифрові ризики, цифрова безпека, цифровий емоційний інтелект, цифрова комунікація, цифрова грамотність, цифрові права. Крім того, пропонується рівні сформованості цифрової компетентності розділити на 3 рівні: «цифрове громадянство» – використання цифрових технологій у повсякденному житті для взаємодії один з одним, спілкування, пошуку та використання цифрового контенту; «цифрова творчість» – використання цифрових технологій для створення контенту, медіа, застосувань тощо; «цифрове підприємництво» – використання цифрових технологій для бізнесу, професійної діяльності тощо.

Необхідність сформулювати у майбутнього фахівця з економіки складових цифрової компетентності відповідно до вимог сучасного інформаційного суспільства та цифрової економіки є значущим як для прогресу суспільства в цілому, так і для розвитку конкурентоспроможного випускника. Формування таких здібностей серед майбутніх економістів має відбуватися, як під час вивчення дисциплін циклу інформаційних технологій, так і професійно-орієнтованих (професійних). Однак відсутнє дослідження сучасних науковців, що присвячене даному питанню, зумовлює актуальність даної наукової розвідки.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті – здійснити цілісний науковий аналіз проблеми

формування цифрової компетентності та пошук ефективних методів та засобів, завдяки яким підвищиться рівень їх сформованості у майбутніх фахівців з економіки.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**:

- уточнити зміст поняття «цифрова компетентність майбутнього економіста» та його складові;
- представити методику формування складових цифрової компетентності майбутніх економістів.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Визначенню поняття «цифрова компетентність», «ІК-компетентність», «ІКТ-компетентність», «інформаційна компетентність» присвячені праці таких науковців: В. Вембер [11], Л. Гаврілової [12], О. Голобородька [13], С. Зорі [8], К. Краус, Н. Краус, [13], О. Кузьмінської [11], Т. Курової [14], Т. Мисник [8], Н. Морзе [11], О. Овчарук [15], [17], Н. Шостаківської [16], В. Куйбіди, О. Петроє, Л. Федулової [18] та ін.

Різні аспекти проблематики формування цифрової компетентності майбутніх економістів досліджуються в працях вітчизняних та закордонних науковців, зокрема: Т. Прийдак, Л. Яловега, О. Лега, Т. Мисник, С. Зоря [8] зазначають, що розвиток ЦК майбутніх економістів повинен проходити наскрізно, у процесі всього періоду фахової підготовки, продовжуватись у подальшому в рамках самоосвіти та пропонують її формування практикуючись у використанні різного програмного забезпечення не лише при вивченні інформатичних дисциплін, а й під час профільних, економічних дисциплін, виконуючи навчально-професійні завдання різного виду та складності. Н. Кононець та В. Балюк [9] зазначають, що для формування цифрової компетентності майбутніх економістів необхідне використання спеціальних блоків, які спрятимуть формуванню здатності студентів у межах вивчення дисципліни використовувати цифрові медіа й інфокомунікації, розуміти і критично оцінювати різні аспекти цифрових медіа та медіаконтенту, а також уміти ефективно здійснювати пошук та аналіз інформації, зокрема, у контексті вивчення спеціальних програмних додатків. Н. Юрчук [10] стверджує, що використання цифрових технологій у навчальному процесі особливо актуально для фахівців економічного спрямування, так як розвиток сучасної економіки не можливий без використання цифрових технологій, що й визначає актуальність формування цифрової компетентності у студентів даної галузі.

На основі аналізу наукових праць та проведених раніше досліджень нами сформульовано поняття «цифрова компетентність майбутнього економіста», яку будемо розуміти як здатність фахівця ідентифікувати та розвивати себе як грамотний користувач цифрових технологій в економіці; здатність адекватно використовувати цифрові технології для виконання професійних завдань та управлінської діяльності. Складовими цифрової компетентності майбутніх фахівців з економіки визначені: цифрова ідентичність, цифрове використання, цифрові ризики, цифрова безпека, цифровий емоційний інтелект, цифрова комунікація, цифрова грамотність, цифрові права.

Здатність ідентифікувати та розвивати себе як грамотний користувач цифрових технологій в економіці відноситься до категорії «цифрова ідентичність». Під цією здатністю розуміється: знання можливостей використання цифрових технологій для побудови власного іміджу, для контролю та формування власної цифрової ідентичності; вміння інтегрувати цифрові технології у професійне життя; здатність досліджувати та визначати сучасні проблеми, спільно розробляти нові ідеї для їх вирішення за допомогою технологій; вміння визначати та оцінювати інноваційні можливості для бізнесу чи соціального впливу, що забезпечуються вдосконаленням нових технологій; здійснювати моніторинг та інтеграцію нових тенденцій та розробок технологій, структурування зібраних даних для ідентифікації нових технологічних продуктів/послуг, що визначають потенційну додану вартість бізнесу для стійкості та прибутковості бізнесу.

Цифрове використання – категорія, яка передбачає здатність адекватно використовувати цифрові технології роботи з даними, інформаційними системами в управлінні та обліку, фінансовими інформаційними системами. Базовими індикаторами для категорії «цифрове використання» є: розуміння впливу використання цифрових технологій на здоров'я, продуктивність роботи, добробут та спосіб життя, володіння відповідними знаннями для вирішення таких наслідків; цілеспрямоване використання технологій для успішного виконання завдань, ефективного використання цифрового контенту та інструментів для власної вигоди; вміння розробляти нові ідеї для вирішення поставлених завдань; використовувати самомотивацію та винахідливість під час використання технологій у професійній діяльності, для розподілення наявних ресурсів; добирати та використовувати цифрові технології, інформаційні системи для планування та виконання робочих процесів; використання цифрових технологій для покращення організацій, досягнення бізнес-цілей, роботи з економічними показниками, інформаційними системами охоплюючи всі сфери економічної діяльності, використовувати системи для управління

ресурсами підприємства, створювати, впроваджувати та використовувати інформаційні систем і технологій у різні сфери економічної діяльності.

У сучасному цифровому світі майбутньому економісту важливо опанувати здатність розуміти, пом'якшувати, керувати економічними ризиками з використанням інформаційних технологій, що було віднесено до категорії «цифрові ризики». До цієї категорії було віднесено такі індикатори: здатність використовувати організаційні та програмні засоби з метою забезпечення безпеки в сучасному суспільному цифровому полі; здатність керувати мережевою безпекою, вміння виявляти та керувати кібер-ризиками при використанні мережевих технологій, захист особистої та бізнес-інформації від різних видів кібер-ризиків; здатність організувати системи захисту в правничій, організаційній та програмно-технічній складових, досліджувати перспективні інформаційно-телекомунікаційні та криптосистеми на предметність потенційних носіїв кібер-ризиків.

Цифрова безпека надзвичайно важлива складова цифрової компетентності майбутнього економіста у контексті необхідності роботи із захищеними та конфіденційними даними. До цієї складової відносимо: здатність розпізнавати, планувати та впроваджувати організаційні засоби захисту кібербезпеки у виробничих процесах, здатність розпізнавати та ліквідовувати технічні і програмні кіберзагрози на рівні операційної системи, роботи в мережі, роботи з персональними даними та авторським контентом, знати типи загроз в цифровому середовищі, визначати доступні стратегії та інструменти, якими вони можуть скористатися, щоб уникнути таких загроз, використовувати цифрові технології без шкоди для своїх даних та пристроїв; здатність планувати та впроваджувати засоби захисту кібербезпеки при створенні цифрового контенту, вміння організувати безпеку даних та робочих інформаційних систем, виявляти вразливості, використовувати інструменти, стратегії та протоколи для забезпечення та покращення конфіденційності та безпеки даних; вміння організувати безпечне інформаційне середовище для організації бізнесу, активно підтримувати кібер-безпеку у своїй організації, надаючи поради та вказівки щодо потенційних ризиків та стратегій їх усунення, розробляти та дотримуватись вже розроблених комунікаційних стратегій для організацій для забезпечення прийняття та дотримання політики та стандартів безпеки, що забезпечують життєздатні безпечні умови для роботи на підприємстві.

Для професійної діяльності майбутніх економістів важливо вміло використовувати цифрові інструменти для управлінської діяльності і, відповідно, для організації ефективної взаємодії під час такої діяльності. Саме

тому у структурі цифрової компетентності майбутніх економістів виокремлено складову «цифровий емоційний інтелект», до якої відносимо: володіння соціально-емоціональними навичками в цифровій взаємодії людей, пов'язаних як з психологічною взаємодією так і практичними, фізичними діями у підтвердження суспільно визначених соціально значимих вартісних речей; вміння виявляти, розуміти та використовувати власні емоційні стани, вміння керувати ними, що сприяє співпраці та позитивній взаємодії між внутрішніми та зовнішніми зацікавленими сторонами з метою виконання поставленої мети; здатність розуміти та використовувати власні емоційні стани, як похідного та первинного від використовуваних цифрових середовищ та особистих ціннісних систем; здатність розвивати міжособистісні навички, вміння керувати власними емоціями, розуміти емоційні реакції та норми поведінки залежно від контексту та цифрового середовища, вміння вибудовувати партнерські відносини на особистому, локальному, суспільному та глобальному рівнях для досягнення організаційних цілей.

Цифрова комунікація – складова цифрової компетентності, яка розуміється як здатність ефективно обмінюватись повідомленнями, ідеями та думками в інтернеті. До цієї складової відносяться: вміння використовувати різні інструменти комунікації для ефективного обміну повідомленнями; здатність створювати та передавати цифровий контент, самостійно організовувати канали зв'язку для комунікацій; зберігати історії повідомлень та вміння повертатись до потрібного в будь який момент; здатність використовувати одразу кілька інструментів комунікації не порушуючи при цьому робочий процес; самостійно створювати та налагоджувати відеоконференції тощо; вміння створювати та налагоджувати різні середовища комунікації для обговорення та формування стратегії та тактики ведення бізнесу, з метою досягнення цілей організації.

Цифрова грамотність майбутнього фахівця з економіки передбачає здатності щодо створення документів, використання інструментів для обчислень, аналізу, візуалізації та статистичної обробки економічної інформації. Майбутній економіст має опанувати такі здатності: вміння знайти, здійснити обробку, систематизувати, візуалізувати та зберегти дані економічного характеру; працювати з програмними середовищами для автоматизації процесів обробки економічних даних (статистичних, аналітичних); створювати та використовувати системи управління базами даних, сховища даних; створювати та використовувати економіко-математичні методи та моделі, діагностичні методики контролю й оцінки рівня економічного росту за допомогою засобів автоматизації з використанням

цифрових інструментів; моделювати та прогнозувати економічні процеси з використанням сучасних цифрових технологій; здатність проектувати бази даних, інформаційні системи, алгоритми та інструменти збору даних, розробляти моделі для прийняття рішень.

Цифрові права – здатність розуміти свої повноваження та право на участь в Інтернеті, ліцензійні права на використання цифрового контенту і спеціалізованого програмного забезпечення. Для майбутнього економіста важливо розуміти поняття конфіденційності, особистої інформації та способів її використання, зберігання, обробки та поширення на цифрових платформах разом із стратегіями та інструментами, які допомагають зберігати особисту інформацію приватною та захищеною, знати про ліцензії в галузі авторського права та інструменти Creative Commons, вибір ліцензій для ліцензіарів; знати законодавство та права щодо власності інформації та контенту розміщеного в цифровому середовищі, здатність розрізняти творче використання та привласнення чужої праці; відстежувати та керувати змінами у своєму цифровому контенті для захисту власних/організаційних активів від несанкціонованих змін чи несанкціонованого використання; оформляти та використовувати патенти, торгові марки, авторські права для захисту власних цифрових творів за допомогою різноманітних інструментів та відповідного законодавства; вміти поєднувати законодавство із власною практикою для забезпечення підтримки та дотримання цифрових прав в цифровому середовищі в процесі ведення підприємницької діяльності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для вирішення поставленої мети було використано комплекс теоретичних (аналіз і синтез українських та європейських наукових, методичних джерел з питань дослідження та нормативних документів України та ЄС) та емпіричних методів, а також аналіз отриманих результатів.

Формування і розвиток складових цифрової компетентності майбутніх економістів здійснювалося в рамках вивчення навчальної дисципліни «Інформаційні системи та технології в економіці». Методика формування складалась із трьох етапів: базовий, творчий та продуктивний. Кожен із зазначених етапів підготовки передбачав формування у студентів складових цифрової компетентності за трьома рівнями: «Цифрове громадянство» на першому етапі – у процесі теоретичного та практичного навчання в межах вивчення дисципліни; «Цифрова творчість» на другому етапі – виконуючи колективний проєкт на основі компетентнісного завдання та «Цифрове підприємництво» на третьому етапі – виконуючи практико-орієнтований

бізнес кейс з використанням реальних виробничих ситуацій в межах навчальної практики.

Педагогічний експеримент з формування цифрової компетентності у майбутніх фахівців з економіки тривав протягом 5 років і до нього було залучено студенти 1 курсів галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 051 «Економіка» освітньої програми «Економіка підприємства» (загалом 142 студенти) Національного університету біоресурсів і природокористування України. В даному дослідженні представлено результати самооцінювання студентів економічних спеціальностей до та після проведення педагогічного експерименту. Для обробки даних результатів експерименту було використано статистичні методи.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Для формування складових цифрової компетентності (цифрова ідентичність, цифрове використання, цифрові ризики, цифрова безпека, цифровий емоційний інтелект, цифрова комунікація, цифрова грамотність, цифрові права) майбутніх фахівців з економіки була розроблена поетапна методика. Розроблена методика була реалізована в межах вивчення дисципліни «Інформаційні системи та технології в економіці» за трьома етапами – базовим, творчим та продуктивним.

У таблиці більш детально визначено мету, яка має бути досягнута на кожному етапі формування цифрової компетентності майбутнього економіста. Для кожного етапу пропонуються зміст, форми, методи та засоби для ефективного використання цифрових інструментів в процесі реалізації відповідно кожного етапу.

Під час базового етапу передбачалось формування навичок цифрової компетентності за рівнем «цифрове громадянство». В межах навчальної дисципліни «Інформаційні системи та технології в економіці» студентам пропонувалось вивчення трьох змістовних модулів: «Цифрова ідентичність та права в віртуальному світі», «Цифрова безпека: захист у цифровому середовищі», «Цифрові інструменти та їх використання». При опануванні завдань змістовного модуля «Цифрова ідентичність та права в віртуальному світі» передбачалось формування складових цифрової компетентності майбутніх економістів на рівні «цифрове громадянство». Студенти в даному модулі вивчають реальні цифрові ідентифікатори особистості та формують навички їх використання, а також опановують ресурси та сервіси, які дозволяють автентифікувати особистість та надати або отримати відповідний доступний рівень прав та можливостей щодо використання

відповідних сервісів. Складова «цифрова ідентичність» фактично демонструє потенціал, готовність застосовувати сучасні інформаційні технології на практиці.

Таблиця

**Етапи формування цифрової компетентності
 майбутніх економістів**

<i>Мета:</i> сформувати рівень «Цифрове громадянство» в процесі теоретичного та практичного навчання в межах вивчення дисципліни Інформаційні системи та технології в економіці		
Етап 1. Базовий	зміст	освітня програма; робоча програма дисципліни Інформаційні системи та технології в економіці; контент навчальної дисципліни (здатність використовувати технології для контролю та формування власної цифрової ідентичності; демонструвати ефективність у використанні технологій, знаходячи способи скористатись можливостями, які надаються їм в цифровому середовищі)
	форми	навчальні заняття (лекції, лабораторні роботи), самостійна робота
	методи	коучингу, проблемно-пошукові
	засоби	навчальний портал, МВОК, фахові інтернет ресурси і сервіси
<i>Мета:</i> сформувати рівень навичок «Цифрова творчість» в процесі виконання колективних проєктів		
Етап 2. Творчий	зміст	компетентнісне завдання (вміння інтегрувати цифрові технології у професійне життя; здатність досліджувати та визначати сучасні проблеми, спільно розробляти нові ідеї для їх вирішення за допомогою технології)
	форми	групова робота, самостійна робота
	методи	інтерактивні, проблемно-пошукові
	засоби	сервіси для онлайн зустрічей, поштові системи, месенджери, хмарні сервіси Microsoft 365, Google, професійні сервіси
<i>Мета:</i> сформувати рівень навичок «Цифрове підприємництво» в процесі навчальної практики		
Етап 3. Продуктивний	зміст	робоча програма навчальної практики з дисципліни Інформаційні системи та технології в економіці; завдання та методичні рекомендації навчальної практики, виконання практико-орієнтованих бізнес кейсів з використанням реальних виробничих ситуацій (вміння визначати та оцінювати інноваційні можливості для бізнесу; здатність здійснювати моніторинг та інтеграцію нових тенденцій та розробки технологій, для ідентифікації нових технологічних продуктів/послуг)
	форми	навчальна практика, самостійна робота
	методи	практико-орієнтовані, проєктної діяльності
	засоби	сервіси для управління, професійні сервіси

Виконуючи лабораторні роботи студенти можуть передбачити можливі кіберзагрози, направлені проти особистості, та вміють використовувати інструменти запобігання таким кіберзагрозам. Складова «цифрова безпека» демонструє можливість розпізнавати, планувати та впроваджувати організаційні засоби захисту. Комунікація має важливе значення для будь-якого успішного бізнесу або організації, набуття практичних навичок «цифрова комунікація» демонструє вміння розробки та реалізації комунікаційних кампаній. Після виконання завдань курсу та опанування запропонованих МВОКів студенти безпечно добирають програмне забезпечення для комунікацій, встановлюють та налаштовують його з точки зору якості комунікацій та безпеки персональних даних. Формування навичок з цифрової безпеки у майбутніх економістів здійснюється в межах вивчення змістовного модуля: «Цифрова безпека: захист у цифровому середовищі». Майбутні спеціалісти економічного профілю вчать розпізнавати та ліквідувати технічні і програмні кіберзагрози на рівні операційної системи, при роботі у мережі, з персональними даними та авторським контентом, вивчають типи загроз в цифровому середовищі, визначають доступні стратегії та інструменти, якими вони можуть скористатися, щоб уникнути таких загроз. А також навчаються використовувати цифрові технології без шкоди для своїх даних та пристроїв. Виконання завдань змістовного модуля «Цифрові інструменти та їх використання» у майбутнього економіста на рівні «цифрове громадянство» формують навички: «цифрової грамотності» – вміння створювати документи, використовувати програмні інструменти для обчислень, аналізу, візуалізації, статистичної обробки (використання прикладних офісних програм для обліку, документообігу та ін); «цифрові права» – здатність розуміти всі повноваження та право щодо діяльності в мережі Інтернет, ліцензійні права на використання цифрового контенту і спеціалізованого програмного забезпечення (знають права та обов'язки у використанні інформації, мультимедійного контенту в особистому та публічному просторі, вирізняють необхідне та доступне програмне забезпечення та мультимедійний контент згідно очікуваного правового рівня його застосування); «цифровий емоційний інтелект» – навички кваліфіковано використовувати цифрові інструменти в управлінській діяльності (використання прикладних систем управління бізнесом та інформаційних систем для забезпечення економічної діяльності підприємства).

Для організації освітнього процесу майбутніх економістів використовували електронний навчальний курс (ЕНК) на базі платформи Moodle, де студентам було надано доступ до необхідних навчальних

матеріалів. Таким чином студенти вивчали базові теоретичні матеріали в ЕНК, знайомились із завданнями лабораторних робіт. Для поглибленого вивчення студентам пропонувались масові відкриті онлайн курси (МВОКи) різних технологічних платформ в межах самостійної роботи передбаченою робочою програмою дисципліни. Приклад ЕНК з дисципліни «Інформаційні системи і технології в економіці», що складається із трьох змістовних модулів наведено на рис. 1.

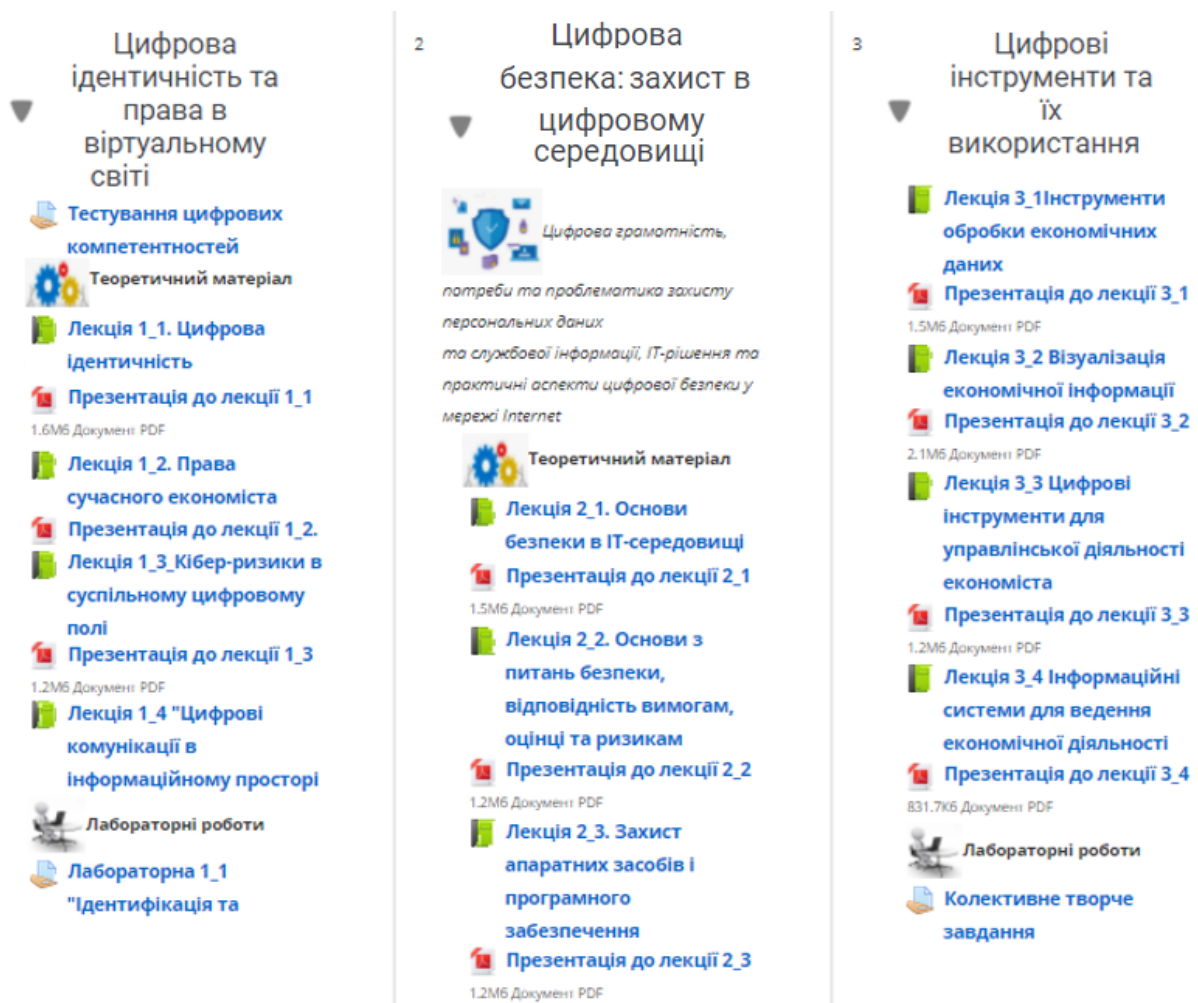

Рис. 1 Приклад ЕНК з дисципліни Інформаційні системи та технології в економіці

Творчий етап передбачав формування у майбутніх фахівців з економіки навичок цифрової компетентності за рівнем «цифрова творчість». У процесі вивчення дисципліни «Інформаційні системи та технології в економіці» студентам пропонувалось виконати колективний

проект на основі компетентнісного завдання, що складався із опису складної ситуації з супутніми фактами, розуміння якої вимагало її розподілу на окремі частини, а далі – аналіз кожної частини й об'єднання висновків для отримання цілісної ситуації. Під час такого проекту студентам пропонувалось використовувуючи наявні знання процесів організації бізнесу, економіки підприємства (необхідна умова розуміння суспільних соціально-економічних процесів та вирішення нагальних господарських завдань) та публічних інформаційних середовищ, розробити та обґрунтувати інформаційно-технологічне забезпечення бізнесу за обраним видом діяльності. Це дало можливість вирішити поставлені завдання: виділення комплексу проблем конкретної ситуації, визначення її структури, визначення чинників, що зумовили виникнення цієї ситуації, її моделювання; побудова системи оцінок, прогнозування майбутнього стану, розробка рекомендацій і програми дій для вирішення ситуації. Виконання завдання передбачало використання ролей умовного розподілу за сферами аналізу інформації та прийняття рішень у межах завдань колективного проекту. Даний етап мав на меті сформулювати у студентів вміння інтегрувати цифрові технології у професійне життя, здатність досліджувати та вивчати сучасні проблеми, спільно розробляти ідеї для їх вирішення за допомогою технологій.

Формування навичок цифрової компетентності за рівнем «цифрове підприємництво» відбувалось під час третього етапу (Продуктивний). Практико-орієнтоване завдання було спрямоване на оптимізацію операційного менеджменту компанії з оптової торгівлі залежно від обраного виду діяльності із запропонованих викладачем. Виконання завдання також передбачало вибір із обґрунтуванням інформаційних продуктів і сервісів спрямованих, як на досягнення оптимізації, так і на використання сучасних ІТ-інструментів впровадження менеджменту. Завдання передбачало вибір не лише програмної платформи, а і технічного забезпечення направлено на уніфікацію та зниження експлуатаційних витрат за рахунок однотипних чи подібних пристроїв. При виконанні завдання пропонувався не лише певний алгоритм організації продажів, а й оптимізація логістичних операцій із зовнішніми контр-агентами. На кінцевому етапі виконання практико-орієнтованого завдання студентам було запропоновано створити презентацію, яка б відображала організаційні зміни в алгоритмі діяльності та його програмно-технічного забезпечення. Формою представлення результатів виконання завдання було передбачено комплекс документів та презентацій в якому мали бути

відображені запропоновані зміни та донесення їх персоналу. Дана задача носила типовий характер для компаній торгівельного профілю, що потребують модернізації системи управління із застосуванням сучасних інформаційних технологій, конкурентного середовища, розуміння викликів у процесі еволюції цифрового інтелекту менеджменту компаній. Метою даного етапу було сформувати вміння у студентів спеціальності 051 «Економіка» вміння визначати та оцінювати інноваційні можливості для бізнесу.

У даному дослідженні продемонструємо результати самооцінювання студентами власного рівня цифрової компетентності. Для самооцінювання було використано інструмент – *Колесо цифрової компетентності*. До початку та після проведення 3 етапів експерименту студентам пропонувалось пройти *Колесо цифрової компетентності* для оцінки рівня сформованості їх цифрової компетентності [0]. Використання даного інструменту дало змогу оцінити 16 складових цифрової компетентності: зберігання, пошук, критична оцінка, самообслуговування, активна участь, співпраця, соціальна обізнаність, вибір засобів масової інформації, виробництво та спільне, цифрове дослідження, автоматизація, конфігурація, закон, управління особистістю, захист даних та здоров'я (рис. 2).

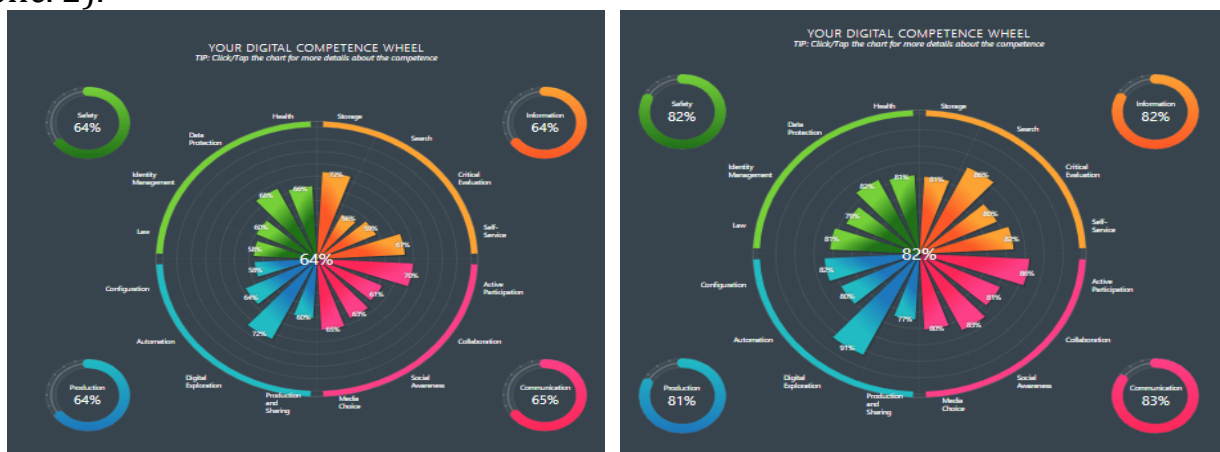

Рис. 2 Приклад оцінювання цифрової компетентності одного студента на початку та після експерименту

На основі індикаторів складових цифрової компетентності (цифрова ідентичність, цифрове використання, цифрові ризики, цифрова безпека, цифровий емоційний інтелект, цифрова комунікація, цифрова грамотність, цифрові права) була встановлена відповідність з тестовими завданнями *Колеса цифрової компетентності*. Зокрема, відповіді на тестові завдання

були згруповані відповідно до складових цифрової компетентності таким чином: цифрова ідентичність (управління особистістю); цифрове використання (зберігання, автоматизація, здоров'я); цифрові ризики (захист даних); цифрова безпека (критична оцінка); цифровий емоційний інтелект (соціальна обізнаність); цифрова комунікація (активна участь, співпраця); цифрова грамотність (конфігурація, цифрове дослідження, виробництво та спільне використання, самообслуговування, пошук).

Зведені дані продемонстровано на рис. 3. Таким чином, з точки зору студентів, які самостійно оцінили свій рівень сформованості цифрової компетентності з використанням стандартизованого інструменту «колеса цифрової компетентності» та продемонстрували відповідний прогрес, можна зробити висновок, що розроблена методика, насамперед, сприяє розвитку таких складових цифрової компетентності студентів: цифрове використання (показник сформованості зріс на 20,03%, цифрові права – на 12,18%, а також цифрові ризики – на 12,09 %, цифрова безпека – на 10,91% (рис. 3).

Рис. 3. Рівень сформованості складових цифрової компетентності майбутнього фахівця з економіки

У даному дослідженні були використані лише результати самооцінювання студентів. Оцінювання навчальних досягнень студентів відповідно до встановлених індикаторів для кожної складової цифрової компетентності здійснювалося і викладачами. Ці результати корелюють з поданими на рис.4 і будуть презентовані у окремому дослідженні. З огляду на досвід та результати, в перспективі варто зосереджуватися на вдосконаленні форм та методів, критеріїв добору відповідних засобів, що дозволяють підвищити рівень сформованості інших складових цифрової

компетентності з точки зору студентів економічних спеціальностей, а саме: цифрова грамотність, цифровий емоційний інтелект, цифрова ідентичність, а також цифрова комунікація.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

У результаті дослідження визначено етапність формування цифрових компетентностей майбутніх економістів: (1) Базовий, (2) Творчий та (3) Продуктивний. Розроблено зміст навчальної дисципліни Інформаційні системи та технології в економіці з інтеграцією відповідних цифрових інструментів. Саме поетапне формування, відповідають кожному наступному рівню цифрової компетентності: «цифрове громадянство», «цифрова творчість», «цифрове підприємництво». Базовий етап передбачав вивчення теоретичного матеріалу, виконання лабораторних використовуючи ресурси ЕНК з дисципліни Інформаційні системи та технології та інтегруючи МВОКи різних технологічних платформ в межах самостійної роботи. Таким чином даний етап передбачав формування компетентності рівня «цифровий громадянин». Творчий етап – полягав у виконанні колективного проекту на основі компетентнісного завдання, що потребував від студентів творчого підходу до розв'язування відповідного завдання, і в результаті у майбутніх економістів забезпечувалось формування навичок рівня «цифрова творчість». Продуктивний етап передбачав виконання реальної виробничої ситуації, яка спонукала студентів проявити не лише засвоєні раніше знання, вміння та застосування їх на практиці, а й отримання нового досвіду розв'язування виробничих ситуацій та реагування на відповідні виклики. Даний етап передбачав формування у студентів навичок рівня «цифрове підприємництво».

Перспективи подальших досліджень є обґрунтування та розробка траєкторії формування цифрової компетентності майбутніх економістів рівня «Цифрове підприємництво» у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Східне Партнерство – Концентруючись на ключових пріоритетах та конкретних досягненнях. *Національна платформа Форуму громадянського суспільства східного партнерства*. [Електронний ресурс]. Доступно: http://eap-csf.org.ua/wpcontent/uploads/2017/02/PDF1_Ukr.pdf

- [2] European Framework for the Digital Competence of Educators. 2019. *European Commission*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcompedu>
- [3] European Framework for Digitally Competent Educational Organisations, 2019. *European Commission*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomporg>
- [4] P. Kampylis, Y. Punie, and J. Devine, *Promoting Effective Digital-Age Learning: A European Framework for Digitally-Competent Educational Organisations*. 2015. [Електронний ресурс].
Доступно: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC98209/jrc98209_r_digcomporg_final.pdf
- [5] A. Inamorato dos Santos, Y. Punie, and J. C. Muñoz, *Opening up Education: A Support Framework for Higher Education Institutions*. 2016. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC101436/jrc101436.pdf>
- [6] B. Brechko, and A. Ferrari, «The Digital Competence Framework for Consumers», *Joint Research Centre Science for Policy Report*. 2016. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcompconsumers>
- [7] IEEE 3527.1-2020 – IEEE Standard for Digital Intelligence (DQ)--*Framework for Digital Literacy, Skills, and Readiness*. [Електронний ресурс]. Доступно: https://standards.ieee.org/standard/3527_1-2020.html
- [8] Т. Прийдак, Л. Яловега, О. Лега, Т. Мисник, С. Зоря, «Розвиток цифрової компетентності як умова забезпечення конкурентоспроможності майбутніх економістів», *Інформаційні технології і засоби навчання*, Вип. 5(73), с. 28–47, 2019.
- [9] Н. Кононець, В. Балюк, «Сучасні підходи до розроблення електронних освітніх ресурсів для формування цифрової компетентності майбутніх економістів», *Науково-методичний журнал «Комп'ютер у школі та сім'ї»*, № 4, с. 15–23, 2019.
- [10] Н. Юрчук, «Досвід формування цифрових компетентностей майбутніх економістів у ЗВО», *Нові інформаційні технології управління бізнесом: зб. тез III Всеукр. наук.-практ. конф. (12.02.2020 р.)*. Київ, 2020, с. 199–202.
- [11] Н. Морзе, В. Вембр, О. Кузьмінська, *Інформатика: підруч. для 9 класів*. Київ, Україна: УВЦ «Школяр», 2009.
- [12] Л. Гаврілова, Я. Топольник, «Цифрова культура, цифрова грамотність,

цифрова компетентність як сучасні освітні феномени», *Інформаційні технології і засоби навчання*, Вип. 5, № 61, с. 1–14, 2017.

- [13] К. Краус, Н. Краус, О. Голобородько, «Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку», *Ефективна економіка*, Вип. 1, 2018.
- [14] Т. Курова, «ІКТ-компетентність студентів економічних спеціальностей», *Вісник Київського нац. ун-ту технологій та дизайну. Проблеми вищої освіти*, № 6, с. 370–374, 2012 [Електронний ресурс]. Доступно: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/3286/1/V68_P370-374.pdf
- [15] О. Овчарук, «Сучасні підходи до розвитку цифрової компетентності людини та цифрового громадянства в європейських країнах», *Інформаційні технології і засоби навчання*, Т. 76, № 2, с. 1–13, 2020.
- [16] Н. Шостаківська, «Процес формування інформаційної компетентності майбутніх економістів у системі освіти», *Молодий вчений*, № 12.1(40), с. 551–554, 2016.
- [17] О. Овчарук, «Рамка цифрової компетентності для громадян: європейська стратегія визначення рівня компетентності в галузі цифрових технологій», *Педагогіка і психологія. Вісник Національної академії педагогічних наук України*, № 1(98), с. 31–38, 2018.
- [18] В. Куйбіда, О. Петроє, Л. Федулова та ін., *Цифрові компетенції як умова формування якості людського капіталу: аналіт. записка*. Київ, Україна: НАДУ, 2019, 28 с.
- [19] *The Digital Competence Wheel*. [Online]. Available: <https://digital-competence.eu/>

DIGITAL COMPETENCE OF FUTURE ECONOMICS: STAGES OF FORMATION, CONTENT AND RESOURCES

Olena Glazunova,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Dean of the Faculty of Information Technology

National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine.

Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0136-4936>

o-glazunova@nubip.edu.ua

Taisiia Saiapina,

Senior Lecturer of the Department of
Information System and Technologies
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine.
Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9905-4268>
t_sayapina@nubip.edu.ua

Valentyna Korolchuk,

Senior Lecturer of the Department of
Information System and Technologies
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine.
Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3145-8802>
korolchuk@nubip.edu.ua

Tetiana Voloshyna,

PhD (pedagogical science), Associate Professor
of the Department of Information System and
Technologies National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine.
Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6020-5233>
t-voloshina@nubip.edu.ua

Olga Kasatkina,

Senior Lecturer of the Department of
Information System and Technologies
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine.
Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3952-9046>
olga_kasat@nubip.edu.ua

Abstract. The processes of digitalization of the economy in Ukraine and the world put on additional requirements on the level of digital competence skills of future economists, which is forming during their studies at a higher education institution. Competitiveness in the labor market directly depends on the level of skills of digital competence. The state policy in training future specialists in economics, European and International standards of digital competencies both at the personal and institutional level are analyzed, in particular, the global standard DQ (digital intelligence), which will be needed in an era of rapid technological

change, digitization and risk, which accompany them. The proposed article focuses on a new approach to the formation of the digital competence of economists, which consists in changing the content of training according to international frameworks of digital competence and digital intelligence, application of complex practice-oriented and problem-oriented teaching methods, digital tools services for training future economists and organizations educational process. A method of step-by-step training of specialists in a new level of economics, which includes three stages: basic, creative and productive, is proposed. Theoretical and practical training in accordance with the program of the course «Information Systems and Technologies in Economics» gives the opportunity to form components of digital competence level «digital citizenship», using of case study in the competence task allows to form components of digital competence level «digital creativity», implementation of practice-oriented business cases with the use of real production situations during training practice that will meet the modern requirements of the digital economy of the country, gives the opportunity to form components of digital competence at the level of «digital entrepreneurship». The offered complex of materials and tasks of discipline is directed on formation components of digital competence of students of economic specialties which are focused on overcoming of challenges of digital economy with application of modern information technologies.

Keywords: digital competence; digital citizenship; digital creativity; digital entrepreneurship; training of future specialists in economics.

ЦИФРОВАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ЭКОНОМИКЕ: ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ, СОДЕРЖАНИЕ И РЕСУРСЫ

Глазунова Елена Григорьевна,
доктор педагогических наук, профессор,
декан факультета информационных технологий
Национального университета биоресурсов и
природопользования Украины.
Киев, Украина.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0136-4936>
o-glazunova@nubip.edu.ua

Саяпина Таисия Петровна,

старший преподаватель кафедры
информационных систем и технологий
Национального университета биоресурсов и
природопользования Украины.
Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9905-4268>
t_sayapina@nubip.edu.ua

Корольчук Валентина Игоревна,

старший преподаватель кафедры
информационных систем и технологий
Национального университета биоресурсов и
природопользования Украины.
Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3145-8802>
korolchuk@nubip.edu.ua

Волошина Татьяна Владимировна,

кандидат педагогических наук,
доцент кафедры информационных систем и технологий
Национального университета биоресурсов и
природопользования Украины.
Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6020-5233>
t-voloshina@nubip.edu.ua

Касаткина Ольга Михайловна,

старший преподаватель кафедры
информационных систем и технологий
Национального университета биоресурсов и
природопользования Украины.
Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3952-9046>
olga_kasat@nubip.edu.ua

Аннотация. Процессы цифровизации экономики в Украине и мире накладывают дополнительные требования к уровню навыков цифровой компетентности у будущих экономистов, которые формируются во время учебы в высших учебных заведениях. Конкурентоспособность на рынке труда напрямую зависит от уровня сформированности навыков цифровой компетентности. Проанализированы государственная политика в подготовке будущих специалистов экономического профиля, Европейские и Международные стандарты цифровых компетентностей как на

личностном уровне, так и на институционном, в частности, глобальный стандарт DQ (цифрового интеллекта), которые будут необходимы в эпоху быстрого технологического прогресса, процессов цифровизации и рисков, которые их сопровождают. Предлагаемая статья посвящена новому подходу к формированию цифровой компетентности будущих экономистов, который заключается в изменении содержания обучения в соответствии с международными рамками цифровой компетентности и цифрового интеллекта, применении комплекса практико-ориентированных и проблемно-ориентированных методов обучения, цифровых инструментов сервисов для профессиональной подготовки будущих экономистов и организации учебного процесса. Предложенная методика поэтапной подготовки специалистов по экономике нового уровня, включает три этапа: базовый, творческий и продуктивный. Теоретическое и практическое обучение в соответствии с программой курса «Информационные системы и технологии в экономике» дает возможность сформировать составляющие цифровой компетентности уровня «цифровое гражданство», использование кейс-метода при выполнении компетентностной задачи дает возможность сформировать составляющие цифровой компетентности уровня «цифровое творчество», выполнение практико-ориентированных бизнес кейсов с использованием реальных производственных ситуаций во время учебной практики, соответствующие современным требованиям цифровой экономики страны, дает возможность сформировать составляющие цифровой компетентности уровня «цифровое предпринимательство». Предложенный комплекс материалов и задач дисциплины направлен на формирование у студентов экономических специальностей составляющих цифровой компетентности, которые ориентированы на преодоление вызовов цифровой экономики с применением современных информационных технологий.

Ключевые слова: цифровая компетентность; цифровое гражданство; цифровое творчество; цифровое предпринимательство; подготовка будущих специалистов по экономике.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Skhidne Partnerstvo – Kontsentruichys na kliuchovykh priorytetakh ta

- konkretnykh dosiahnenniakh. Natsionalna platforma Forumu hromadianskoho suspilstva skhidnoho partnerstva. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: http://eap-csf.org.ua/wpcontent/uploads/2017/02/PDF1_Ukr.pdf
- [2] European Framework for the Digital Competence of Educators. 2019. European Commission. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcompedu>
- [3] European Framework for Digitally Competent Educational Organisations, 2019. European Commission. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomporg>
- [4] P. Kampylis, Y. Punie, and J. Devine, Promoting Effective Digital-Age Learning: A European Framework for Digitally-Competent Educational Organisations. 2015. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC98209/jrc98209_r_digcomporg_final.pdf
- [5] A. Inamorato dos Santos, Y. Punie, and J. C. Muñoz, Opening up Education: A Support Framework for Higher Education Institutions. 2016. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC101436/jrc101436.pdf>
- [6] B. Brechko, and A. Ferrari, «The Digital Competence Framework for Consumers», Joint Research Centre Science for Policy Report. 2016. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcompconsumers>
- [7] IEEE 3527.1-2020 – IEEE Standard for Digital Intelligence (DQ)--Framework for Digital Literacy, Skills, and Readiness. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://standards.ieee.org/standard/3527_1-2020.html
- [8] T. Pryidak, L. Yaloveha, O. Leha, T. Mysnyk, S. Zoria, «Rozvytok tsyfrovoy kompetentnosti yak umova zabezpechennia konkurentospromozhnosti maibutnikh ekonomistiv», Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia, Vyp. 5(73), s. 28–47, 2019.
- [9] N. Kononets, V. Baliuk, «Suchasni pidkhody do rozroblennia elektronnykh osvitnikh resursiv dlia formuvannia tsyfrovoy kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv», Naukovo-metodychnyi zhurnal «Kompiuter u shkoli ta simi», № 4, s. 15–23, 2019
- [10] N. Yurchuk, «Dosvid formuvannia tsyfrovoykh kompetentnostei maibutnikh ekonomistiv u ZVO», Novi informatsiini tekhnolohii upravlinnia biznesom: zb. tez III Vseukr. nauk.-prakt. konf. (12.02.2020 r.). Kyiv, 2020, s. 199–202.

- [11] N. Morze, V. Vembr, O. Kuzminska, *Informatyka: pidruch. dlia 9 klasiv.* Kyiv, Ukraina: UVTs «Shkoliar», 2009.
- [12] L. Havrilova, Ya. Topolnyk, «Tsyfrova kultura, tsyfrova hramotnist, tsyfrova kompetentnist yak suchasni osvichni fenomeny», *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, Vyp. 5, № 61, s. 1–14, 2017.
- [13] K. Kraus, N. Kraus, O. Holoborodko, «Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy avanharnoho kharakteru rozvytku», *Efektivna ekonomika*, Vyp. 1, 2018.
- [14] T. Kurova, «IKT-kompetentist studentiv ekonomichnykh spetsialnostei», *Visnyk Kyivskoho nats. un-tu tekhnolohii ta dyzainu. Problemy vyshchoi osvity*, № 6, s. 370–374, 2012 [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/3286/1/V68_P370-374.pdf
- [15] O. Ovcharuk, «Suchasni pidkhody do rozvytku tsyfrovoi kompetentnosti liudyny ta tsyfrovoho hromadianstva v yevropeiskykh krainakh», *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, T. 76, № 2, s. 1–13, 2020.
- [16] N. Shostakivska, «Protses formuvannia informatsiinoi kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv u systemi osvity», *Molodyi vchenyi*, № 12.1(40), s. 551–554, 2016.
- [17] O. Ovcharuk, «Ramka tsyfrovoi kompetentnosti dlia hromadian: yevropeiska stratehiia vyznachennia rivnia kompetentnosti v haluzi tsyfrovyykh tekhnolohii», *Pedahohika i psykholohiia. Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, № 1(98), s. 31–38, 2018.
- [18] V. Kuibida, O. Petroie, L. Fedulova ta in., *Tsyfrovi kompetentsii yak umova formuvannia yakosti liudskoho kapitalu: analit. zapyska.* Kyiv, Ukraina: NADU, 2019, 28 s.
- [19] The Digital Competence Wheel. [Online]. Available: <https://digital-competence.eu/>

*Стаття надійшла до редакції
08 квітня 2021 року*

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16\(45\)-78-92](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-78-92)
UDC 373.2

Hamidova Khalida Aydin gizi,

Senior teacher of Azerbaijan State Pedagogical University;

Ph.D student of the Institute of Education.

Baku, Azerbaijan.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6873-2353>

musayevaxalide@mail.ru

SYSTEMATIC APPROACH TO RESULTS-ORIENTED MANAGEMENT OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. In the process of changing the traditional management mechanism and forming a new one, a qualitative revolution in management takes place. Basically, new, unusual situations arise, and result-oriented and effective methods of influence are needed. Well-trained leaders are needed to manage preschools. At the same time, it is important to take into account as much as possible the features of the history of development of the preschool education system in the Republic of Azerbaijan and its multidimensional, internal qualities and features. The article analyzes the issues of management of preschool educational institutions and orientation of this field to results with different requirements in achieving success. The article clarifies the essence of results-oriented management. Due to major changes in education, including the content of preschool education, many changes have been made in management, and the article provides information and analysis on these issues. Result-oriented management levels and mechanisms are widely analyzed. All this requires the solution of scientific directions and practical issues of results-oriented management in preschool education. The relevance of the study is also related to this. Preschool education is the basis for the successful preparation of children for school. From this point of view, ensuring quality in education and achieving positive results should start here. To achieve a positive result, the manager must, above all, create a unique management system in the enterprise. The structure of this process consists of activating factors. In turn, activation factors are also divided into several areas: planning; financing (according to the public and private sectors); decision making; instruction; control. The successful solution of these issues related to the management process can be realized only if the managers are provided with sufficiently clear,

experimental facts and offered to them the tested ways. The study covers a wide range of issues listed above.

Keywords: preschool education; institution; results-oriented; management; efficiency; mechanisms; requirements; quality; system.

INTRODUCTION / ВСТУП / ВВЕДЕНИЕ

Formulation of the problem. Research has shown that the management of the head of the organization is based primarily on the system. Work with children, teachers and parents is regulated by the system. The goal of the system as a whole should be an indicator. For this, children's individual development indicators by age should be taken as a basis. Building the results on children's development is the essence of preschool education. The expectation of the principle of child-orientation in the pedagogical process also serves this purpose. In general, system-model approaches to the problem attracted special attention when considering management issues. It became clear that a systematic approach to management requires that its subject and object be considered in a holistic way, in interaction with the environment. As can be seen, efficiency in management is the level of implementation of the goals and strategies set by the organization to achieve a certain quantity and quality, as well as to show economic results. Performance combines complex categories covering a number of indicators. In this sense, efficiency, which is a multidimensional system, means the integrated evaluation of any organization. Fulfilling one or more of these requirements may not be effective. These include: efficiency; utility; efficiency; quality; productivity; quality of work; application of innovations; quality of management.

Analysis of the latest relevant research and publications. The authors of system-model approaches to management are L. Bossidi [8], E. Yudin [12], D. Sink [11], A. Blinov [7], N. Vasilyev [9], K. Belaya [6], R. Abutalibov [5] and others. Since the problem under study is related to the results-oriented management of preschool educational institutions, it is necessary to focus on working with personnel. This study includes the work of E. Litvinenko «Management team: how to create it?» [13], «Development of professional skills of the head of the institution in the management of kindergartens» L. Makarova [14], R. Mamedzade, Quality as one of the leading directions in education [3], P. Aliev, Modernization of management of a comprehensive school [4], R. Abutalibov, Fundamentals of management [5]. In addition, some other studies conduct content analysis to enable modern systems management. Based on this and the aforementioned study, we have identified concepts related to

governance structure in education that we should focus on in the future.

AIM AND TASKS / МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ

The aim of the research is to determine the pedagogical basis for the results-oriented management of preschool education institutions, to clarify the results-oriented systematic approach to each area of management.

For this purpose, the article sets the following *tasks*:

- clarify the modern results-oriented management system in preschool education institutions;
- to explain the pedagogical work to be done on result-oriented management of children's development;
- to clarify the pedagogical basis of results-oriented management in preschool education institutions.

THE THEORETICAL BACKGROUNDS / ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

The ideas, facts, considerations, approaches, concepts and models that are important for the management of preschool education institutions are selected, modified, based on the pedagogical results of the research and put forward and applied new ideas that are important for good governance.

Market conditions require the development of appropriate indicators and criteria to assess management effectiveness. It is necessary to apply to the preschool a number of key indicators that assess the effectiveness of the management system; efficiency assessments by management levels and functional subsystems are required.

Outcome-oriented management reflects the effectiveness of ensuring the socio-economic development of preschools. It manifests itself in the indicators obtained in the activities of preschool educational institutions.

Outcome orientation, as an indicator of performance, is measured by results. Second, the end result of the activity is the results we get from the children. However, as an economic concept, the result is broader than this interpretation. The result is a manifestation of diversity.

RESEARCH METHODS / МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

The methodological basis of the research is the theory and concepts of sociology, pedagogy and psychology of management, theories, approaches and models of mental development, education of preschool children, personality

theories, state documents, decisions and instructions on the development and management of preschool education. Theoretical analysis, observation, interviews, questionnaires, analysis of activity products, testing, the following methods were used in the research.

RESEARCH RESULTS / РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Labor productivity management is a multi-level approach to the problem of planning, measuring, evaluating, monitoring and improving work efficiency. In fact, result-oriented management considers not only the problem of measuring live labor productivity, but also the efficiency of the entire production system. These include performance criteria such as efficiency, economy, quality, profitability, productivity, modernity and innovation. Of course, the priority of each criterion will depend on a number of factors and, above all, the condition of the preschool: compliance of technical means, finances, technology, services and products, position in educational services with market requirements, selection of staff and other measures aimed at increasing the efficiency of the activities and development of the kindergarten.

Outcome-oriented management of a preschool can be considered outside its internal boundaries. In this regard, it is important to take into account the interaction of the preschool education management system with science and education, culture and sports, medical institutions, as well as public organizations and other institutions that are suppliers of personnel and materials.

The effectiveness of the education system is determined by the performance of the leader and the results of management.

As noted by the eminent Finnish expert Timo Santalaine in his book «Management by Results» [10, p. 10], the activity of the head of an educational institution is determined by factors such as personal qualities, experience as a leader, education in management, desire. Management outcome consists of structural and activating factors. In turn, structural factors are interpreted as planning, financing (depending on the type of institution: public, private, municipal), decision-making, leadership, control and activating factors of management (creative approach) – motivation, information, organization, cooperation, situation control. Structural management factors require a rational approach, consistency, objectivity and systematicity. Good governance results are only possible when the manager is in control of the management situation, which balances the use of structural and activating factors. Experience shows that modern leaders use structural factors frequently and successfully, and at

the same time are very unprepared to use activating factors.

The process of modernization of the pre-school education system has provided both a change in the structure and a change in the internal, key aspects. First of all, it is important to emphasize the radical change in the goals of preschool education, the comprehensive development of the child according to the age and individual capabilities of the child, to ensure an equal start to all children's development, to protect and strengthen their health. The main strategy for the development of preschool education aimed at achieving new goals is to create a flexible, personality-oriented education.

The new target guidelines of the state education policy have led to a number of interrelated changes in preschool education, which has led to the emergence of new quality features.

Let's look at them.

First. Formation of modern infrastructure of preschool education system.

This process is characterized by two trends.

The first of them is to differentiate the network of preschool educational institutions in the following areas:

- there are pre-school educational institutions with different types and priorities in the direction of expanding services provided to children: creche; nursery-kindergarten; kindergarten; orphanages; general education schools where school preparation groups operate; preschool educational institution operating under the educational complex; preschool educational institution established under enterprises and organizations; sanatorium-type preschool educational institution; special preschool educational institutions for children with disabilities; experimental pre-school educational institutions established under research institutions and higher education institutions; family-type small group house; community-based learning groups for children [2, p. 11];

- in order to expand the range of services provided: in the organizational and pedagogical structure of a number of preschool educational institutions, services are created to organize work with children who do not attend preschool educational institutions and their parents. These are «mother schools» for young children and their parents, short-term stay groups for children and «development centers» for preschool children;

- in the direction of various forms of ownership of preschool educational institutions: along with state and municipal institutions, private enterprises.

The second trend that characterizes the process of forming a new infrastructure of the preschool education system is integration.

It manifests itself with the creation of a new educational institution that

combines preschool and primary school age children.

The main purpose of such an institution is to «ensure the continuity between preschool and primary general education, the implementation of the educational process by creating optimal conditions to protect and strengthen the health, physical and psychological development of pupils and students» [2, p. 11]. There are the following types of institutions for preschool and primary school children in Azerbaijan: pre-school groups organized in schools, kindergartens – school complexes [2, p. 11].

This trend contributes to the mastery of features such as differentiation as well as integration, the pre-school education system's focus on the child's capabilities, parental requirements, adaptation to state requirements and multifunctionality. This trend, both differentiated and integrated, reflects the care of children, the improvement and protection of their health, social and pedagogical support, the correction of physical and mental developmental delays, and the continuity of education in preschool and primary school, etc.

The second. Transition of preschool education institutions to a «hierarchical» model of organization of educational services.

Educational services provided by a modern preschool are divided into two interrelated levels: the level of basic services that are mandatory for all children and the level of additional services – at the discretion of the child, parents, on the advice of experts.

In addition, the first level of services is provided by the state, and the second is selected by the preschool itself. In this regard, the importance of the state education standard is to regulate the quality of education by adhering to the strictness of pre-school education standards, at the same time to protect children from unnecessary pedagogical burden [1], [2] The above-mentioned features of the pre-school education system show the manifestation of such features as multi-level, differentiation of education and results-oriented.

Third. Expanding the range of programs, technologies and forms aimed at organizing education.

Various complex and special educational programs of the new generation are used in modern preschool education practice. At the heart of all these programs is the development of the preschool child, and their distinctive feature is the focus on universal values inherent in world and national culture.

More developmental, humanistic technologies are widely used: development education, TRIZ, individual-individual training, M. Montessori, Voldorf training, Recio Emilia Pedagogy, etc.

In order to achieve purposeful results in the above, first of all, the

directions of control over the pedagogical activity of the institution should be determined: work with staff, work with parents, work with children. To carry out this work, the company plans activities at five levels.

Level I is represented by a general meeting of employees (supreme governing body). The meeting convenes to discuss compliance with the rules of the charter. The general meeting elects the pedagogical council of the institution, listens to the report on its activities. The enterprise is managed by a manager. The pedagogical council elected at the general meeting decides on strategic issues of the institution's activity. A methodical cabinet is organized to solve daily questions. The meeting is held no later than two months.

Level II-tactical issues are solved by the farm manager, accountant and methodologist (or social pedagogue). The Methodist and Pedagogical Council deals with the approval of educational programs.

Level III-methodist organizes and plans the pedagogical process, directs and monitors the activities of educators, regulates management issues at its level.

IV-methodist, doctor (or nurse), psychologist, speech therapist, social pedagogue carry out various development programs on organization of educational work with pedagogical staff, provision of methodical information and enlightenment, self-education, diagnostics, prevention, proper organization of health work.

At the 5th level – measures related to the financial and economic, medical staff, healthy nutrition of children, protection from diseases, monitoring and prevention of biological development are carried out.

In general, the main principles of the work carried out at these levels is to achieve purposeful results by ensuring the physical, cognitive, aesthetic and creative, socio-psychological development of children. The pedagogical process begins with developmental training. In this process, taking into account the opportunities and abilities of children, ensuring their personal development is a key condition. The efficiency of the process depends on management.

The solution to the problem of forming the organizational structure of result-oriented governance is seen in the further development of democratic principles in governance, both as a principle of state and public administration and as a system of its organization.

It is understood as purposefulness and decentralization in the implementation of results-oriented management decisions, ensuring the optimal balance of management organizational principles such as collegiality and unified leadership in management, rights, duties, responsibilities.

The result-oriented management structure cannot be separated from all organizational problems: ensuring the consistency of the organizational structure of social and economic systems in the context of the reconstruction of the life of the preschool and society; in parallel with this analysis of the object, subject and management tools for a consistent analysis of each period of the management process and a comprehensive consideration of the issue of improving the management organization [4, p. 129].

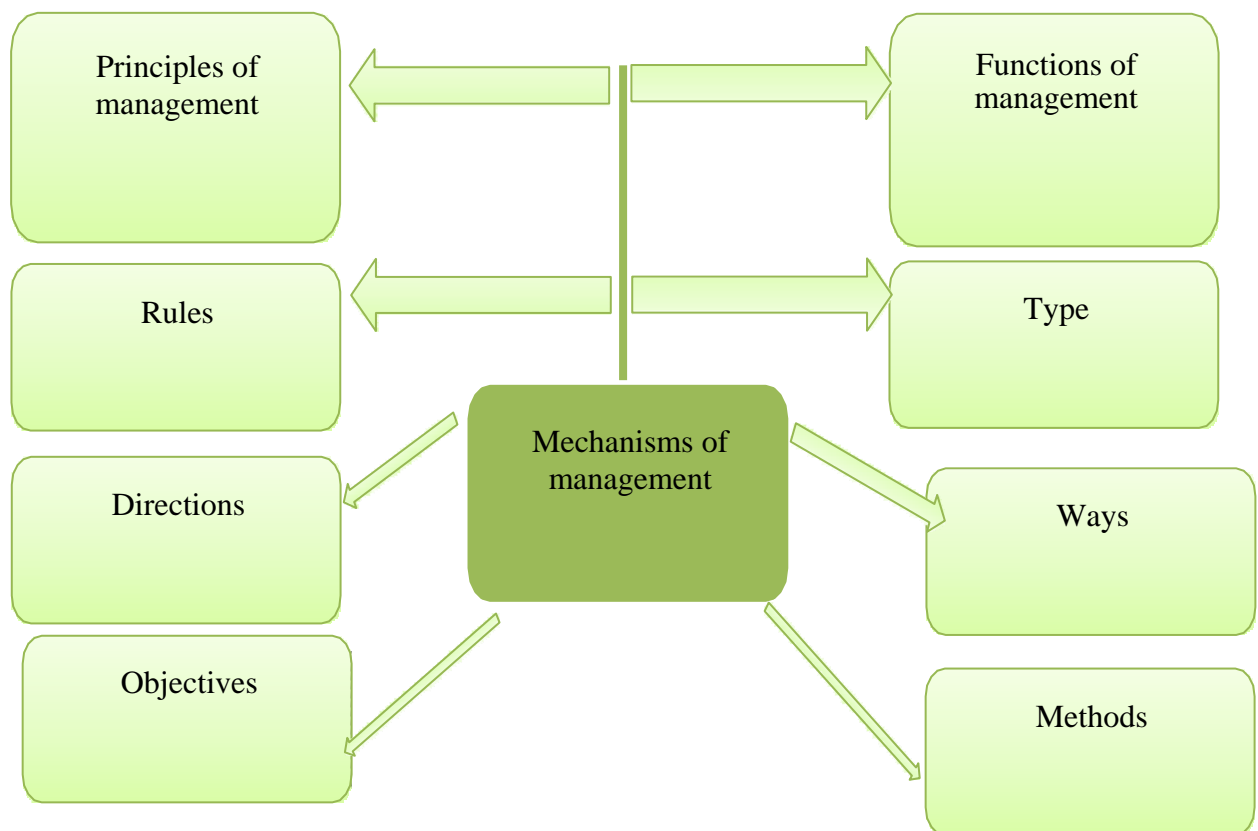

Fig. 1 Mechanisms of management

Applied modeling of control and managed subsystems (control apparatus) simplifies the task of systematic control vision, allows the control subject to select the most rational functions of system control.

Management quality is the compatibility of the relationship between a system of requirements and management subsystems with the functionality of directing the performance of the managed subsystem to better results. This compatibility can be expressed as follows.

The specificity of management is associated with a significant expansion of the scope of management and control subsystems, increasing the amount of information required for the normal operation of an entire system.

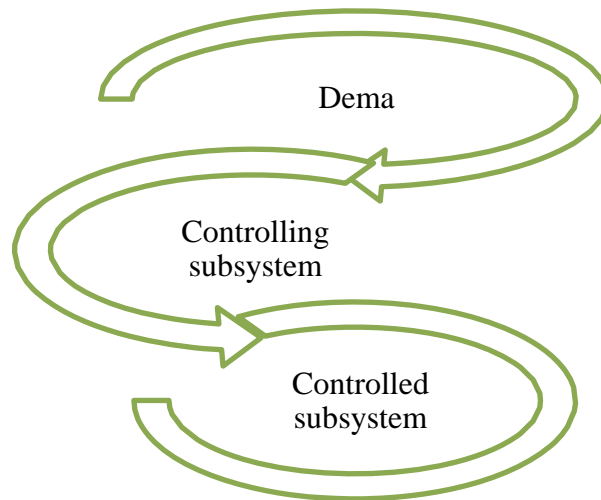

Fig. 2 Infrastructure of the management system

This diagram shows three projects that the preschool is working on. It is important that not only the teaching staff, but also the children's parents participate in each of them. Creative groups are created for a specific topic; These groups should include innovative, creative educators. In the work of such a group, one person cannot be forced to work on order, people unite with their will to create and implement something new. The task of the creative teams is to ensure a more detailed and in-depth development of one of the sections of the project. This structure reflects the special period of the preschool's activity – the mode of development, changes in the content and organization of the pedagogical process.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH / ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / ВЫВОДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДАЛЬНЕЙШИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

In the process of changing the traditional management mechanism and forming a new one, a qualitative revolution in management takes place. Basically, new, unusual situations arise, and result-oriented and effective methods of influence are needed. Well-trained leaders are needed to manage preschools. At the same time, it is important to take into account as much as possible the features of the history of development of the preschool education

system in the Republic of Azerbaijan and its multidimensional, internal qualities and features.

The results-oriented management process develops at several levels. The first level is determined by the leader's ability to see the mission of the preschool. These include perspective, transparency and collegiality, specificity, high quality performance. The second level suggests reviewing the results in terms of quality [3, p. 11].

The quality of pre-school education is the result-oriented organization of the pedagogical process in the kindergarten, where the level of development increases in accordance with the individual, age and physical characteristics of each child in the process of education and training. Each of these depends on results-oriented management. What determines the quality of preschool education?

1. The quality of the teacher's work.
2. Relationships in the teaching staff.
3. From the conditions created by the leader for teachers for the creative search for new methods of working with children.
4. From an objective assessment of the performance of each employee.

As a result, the quality of pre-school education is a manageable period. Therefore, at the heart of the above «quality» components can be divided into two approaches to quality management.

One is the management of the whole pedagogical process and its components.

From the individual subjective aspects of the other management system: the formation of a team and the regulation of the moral and psychological climate within it.

Quality is determined from two positions that can be claimed to be the result of the whole team:

- how the pedagogical process is established in the kindergarten (selection of regimes, programs and technologies, provision of benefits, system of increasing the professional development of teachers through various forms of methodical work, etc.);
- how the child (children) in the institution exercise their individual development rights to age-appropriate skills and abilities.

As a result, the quality of a preschool's work is both an activity and a result.

The third level of results-oriented management requires looking at results that meet needs. The result-oriented management mechanism of a modern preschool educational institution changes the nature of management functions,

creates new interactions between the institution and all participants in the pedagogical process.

The mechanisms are working between kindergarten – external environment; management – the public; managed-managed; pedagogue-pedagogue; teacher-parents; teacher-children; child-child.

Prospects for further research. The problem of formation of the organizational structure of management, first of all, requires an understanding of the development of preschool education as a complex socio-pedagogical system, taking into account the objective factors of democratization.

Thus, we can summarize our views on the issues we have studied and come to the following conclusion:

1. Each organization, being a complex social system, consists of a system of governance and governance, a unity of interaction between the entity that governs and the persons it governs. When this effect is regulated from a scientific point of view, the probability of effective results increases significantly. At the same time, in management, the means of activating influence are selected, taking into account the structure and function of the organization.

2. There are a number of elements of the management system in preschool education. It includes basic and subsystems. The main system is a manager and a hierarchical structure to which he is subordinated (meaning executive authorities and private companies). The subsystems of management include the structures dealing with the issues of making management decisions, their delivery and implementation.

3. Those related to the management subsystem, as well as management – planning, control, stimulation, coordination, etc. aiddir. This system combines principles, methods, rules, norms and procedures, and regulatory guidelines established for the performance of management actions.

4. Each of the structures of the results-oriented management system of preschool education is interconnected, and the effectiveness of the results depends on their responsible selection, proper formulation and quality implementation. Outcome-oriented management should serve the effective preparation of children for school and should be focused on the formation of the child's personality.

REFERENCES / СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Azərbaycan Respublikasının: *Təhsil haqqında Qanunu*. Bakı: Qanun, 2009, 05 s.

- [2] Azərbaycan Respublikasının: *Məktəbəqədər təhsil haqqında Qanunu*. Bakı şəhəri, 14 aprel, 2017-ci il.
- [3] R. Məmmədzadə, *Təhsildə keyfiyyət aparıcı istiqamətlərdən biri kimi*. Bakı, Azərbaycan: Müəllim, 2010, 169 s.
- [4] P. B. Əliyev, *Ümumtəhsil məktəblərin idarəedilməsinin modernləşdirilməsi*. Bakı, Azərbaycan: Şahib-MB MMC, 2017, 292 s.
- [5] R. R. Abutalıbov, *İdarəetmənin əsasları*. Bakı, Azərbaycan: Qafqaz Universiteti, 2014, 211 s.
- [6] К. Ю. Белая, «Система управления дошкольным образовательным учреждением», дис. канд. наук. Москва, 1998, 165 с.
- [7] А. Блинов, «Внедрение системы управления по целям в российских условиях», *Проблемы теории и практики управления*, № 1, с. 38–41, 2004.
- [8] Л. Боссиди, *Искусство результативного управления*. Москва, Россия: Альпина паблишерз, 2010, 279 с.
- [9] Н. В. Васильев, «Системная модель управления школой», *Вопросы психологии*, № 6, с. 82–86, 1990.
- [10] *Управление по результатам*; пер. с фин.; Я. Е. Лейманна; Ред. Москва, Россия: Прогресс, 1993, 330 с.
- [11] Д. С. Синк, *Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение*. Москва, Россия: Прогресс, 1989, 528 с.
- [12] Э. Г. Юдин, *Системный подход и принципы деятельности: методологические проблемы современной науки*. Москва, Россия: Наука, 1978, 391 с.
- [13] Э. Литвиненко, «Управленческая команда: как ее создать?», *Народное образование*, № 4, с. 115–122, 2004.
- [14] Л. В. Макарова, «Развитие персональной компетентности руководителя в управлении ДОУ», *Практика управление ДОУ*, № 3, с. 39–43, 2011.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО РЕЗУЛЬТАТ-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ДОШКІЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ

Хамідова Халіда Айдін гізі,
старший викладач Азербайджанського
державного педагогічного університету;
аспірант Інституту освіти.
Баку, Азербайджан.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6873-2353>
musayevaxalide@mail.ru

Анотація. Через нововведення в системі освіти, зокрема щодо змісту дошкільної освіти, система управління теж зазнала змін. Нові незвичні ситуації потребують результат-орієнтованих та ефективних методів впливу. Для управління дошкільними закладами освіти потрібні високоосвічені керівники. При цьому важливо максимально враховувати нюанси історії розвитку системи дошкільної освіти в Республіці Азербайджан та її багатовимірні внутрішні риси й особливості. У статті проаналізовано питання управління дошкільними закладами освіти й орієнтації галузі на результат з різними критеріями для оцінювання успіху. Роз'яснено також сутність результат-орієнтованого управління. Аналізуються рівні й механізми результат-орієнтованого управління. Актуальність дослідження також пов'язана з потребою в науковому обґрунтуванні та прикладному дослідженні результат-орієнтованого управління в системі дошкільної освіти. Дошкільна освіта – основа успішної підготовки дітей до школи. Тому забезпечення якості освіти слід розпочинати вже на цьому рівні. Для досягнення позитивного результату керівник має, передусім, створити на підприємстві унікальну систему управління. Структура цього процесу складається з активуючих факторів. Зі свого боку, активуючі фактори також поділяються на кілька сфер: планування; фінансування (у державному та приватному секторах); ухвалення рішень; настанови; контроль. Успішне вирішення питань, пов'язаних із процесом управління, може бути реалізоване лише в тому випадку, якщо менеджерам надаються чіткі експериментальні факти та пропонуються перевірені підходи.

Ключові слова: дошкільна освіта; заклад; результат-орієнтований; управління; ефективність; механізми; вимоги; якість; система.

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К РЕЗУЛЬТАТ-ОРИЕНТИРОВАННОМУ УПРАВЛЕНИЮ ДОШКОЛЬНЫМИ УЧРЕЖДЕНИЯМИ ОБРАЗОВАНИЯ

Хамидова Халида Айдын гызы,
старший преподаватель Азербайджанского
государственного педагогического университета;
аспирант Института образования.
Баку, Азербайджан.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6873-2353>
musayevaxalide@mail.ru

Аннотация. Из-за нововведений в системе образования, в частности в отношении содержания дошкольного образования, система управления тоже претерпела изменения. Новые необычные ситуации требуют результат-ориентированных и эффективных методов воздействия. Для управления дошкольными учреждениями образования нужны высокообразованные руководители. При этом важно максимально учитывать нюансы истории развития системы дошкольного образования в Республике Азербайджан и ее многомерные внутренние черты и особенности. В статье проанализированы вопросы управления дошкольными образовательными учреждениями и ориентации отрасли на результат с разными критериями для оценивания успеха. Разъясняется также суть результат-ориентированного управления. Анализируются уровни и механизмы результат-ориентированного управления. Актуальность исследования также связана с необходимостью научного обоснования и прикладного исследования результат-ориентированного управления в системе дошкольного образования. Дошкольное образование – основа успешной подготовки детей к школе. Поэтому обеспечение качества образования следует начинать уже на этом уровне. Для достижения положительного результата руководитель должен, прежде всего, создать на предприятии уникальную систему управления. Структура этого процесса состоит из активирующих факторов. В свою очередь, активирующие факторы также делятся на несколько сфер: планирование; финансирование (в государственном и частном секторах); принятие решений; установки; контроль. Успешное решение вопросов, связанных с процессом управления, может быть реализовано только в том случае, если менеджерам предоставляются четкие экспериментальные факты и предлагаются проверенные подходы.

Ключевые слова: дошкольное образование; учреждение; результат-ориентированный; управление; эффективность; механизмы; требования; качество; система.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Law of the Republic of Azerbaijan on Education. Baku: Law, 2009, 05 p.
- [2] Law of the Republic of Azerbaijan on Preschool Education. Baku city, April 14, 2017.

- [3] R. Mammadzade, Quality as one of the leading directions in education. Baku, Azerbaijan: Teacher, 2010, 169 p
- [4] P. B. Aliyev, Modernization of secondary school management. Baku, Azerbaijan: Şahib-MB MMC, 2017, 292 p.
- [5] R. R. Abutalibov, Fundamentals of Management. Baku, Azerbaijan: Qafqaz University, 2014, 211 p.
- [6] K. YU. Belaya, «Sistema upravleniya doskol'nym obrazovatel'nym uchrezhdeniem», dis. kand. nauk. Moskva, 1998, 165 s.
- [7] A. Blinov, «Vnedrenie sistemy upravleniya po celyam v rossijskikh usloviyah», Problemy teorii i praktiki upravleniya, № 1, s. 38–41, 2004.
- [8] L. Bossidi, Iskusstvo rezultativnogo upravleniya. Moskva, Rossiya: Al'pina pablishez, 2010, 279 s.
- [9] N. V. Vasil'ev, «Sistemnaya model' upravleniya shkoloj», Voprosy psihologii, № 6, s. 82–86, 1990.
- [10] Upravlenie po rezul'tatam; per. s fin.; YA. E. Lejmanna; Red. Moskva, Rossiya: Progress, 1993, 330 s.
- [11] D. S. Sink, Upravlenie proizvoditel'nost'yu: planirovanie, izmerenie i ocenka, kontrol' i povyshenie. Moskva, Rossiya: Progress, 1989, 528 s.
- [12] E. G. YUdin, Sistemnyj podhod i principy deyatel'nosti: metodologicheskie problemy sovremennoj nauki. Moskva, Rossiya: Nauka, 1978, 391 s.
- [13] E. Litvinenko, «Upravlencheskaya komanda: kak ee sozdat'?, Narodnoe obrazovanie, № 4, s. 115–122, 2004.
- [14] L. V. Makarova, «Razvitie personal'noj kompetentnosti rukovoditelya v upravlenii DOU», Praktika upravlenie DOU, № 3, s. 39–43, 2011.

*Стаття надійшла до редакції
10 березня 2021 року*

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16\(45\)-93-109](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-93-109)

UDC: 373.1.02; 374

Jabbarova Konul Hidayat,

Lecturer of the Mingachevir State University,

PhD student of Institute of Education of the Republic of Azerbaijan.

Mingachevir, Azerbaijan.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2137-2412>

kenulcabbarova@gmail.com

OPPORTUNITIES OF THE PEDAGOGICAL QUARTET IN THE PREVENTION OF DEVIANT BEHAVIOR, TAKING INTO ACCOUNT THE PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SENIOR STUDENTS

Abstract. The emergence of socio-pedagogical factors of deviant behavior among high school students depends on the level of family, school and social education. The moral upbringing of high school-age children is based on the family, so the irresponsible attitude to their fate, the presence of double morals in their upbringing and the parents' use of alcohol and drugs lead to disharmony in the family, resulting in immoral behavior and these make to take the first step on the way of deviant behavior. Although a high school student wants to adapt to the demands of society, he cannot do so because he cannot define his social role properly and does not know the ways of social adaptation. The article analyzes the ways of organizing joint work of the family, school and community on the prevention of deviant behavior among senior students, and presents a theoretical model of pedagogical prevention of deviant behavior of senior students, directions of preventive work. School, family, work collectives and society are presented as sides of the pedagogical quartet. Features, methods of work, etc. in each direction indicated in the model are analyzed. The main goal of society and the school education system in modern times is to ensure the civil participation of adolescents, especially high school students, in the life of a changing society. However, the lack of real programs, specially trained teachers on deviant behavior and a poorly developed network of methodological support lead to a delay in this process. The article makes some suggestions on these issues as well. As a result of the analysis, it is concluded that the prevention of deviant behavior of adolescents requires the development and implementation of special preventive measures. It also provides a basis for the implementation of a system of preventive measures at the legal, social,

medical, psychological and pedagogical levels.

Keywords: high school student; supervision; family; school; deviant behavior; social environment; pedagogical prevention.

INTRODUCTION / ВСТУП / ВВЕДЕНИЕ

Formulation of the problem. The economic, social and cultural changes took place in the late 20th and early 21st centuries literally could not provide a comprehensive development of the growing young. As a result, an increase in the deviant behavioral patterns among schoolchildren and upper class students are clearly observed. The most dangerous types of deviant behavior are criminal cases, and the scale of criminalization among teenagers and young people. According to UNICEF, per year, about 2–3% of the crimes are committed by teenagers [1]. In 2016, deviations such as Internet addiction, gambling, and so on improved existence of non-standard behavioral situations. However, the problem of preventing deviant behavior in most countries has started to be of primary importance.

Solution issues of the problems have reached the state-level and the prophylaxis of deviant behavior of teenagers and children has turned into a major social-pedagogical problem of the modern era.

Nowadays, researchers have discovered that, for some reasons, deviant behavior among young people is more common in comparison with other age groups. One of the main reasons is the physiological characteristic of the body that is behind the social development and the formation.

Analysis of the latest relevant research and publications. This research is based on the sources written by various authors such as «Features of the leading activity of adolescent children» by D. Feldstein [4], «Personality and its formation in childhood» by L. Bozhovich [2], «Methods of Preventing Deviant Behavior among Adolescents in Secondary School» by I. Kandugasheva [6], «Family pedagogy» by R. Huseynzadeh [9], «Engaging Troubling Students» by S. Danforth [7], «Pedagogical prevention of game addictions in adolescents in a general education institution» by M. Bredikhina [10], «Personality and its development in childhood» by L. Bozhovich [5], «Teacher's pedagogical skills» by M. İlyasov [11], «Drug addiction: prevention program for adolescents and young people» by N. Sirota [12], «Social pedagogy» by H. Alizade [14], etc.

An analysis of the relevant scientific literature shows that the issue of pedagogical prevention of deviant behavior of high school students has been studied in more detail by Y. Zmanovskaya, Y. Kleyberg, Y. Sayenko, M. Lvova, S. Quliyeva, Y. Gilinski and others.

AIM AND TASKS / МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ

The aim of the study is to analyze ways to organize the joint activities of the family, school and community in the pedagogical prevention of deviant behavior of high school students.

For this purpose, the article sets the following *tasks*:

- to review pedagogical-psychological characteristics in the prevention of deviant behavior of senior students;
- to show the role of school, family and community cooperation in the field of prevention of deviant behavior of high school students.

THE THEORETICAL BACKGROUNDS / ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

The theoretical basis of the study was:

- modern provisions of the theory and practice of preventive education (Y. Gilinsky, S. Zavrazhin, Y. Zmanovskaya, Y. Kleyberg);
- research on preventive pedagogy (N. Lapshin, B. Levin, L. Fortova, etc.);
- the concept of spiritual and moral education (H. Berdyaev, V. Dodonov, A. Kislov, etc.);
- research on theoretical problems of training preventive teachers (N. Kuzmina, V. Slastenin, V. Shadrikov, N. Shchurkova, etc.);
- theory of prevention of deviant behavior of minors (Y. Gilinsky, N. Mansurov, S. Gavrilov, M. Alemaskin, D. Feldstein, etc.).

RESEARCH METHODS / МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

The following research methods were used during the research:

- theoretical analysis and composition. Scientific-pedagogical, psychological and methodological literature was studied and analyzed to study the research situation of the problem (D. Feldstein, «Features of the leading activities of adolescent children», R. Huseynzada, L. Allahverdiyeva «Family pedagogy», H. Sirota, V. Yaltonskiy «Drug addiction: prevention program for adolescents and youth»);
- pedagogical observation. In connection with the research, lessons, extracurricular activities were observed in Yevlakh city secondary schools No. 8 and Mingachevir city secondary schools No 1 and 4, their analysis was carried out, pedagogical experience was generalized;

- pedagogical interviews were conducted with teachers of literature and history of secondary schools, deputy principals for educational work, class teachers, librarians, school psychologists, representatives of student organizations and school boys and girls;
- mathematical-statistical methods. The data obtained on the basis of survey and experimental methods were systematized and grouped, on this basis, generalizations were made, it was possible to determine the quantitative dependencies between the studied pedagogical events and processes.

RESEARCH RESULTS / РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

At the age of upper class there are some differences in meaning and values. Determining the right position in life depends on the choice of profession. Schoolchildren do not feel ready to make such choices yet. The values are more affected by the age. Friendship and love is the main problem of the mentioned age and the solution to this problem is very important. According to the degree of impact on the values, the type of educational institution in which the training is implemented is the second issue.

Physical and psychological changes occur during the age of upper class. Any social reactions to these changes are related upper class students. The destructive conflicts that arise during this period are directly linked to the inadequate and tactless approach of adults to them.

The main task of the educator and the teacher is to ensure the integration of new, positive and stable feelings of upper class students in their identity. Changes in physical appearance greatly affect teenagers' freedom. Dissatisfaction with new physical appearance, the attitude of the surrounding people to these changes can lead to deprivation and frustration symptoms and syndromes, negative conflicts, depression, behavioral deviations and even functional dysfunctions (neuroses, neurasthenia and psychopathy).

During this age, training is considered the main type of activity. However, unlike early adolescence (generally ages eleven to fourteen); the late adolescence years (ages eighteen to twenty-one) «The training activity acts as a form of general public – useful activity for their psychological role, protecting their meaning and relevance», wrote D. Feldstein [4].

Hence, beneficial activities are becoming the leading type of activity for the upper class students for its various forms such as training, labor, and public-organizational forms.

At this age, there are no signs of new qualifications of intellectual

development, but formal intellectual development processes which started at early adolescence years, are strengthened and improved. However, there is some specificity and it is associated with the personal development of the upper class student. The cognitive of teenagers is characterized more personal and emotional. L. Bojovic pointed out that intellectual activity is associated with the understanding of the student's self-awareness and the broadening of his outlook, gaining a special affective tinge [5]. This affective effort reveals the peculiarity of thinking in the last adolescence years.

It should be noted that the physical appearance of older schoolchildren is one of the main reasons for the conflict: there are some changes in their walking styles, tastes, physical appearance. Slow, free acts are transferred into severity and rudeness. The boys walk with their hands in their pockets and poor posture and speak as if they grit their teeth. Girls compare their hairstyle and clothing with others', they see in the street or on the cover of the magazines with jealousy, and express their dissatisfaction to their mothers in an emotional way. This also results in family conflicts and disagreements.

The relationships between upper-class students and their parents depend on their spiritual-emotional affinity. Mutual understanding in the family remains a key and important factor for older school children and in this context, the activity of the educator does not play any role.

The problems arising in interaction of adolescents with adults are also related to the fact that, teenagers protest against the protection and doubts and wants to be free on one hand, but on the other hand, when they face new challenges and experience stress and anxious, they expect help and support from elders. However they never admit it.

As a result of the development of an upper class student in society, the roles change; parents are substituted by referent groups consisting of peers. Replacement of the center of development from family to the referent groups leads to intra-family conflicts. However, the family remains a key social asset for the upper class student.

The referent society is crucial for the development of identity of older-school age students during this period. At that time, the young person literally feels his / her individuality and freedom.

Understanding the characteristics of the growth will help the educator to work more efficiently.

Thus, we can note that the general characteristic of this age differs with the following aspects of behavior:

- with emotional changes;

- with sudden change of mood;
- with high self-esteem;
- with sharp judgments;
- shyness and self – distrust.

Hence, during the period of growth, an upper class student solves a few specific issues related to the development of his personality: identification of physical appearance, improvement of shape of the body (sport), proper organization of leisure time, self-improvement, art, labor; understanding of sexual behaviors, acquisition of social competence; preparation for future profession, formation of responsible behavior, mastering the system of values and developing ethical consciousness, ability to survive destructive stresses, analysis of life, death, supreme forces.

Nowadays, schools try to solve aforementioned problems and they help upper – class students to overcome growth related issues. Ideally children's relationship with parents, educators, and the school in general should serve as an open, sincere and important objective.

In general, experts recommend directing the main attention on the improving of the quality of education and training of upbringing generation rather than preventive (prophylactic) activities [6]. In addition, to pay special attention to the activities directed to form sense of affection to school and community in children and adolescents. Thus, cooperation between school and police in the United States and Great Britain is highly popular [7]. Psychological, social, and medical assistance centers which serve deviant behavioral adolescents according to the residential areas in the UK are widespread. The practical advice is provided to the parents and teachers, to optimize the educational and training process at home and at school in these centers. Establishing centers directed to organize leisure time for preventive practice such as year-round and seasonal camps in Commonwealth of Independent States can be of a great importance. The main purpose of these centers is to provide initial assistance in choosing a future profession, improve qualifications, and improve the skills and knowledge to address vital issues.

In our opinion, theoretical model of the pedagogical prophylaxis of deviant behavior of upper class students may include the following aspects of the prophylactic work:

- pedagogical work with upper class students;
- theoretical and methodological training of educators;
- work with family.

Table

Directions of preventive work

№	Areas of activity	Aims		
		Teachers	Schoolchildren	Parents
1	Ensuring health and promoting a healthy lifestyle	1. To promote a healthy lifestyle. • Ensure strengthening control over the quality of medical care provided to children. • Involve students in sports and health activities to stimulate	Striving for a healthy lifestyle	Creating the conditions created to ensure health and implementing the advice of teachers and doctors
2	Ensuring moral and voluntary training and civic maturity	To help children achieve the optimal level of spiritual and voluntary training. To help the individual to solve the most difficult problems of life independently and to establish a positive activity, to achieve the final result	To form a positive «ego-concept»	To assist children in mastering universal moral and legal norms of behavior, to provide systematic control over the behavior of students
3	Ensuring a comfortable learning environment	1. To form the learning and communication skills of high school students. Develop an educational program for the formation of reflexive and communicative culture	1. Mastering the culture of communicative and reflexive skills. 2. Develop a responsible attitude to the results of their actions and behavior	1. To ensure constant interaction with the school. 2. To form a responsible relationship with other subjects of education as a result of education
4	Ensuring an adequate management and control system	1. To receive operative information on the results of the pedagogical staff on the implementation of the program. 2. To organize constructive cooperation between the subjects of education on correction of activity	Organization of self-analysis, self-control of activities and behavior	Participate in the analysis of the results of the work on the implementation of the program

We have tried to emphasize the following methods of the process in the model of prophylaxis of deviant behavior of upper class students: informative

(based on the legal norms of behavior, provision of necessary information); methods related to the development of behavioral habits (analysis of specific life situations that are related to behavioral infringements, through discussions and problem analysis, promoting knowledge expansion); positive – constructive method (organization and conduct of trainings aimed at increasing psychological stability, eliminating tension, reducing excitement, increasing confidence, etc.). We propose to use a variety of forms of work in the organization of prophylactic work: lectures, conversations, seminars, conferences, disputes, sociological survey, and demonstration of video materials.

The prevention of modern addictions is aimed at its causes. Factors that hinder the formation of the addictive behavior and the factors promoting its formation are found at the same level as the biopsychosocial system: personality, social environment (family, school, and peer group), social environment, and conditions [8].

The educational opportunities of the society are multifaceted. Can the school use these opportunities effectively on its own? Definitely can't use it. This fact has already been confirmed in school practice. According to SM Guliyev, the school can become a center of social education only if it is approached systematically and solved by the same criteria. As a result of the realization of this fact, various forms of his interaction with the family, labor collectives and the community have emerged and been established in the work experience of schoolchildren.

It is clear from SM Guliyev's research that when considering the issue from a historical point of view, we can distinguish three stages: in the first stage, the school organized its work mainly in the context of interaction with the family. This is essentially the oldest form of communication. This form of communication was used to one degree or another when the school was still established as an institution of social education. However, in the post-war years, especially in the context of urbanization, the social functions of the school expanded. It began to use in his work not only forms of interaction with the family, but also with labor collectives. In the third stage, a special pedagogical quartet is formed in the system of social education of schoolchildren. School, family, labor collectives and the public are the main tools of the pedagogical quartet. Each of them has its place, opportunities and functions in the social education of children. The pedagogical quartet is a unique system, and each of its components must be studied in terms of the functions of that system. The link in this system is the school [14].

Family, school, and peer groups should hinder the development of addicts.

Family is one of the oldest and unique forms of relationship of people. The uniqueness and peculiarity of the family is great. Many people spend a great deal of their lives closely with each other over a long period of time measuring ten years [9]. This creates an active social interaction of the growing generation and its emotional life, and establishes the value-normative structure of its identity. Law Enforcement Agencies and school educators have been convinced that the problems of adolescence begin in the family. The terms «socially unsuccessful family», «family included in the risk group» and so forth appeared. School is considered to be the second social institution that affects the socialization and development of the upper class student after family. This social institution not only develop the student's intellect and gives him/her any knowledge, but also shapes his behavioral model, values system, and interactions with the surrounding world. In addition to education, school offers children «educational space» of life. At school, children have the opportunity to communicate with other people, to build friendships with them, or to cut off these relationships, to find a place in the peers' group and so on. Especially educators can help children to develop their social skills. They establish foundation of the knowledge. Educators should focus primarily on the protection of healthy offspring, prevention of deviant behavior of upper class students. Optimal forms of training and education should be found for older school age students, which will enable to form important social aspects [10].

According to our model, the preparation of preventive work with educators on the prevention of deviant behavior of upper class students is organized in the following forms: pedagogical councils, round tables, practical seminars, and scientific-practical conferences, lectures of specialists, methodological associations, and psycho-pedagogical trainings.

In the upper classes, some of the students show great interest and love for the subject taught by the teacher's personality and reputation. Sometimes they choose professions and qualifications on these subjects. However, it is possible to find the opposite cases. Sometimes the teacher's rude attitudes towards students, his/her neglect to his/her profession, his/her disrespect to the students' personality, the mistreatment of their dignity, honor, and self-respect, his/her indiscriminate punishment, and so on, erase interest of the students to the subject of that teacher, students start to hate his/her subject. Therefore, the teacher should not forget that normal communication with his students will lead to solutions of many problems in the pedagogical process.

Among the good qualities that students value in their teachers, the most important are their sincerity, kindness, affection for his/her students, careful

approach to his/her students, and good teaching methods. All this shows that one of the key issues for a teacher to gain love from his/her students, his/her success as a tutor/educator is his/her proper pedagogical attitude to students, sincere, friendly communication with them, and mutual cooperation [11].

Taking into account the specificity of communication with upper class students and their psychological features, the educator should have a number of key features: tact, sensitivity and cultural approaches; behavioral agility; emotional restraint; communication; ability to create psychological comfort; to respect the opinion of an upper class student; to the same extent as professional use of the same forms of verbal and non-verbal communication; to love and respect people, to understand and accept them as they are [12].

As a result of our researches, we have come to the conclusion that we have come to the conclusion that educators are highly responsible for the primary prevention of deviant behavior of upper class students. However a teacher's duties should not be limited to have a direct educational impact on the students; the teacher must rely on the relevant potential of the parents and set out his / her work in a certain line.

Preventive work with family and parents is one of the next trends of our model. They have special potential for the prevention of deviant behavior. First of all, let's note that parents have great experiences. As representatives of different professions, parents have a clear vision of how harmful habits affect their labor productivity. Parent involvement in preventive activities is of paramount importance for upper class students.

Work with parents in this direction is carried out in the following directions:

- to provide information to parents about relevant programs;
- performances by physicians and psychologists at parent meetings;
- conducting individual work with parents of pupils exposed to certain addictions [12]

A. Makeyeva notes the general and special forms of work with parents [13]. The general work includes the following forms: holding conversations, reading lectures by professionals, consultations, organizing seminars with parents on family problems, upbringing, addictions; the involvement of parents in assisting other families in need of social support, and so on.

The role of other professionals in the work with parents, educators, and upper class students is also of great importance.

While the school psychologist carries out prophylactic work, at the same time the teacher promotes knowledge on pedagogical psychology among

students. The teacher sets out various seminars, meetings, and leads them.

The psychologist also:

- carries out pedagogical and psychological conversations with teachers and students, and encourage them;
- organizes psychology-based courses and guides them;
- prepares a list of factors that adversely affect the behavior of an upper class student for parents and teachers;
- takes precautionary measures to prevent any difficulties in the education of a child and an adolescent;
- strives to create a healthy, moral, psychological environment for the education of upper class students in the field of education;
- sends upper class students and their parents to high-level specialized professionals who can help them.

The school psychologist can use the following methods and forms of work for the prevention of deviant behavior of senior pupils: training (personal behavior), cognitive therapy, discussions, lectures, mental attack, role-playing, group work, individual and group psychotherapy, psychogymnastics.

In the context of the school's relationship with public organizations, the activities of police child room workers are extremely selective. As N. Kazimov and A. Hashimov noted, they «carry out important work to prevent pedagogical negligence and violation of laws».

As a rule, school strives to address the problem of «challenging» children and, first of all, to influence children and adolescents through families, and families to raise the family's educational opportunities.

What should the content and the system of the interaction of the school with the police child's room be? Although this question was answered on the basis of legal principles, they were not socially-pedagogically explained.

The police child room inspector is on the one hand an administrative officer. He comes to school as a police officer and works as an administrative body officer with the relevant authorities. On the other hand, the police child room inspector is first of all a tutor. His pedagogical characteristics as a tutor have almost not been studied yet in Azerbaijan pedagogy. Police child room inspector plays a crucial role in the legal education of upper class students [14].

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH / ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / ВЫВОДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДАЛЬНЕЙШИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

By analyzing various sources, we have come to the conclusion that the

typical psychological and pedagogical characteristics of the upper class student can be summarized as follows:

- physical features: they are fully developed physically, so they pay great attention to their health;
- emotional features: they are already full of affection towards all family members; they can be more attentive to the needs of others, than themselves;
- social features: they are eager to establish serious relationships with the opposite sex (love), and even their own sex (friendship); some meetings become commonplace in their lives; personal relationships come to the forefront, loyalty and devotion in these relationships become main indicator;
- intellectual features: try to make more serious and logical decisions; they already realize that the decision taken today can have an impact on what will happen tomorrow; strengthen their control on their behavior; they try to solve problems that arise during conflicts with their parents; They start to think about their profession and generally about their future;
- moral characteristics: try to test moral and ethical values; they behave very well with the people around them and they start to care about other peoples' opinions about them; life after death makes them think too much; there are numerous questions about their personal spiritual lives and, therefore, in most cases, they hesitate.

Prospects for further research. As a result of our analysis, we have come to this conclusion that nowadays researches on deviant behavioral problems have tried to cover the problem by working on a complex system of preventive impact, involving different profile professionals and investigating the facts system. Prevention of deviant behavior of teenagers requires the development and implementation of preventive measures. It also provides a basis for preventive measures in the legal, social, medical, psychological and pedagogical levels.

Thus, we believe that the directions of joint work of family, school and community on the pedagogical prophylaxis of deviant behavior of upper class students should create a basis for a healthy generation to grow and really influence the selection of goals in future lives of the upper class students.

REFERENCES / СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Children in Conflict with the Law: Child Protection Information Sheet 2015. *The United Nations Children's Fund (UNICEF)*. May, 2006. [Online]. Available: [http://www.unicef.org/protection/files/Conflict with the Law.pdf](http://www.unicef.org/protection/files/Conflict%20with%20the%20Law.pdf)

- [2] Л. И. Божович, *Личность и ее формирование в детском возрасте*. Санкт-Петербург, Россия: Питер, 2008, 400 с.
- [3] В. Г. Бочарова, *Педагогика социальной работы*. Москва, Россия: SvR-Аргус, 1994, 207 с.
- [4] Д. И. Фельдштейн, *Особенности ведущей деятельности детей подросткового возраста: хрестоматия по детской психологии: от младенца до подростка*; Г. В. Бурменской, Ре. Москва, Россия: МПСИ, 2004, 412 с.
- [5] Л. И. Божович, *Личность и ее развитие в детском возрасте*. Москва, Россия, 1968, 278 с.
- [6] I. Kandugasheva, «Methods of Preventing Deviant Behavior among Adolescents in Secondary School», *Scientific research and development. Socio-humanitarian research and technology*, 2015, № 4(3), p. 56–58. [Online].
Available: www.researchgate.net/publication/284710281_Methods_of_Preventing_Deviant_Behavior_Among_Adolescents_in_Secondary_School
- [7] S. E. Danforth, T. J. Smith, *Engaging Troubling Students: A Constructivist Approach*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press, 2005, 336 p.
- [8] Е. Т. Соколова, *Самосознание и самооценка при аномалиях личности: учеб. пособие*. Москва, Россия: МГУ, 1989, 210 с.
- [9] R. L. Hüseyinzadə, L. Z. Allahverdiyeva, *Ailə pedaqogikası*. Bakı, Azərbaycan: ADPU-nun mətbəəsi, 2016, 339 s.
- [10] М. В. Бредихина, «Педагогическая профилактика игровых зависимостей у подростков в общеобразовательном учреждении»: дис. канд. наук. Владимир, 2007, 251 с.
- [11] М. İ. İlyasov, *Müəllimin pedaqoji ustalığı: Dərs vəsaiti*. Bakı, Azərbaycan: Elm və təhsil, 2013, 216 s.
- [12] Н. А. Сирота, В. М. Ялтонский, О. В. Зыков [и др.], *Наркомания: программа профилактики среди подростков и молодежи*. Москва, Россия: Сб. НИИ наркологии МЗ РФ, 1988, 81 с.
- [13] А. Г. Макеева, И. А. Лысенко, *Долго ли до беды? Педагогическая профилактика детского наркотизма*. Москва, Россия: Линка-Пресс, 2000, 156 с.
- [14] Н. Ə. Əlizadə, R. M. Mahmudova, *Sosial pedaqogika*. Bakı, Azərbaycan: Bakı Universiteti, 2013, 368 s.

МОЖЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО КВАРТЕТУ У ПРОФІЛАКТИЦІ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ З УРАХУВАННЯМ ПЕДАГОГІЧНИХ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Джаббарова Кёнуль Гідаят гизи,

ст. викладач Мінгечевірського Державного Університету;
дисертант Інституту Освіти Азербайджанської Республіки.
Мінгечевір, Азербайджан.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2137-2412>

kenulcabbarova@gmail.com

Анотація. Виникнення соціально-педагогічних чинників девіантної поведінки у старшокласників спирається на рівень взаємної роботи сімейного, шкільного і соціального виховання. Основа морального виховання старшокласників закладається в сім'ї, тому безвідповідальне ставлення до своєї долі, наявність двоякою моралі в їх вихованні і те, що їх батьки вживають алкоголь і наркотики, призводять до дисгармонії в родині і підштовхує його зробити перший крок на шляху до девіантної поведінки. Хоча і старшокласник хоче адаптуватися до вимог суспільства, але він не може цього зробити, тому що не знає, як належним чином зіграти свою соціальну роль і не знає про способи соціальної адаптації. У статті проаналізовані способи організації спільної роботи сім'ї, школи та суспільства щодо профілактики девіантної поведінки старшокласників, представлена теоретична модель педагогічної профілактики девіантної поведінки старшокласників, вказані напрямки профілактичної роботи. Школа, сім'я, трудові колективи і суспільство представлені як сторони педагогічного квартету. Зазначені в моделі особливості, методи і тд., Аналізуються в усіх напрямках. Основна мета суспільства і системи шкільної освіти в наш час – забезпечити цивільне участь підлітків, особливо старшокласників, в житті мінливого суспільства. Однак відсутність реальних програм, спеціально навчених вчителів, в області девіантної поведінки і погано розвинена мережа методичної підтримки призводять до затримки цього процесу. У статті також є кілька пропозицій щодо цих питань. У результаті аналізу зроблено висновок, що профілактика девіантної поведінки підлітків вимагає превентивної розробки і реалізації спеціальних профілактичних заходів. Крім того, маючи профілактичний характер, він створює основу для проведення системи профілактичних заходів на

правовому, соціальному, медичному, психологічному і педагогічному рівнях.

Ключові слова: старшокласник; контроль; сім'я; школа; девіантна поведінка; соціальне середовище; педагогічна профілактика.

ВОЗМОЖНОСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО КВАРТЕТА В ПРОФИЛАКТИКЕ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ С УЧЕТОМ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

Джаббарова Кёнуль Гидаят гызы,

ст. преподаватель Мингечевирского Государственного Университета;
диссертант Института образования Азербайджанской Республики.

Мингечевир, Азербайджан.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2137-2412>

kenulcabbarova@gmail.com

Аннотация. Возникновение социально-педагогических факторов девиантного поведения у старшеклассников опирается на уровень взаимной работы семейного, школьного и социального воспитания. Основа нравственного воспитания старшеклассников закладывается в семье, поэтому безответственное отношение к своей судьбе, наличие двойкой морали в их воспитании и то, что их родители употребляют алкоголь и наркотики, приводят к дисгармонии в семье и подталкивает его сделать первый шаг на пути к девиантному поведению. Хотя и старшеклассник хочет адаптироваться к требованиям общества, но он не может этого сделать, потому что не знает, как должным образом сыграть свою социальную роль и не знает о способах социальной адаптации. В статье проанализированы способы организации совместной работы семьи, школы и общества по профилактике девиантного поведения старшеклассников, представлена теоретическая модель педагогической профилактики девиантного поведения старшеклассников, указаны направления профилактической работы. Школа, семья, трудовые коллективы и общество представлены как стороны педагогического квартета. Указанные в модели особенности, методы и тд., анализируются по всем направлениям. Основная цель общества и системы школьного образования в наше время – обеспечить цивилизованное участие подростков, особенно старшеклассников, в жизни меняющегося общества. Однако отсутствие реальных программ, специально обученных учителей, в области девиантного поведения и плохо

развитая сеть методической поддержки приводят к задержке этого процесса. В статье также есть несколько предложений по этим вопросам. В результате анализа сделан вывод, что профилактика девиантного поведения подростков требует превентивной разработки и реализации специальных профилактических мероприятий. Кроме того, имея профилактический характер, он создает основу для проведения системы профилактических мероприятий на правовом, социальном, медицинском, психологическом и педагогическом уровнях.

Ключевые слова: старшекласник; контроль; семья; школа; девиантное поведение; социальная среда; педагогическая профилактика.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Children in Conflict with the Law: Child Protection Information Sheet 2015. The United Nations Children's Fund (UNICEF). May, 2006. [Online]. Available: [http://www.unicef.org/protection/files/Conflict with the Law.pdf](http://www.unicef.org/protection/files/Conflict%20with%20the%20Law.pdf)
- [2] L. I. Bozhovich, Lichnost' i ee formirovanie v detskom vozraste. Sankt-Peterburg, Rossiya: Piter, 2008, 400 s.
- [3] V. G. Bocharova, Pedagogika social'noj raboty. Moskva, Rossiya: SvR-Argus, 1994, 207 s.
- [4] D. I. Fel'dshtejn, Osobennosti vedushchej deyatel'nosti detej podrostkovogo vozrasta: hrestomatiya po detskoj psihologii: ot mladenca do podrostka; G. V. Burmenskoj, Re. Moskva, Rssiya: MPSI, 2004, 412 s.
- [5] L. I. Bozhovich, Lichnost' i ee razvitie v detskom vozraste. Moskva, Rossiya, 1968, 278 s.
- [6] I. Kandugasheva, «Methods of Preventing Deviant Behavior among Adolescents in Secondary School», Scientific research and development. Socio-humanitarian research and technology, 2015, № 4(3), p. 56–58. [Online]. Available: [www.researchgate.net/publication/284710281 Methods of Preventing Deviant Behav-ior Among Adolescents in Secondary School](http://www.researchgate.net/publication/284710281_Methods_of_Preventing_Deviant_Behav-ior_Among_Adolescents_in_Secondary_School)
- [7] S. E. Danforth, T. J. Smith, Engaging Troubling Students: A Constructivist Ap-proach. Thousand Oaks, CA: Corwin Press, 2005, 336 p.
- [8] E. T. Sokolova, Samosoznanie i samoocenka pri anomalijah lichnosti: ucheb. posobie. Moskva, Rossiya: MGU, 1989, 210 s.
- [9] R. L. Huseynzade, L. Z. Allahverdiyeva, Family pedagogy. Baku, Azerbaijan: ADPU printing house, 2016, 339 p.

- [10] M. V. Bredihina, «Pedagogicheskaya profilaktika igrovyh zavisimостей u porostkov v obshcheobrazovatel'nom uchrezhdenii»: dis. kand. nauk. Vladimir, 2007, 251 s.
- [11] M. İ. Ilyasov, Teacher's pedagogical skills: Textbook. Baku, Azerbaijan: Science and education, 2013, 216 p.
- [12] N. A. Sirota, V. M. YAltonskij, O. V. Zykov [i dr.], Narkomaniya: programma profilaktiki sredi podrostkov i molodezhi. Moskva, Rossiya: Sb. NII narkologii MZ RF, 1988, 81 c.
- [13] A. G. Makeeva, I. A. Lysenko, Dolgo li do bedy? Pedagogicheskaya profilaktika detskogo narkotizma. Moskva, Rossiya: Linka-Press, 2000, 156 s.
- [14] H. A. Alizada, R. M. Mahmudova, Social pedagogy. Baku, Azerbaijan: Baku University, 2013, 368 p.

*Стаття надійшла до редакції
18 березня 2021 року*

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16\(45\)-110-127](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-110-127)
УДК 354:378

Докторович Валерія Миколаївна,

заступник директора з навчально-виробничої роботи
ДПТНЗ «Сумське вище професійне училище будівництва і дизайну»,
аспірант кафедри професійної та вищої освіти
Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Суми, Україна.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3115-1114>
valeriya1188@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність переходу закладу професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О) у режим інноваційного розвитку, що пояснюється об'єктивними соціально-економічними умовами, які склалися в Україні на сьогодні. Виділено *основні фактори*, що впливають на активність включення персоналу до інноваційних процесів, розглянуто мотиваційні аспекти цієї проблеми, які сприяють розвитку професійної (професійно-технічної) освіти (П(ПТ)О) через кардинальні нововведення в діяльності ЗП(ПТ)О, та *визначено організаційно-педагогічні умови* активізації інноваційної діяльності викладачів у ЗП(ПТ)О як один з найважливіших напрямків на шляху розвитку системи П(ПТ)О. Автор вибір інноваційних проєктів розвитку ЗП(ПТ)О визначає на основі середньострокових і довгострокових прогнозів, обґрунтовує, що інноваційний розвиток освіти можливий тільки при високому ступені інтеграції з наукою і виробництвом, залученні учнів до наукових досліджень, їх участі у вирішенні прикладних задач, широкому впровадженні накопичених знань в освітній процес, використанні нових інформаційних і педагогічних технологій, комп'ютерних засобів. Інноваційна освітня діяльність в широкому сенсі забезпечує вдосконалення та поглиблення інтеграції освітнього процесу з фундаментальними, прикладними науковими дослідженнями і практичними завданнями. Розроблено методику оцінювання педагогічної ефективності інновацій у П(ПТ)О дозволяє оцінити якість управління ЗП(ПТ)О, виявити потребу в інноваціях, виявити проблемні області діяльності ЗП(ПТ)О, а також сприяє оперативному прийняттю управлінських рішень. Проведені у

ході дослідження експерименти доводять можливість реалізації розроблених цілей і педагогічну ефективність пропонованої педагогічної моделі управління інноваційною діяльністю ЗП(ПТ)О.

Ключові слова: організаційно-педагогічні умови; інноваційний підхід; модель управління ЗП(ПТ)О; управління мотивацією персоналу; інноваційний потенціал; науково-експериментальна діяльність; інноваційні проекти; системоутворювальні фактори.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Розвиток сучасної економіки, у якій основним ресурсом є мобільний і висококваліфікований людський капітал, потребує досягнення нової якості освіти, що відповідає вимогам нової системи суспільних відносин і цінностей, нової економіки. Підвищення інноваційної активності в ЗП(ПТ)О може ефективно здійснюватися при створенні певних організаційно-педагогічних умов.

Науково-теоретичні та організаційно-педагогічні основи управління в структурі професійно-технічної освіти (С(ПТ)О) докладно висвітлено у працях С. Артюха, С. Батищева, А. Дьоміна, В. Олійника, Л. Сергєєвої, О. Щербак, М. Ярмаченка та ін. Однак, треба зазначити, що розкриття моделі управління ЗП(ПТ)О на засадах інноваційних технологій залишається ще малодослідженим у зв'язку з недостатністю теоретичного опрацювання його основ, забезпечення потрібного науково-методичного обґрунтування, визначення стратегічної спрямованості на кінцевий результат, урахування зовнішніх і внутрішніх факторів ефективного функціонування в швидкозмінному середовищі.

Педагогічними умовами прийнято вважати зовнішні обставини, які забезпечують функціонування та розвиток процесу, що вимагає певного упорядкування – організації. Організація розуміється як процес досягнення визначеності в зовнішніх і внутрішніх відносинах систем, необхідної для забезпечення стійкості систем у мінливому середовищі проживання.

Виділяючи основні організаційно-педагогічні умови підвищення інноваційної активності в ЗП(ПТ)О, що представляють собою сукупність інноваційного освітнього середовища, структури і змісту навчально-методичного забезпечення процесу навчання, а також системи управління освітньою установою, можна сказати, що інноваційність освітнього середовища досягається шляхом впровадження в освітній процес конкретних інноваційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні проблеми

педагогічної інноватики досліджуються у працях В. Взятишева, Є. Вінославської, Л. Даниленко, Л. Карамушки, І. Корнілової, А. Ладун, Ю. М'якотіна, В. Нікітаєва, В. Паламарчук, Г. Пирогова, В. Пінчука, В. Пріснякова, В. Сергієвського, Ю. Таран, В. Шукшунова, Б. Чижевського та ін.

Проблему впровадження педагогічних інновацій в освітній процес досліджували Л. Березівська, Л. Даниленко, П. Шемет, Р. Чуйко та ін., тенденції управління інноваційними процесами розкриваються у працях В. Гінзбурга, Г. Єльнікової, О. Сидоренка, В. Снар та ін.

У працях Н. Клокар, О. Козлової вирішуються проблеми підготовки вчителя до інноваційної діяльності; В. Взятишев, Л. Даниленко, Л. Карамушка, В. Паламарчук, І. Підласий, В. Пінчук, О. Пехота, Е. Роджерс, О. Савченко розглядають різні аспекти педагогічної інноватики; В. Загвязинський, І. Зязюн, В. Кан-Калік, О. Козлова, Л. Подимова, С. Сисоєва, В. Сластьонін – теорії педагогічної творчості та інноваційної діяльності; В. Беспалько, Л. Вікторова, С. Гончаренко, теорія педагогічних систем; Ш. Амонашвілі, М. Гузик, Дж. Дьюї, О. Захаренко, В. Караковський, Я. Корчак, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Френе, праці засновників авторських педагогічних систем; В. Беспалько, П. Гальперін, І. Лернер, В. Лозова, О. Падалка, О. Пехота, І. Прокопенко, Г. Селевко, дослідження різних аспектів педагогічних технологій.

Філософському осмисленню сучасної педагогічної інноватики присвячено праці В. Богданова, В. Лутая, Н. Ничкало.

В американській інноватиці Е. Роджерс досить глибоко розроблено соціально-психологічний аспект розповсюдження нововведень: типологія учасників інноваційного процесу, їх ставлення до нововведень, готовність до сприйняття та ін.

Серед російських авторів, які зробили значний внесок у розв'язання проблем загальної та освітньої інноватики, слід назвати, В. Дубровського, М. Кларіна, М. Лапіна, В. Ляудиса, М. Поташника, Б. Сазонова, В. Толстого, П. Щедровицького, Н. Юсуфбекову.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є обґрунтування організаційно-педагогічних умов здійснення інноваційної діяльності в ЗП(ПТ)О.

Завданнями наукового дослідження визначено: аналіз організаційно-педагогічних умов впровадження моделі управління інноваційної діяльності ЗП(ПТ)О; висвітлення особливостей освітнього процесу в ЗП(ПТ)О; дослідження зовнішніх умов ефективного управління

інноваційною діяльністю в ЗП(ПТ)О; розроблення форм і методів упровадження інноваційної діяльності в ЗП(ПТ)О.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Науковий підхід до вирішення будь-якої проблеми передбачає наявність моделі об'єкта. Слово «модель» латинського походження, яке в оригіналі означає міру, образ, спосіб ТОЩО. Майже у всіх європейських мовах воно вживається для позначення зразка або прообразу речі, або речі, схожої в якомусь відношенні з іншою річчю.

В українській методології існує кілька підходів до визначення поняття «модель». Один з підходів пов'язаний з виділенням специфічної властивості – аналогії моделі з оригіналом. Інший підхід виділяє специфічну функцію моделі в пізнанні – евристичного замітника оригіналу. В. Штофф визначає модель як «...подумки подану або матеріально реалізовану систему, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщати його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про функції цього об'єкта». Ці два підходи пов'язані з уточненням якісної моделі педагогічного явища або процесу.

Моделювання як метод дослідження, доводить В. Пікельна, збільшує культуру мислення керівника будь-якої ланки, покращує ефективність управлінського рішення, дозволяє не тільки цілісно уявити систему управління, а й більш чітко бачити виникаючі в ЗП(ПТ)О проблеми управління.

Етапи інноваційного процесу мають різні підходи до їх розуміння і дослідження. С. Майерс запропонував розглядати етапи інноваційного процесу як модель з 5-ти стадій: розуміння проблеми, продукування ідеї, процес пошуку рішення проблеми, рішення, впровадження та використання. Ряд авторів аналізують інноваційний процес в організаційному контексті. Дж. Вілсон. У зв'язку з цим виділяє три його стадії: концептуалізацію, внесення пропозиції, прийняття (схвалення) і впровадження. Л. Каммінгс і М. О'Коннелл виділяють п'ять стадій розгортання інноваційного процесу: пошук «кореня» проблеми, продукування альтернативних інноваційних пропозицій, оцінка альтернативних рішень, вибір і ініціація одного рішення, схвалення і рутинізація [1].

С. Одайський у своїх працях розкриває організаційну структуру управління інноваційною діяльністю ЗП(ПТ)О та її функціональне

призначення в системі П(ПТ)О. Вона включає низку структурно-функціональних підрозділів: лабораторію з дослідження актуальних проблем інноваційної діяльності; лабораторію менеджменту й моніторингу інноваційного процесу; науково-методичний центр з проведення інноваційної діяльності; центр програмного забезпечення інноваційної діяльності та ІКТ. Очолює управління інноваційною діяльністю ЗП(ПТ)О керівник інноваційної програми та рада інноваційної програми.

Сам термін «*організаційно-педагогічні умови*» нерідко зустрічається в педагогічних дослідженнях. Аналіз науково-педагогічної літератури показує, що на сьогодні існують різні підходи до визначення терміна «*організаційно-педагогічні умови*».

Інноваційна педагогічна діяльність структурно охоплює зовнішні (мета, засоби досягнення, об'єкт впливу, суб'єкт діяльності, результат) і внутрішні (мотивація, зміст операції) компоненти. Як і будь-яка педагогічна діяльність виконує гностичну (пізнавальну), проєктувальну (перспективне планування завдань і способів їх вирішення), конструктивну (співпраця педагога і вихованців), комунікативну (взаємодія педагога з учнями, колегами), організаторську (поетапність дій педагога і вихованців) функції.

Серед факторів, що впливають на успішність інноваційної діяльності педагога, виокремимо *внутрішні*: опанування інформацією (отримання, перероблення, застосування), використання досягнень науки й технічного прогресу, знання закономірностей педагогічної науки, та *зовнішні фактори*: вимоги стейкхолдерів і державна освітня політика. Виділення внутрішніх і зовнішніх факторів зумовлено тим, що система забезпечення якості повинна передбачати: 1) визначення ступеня відповідальності й обов'язків усіх зацікавлених організацій та ЗП(ПТ)О; 2) оцінку програм ЗП(ПТ)О, включаючи внутрішнє оцінювання, зовнішні експертизи, участь учнів у процесі оцінювання та висвітлення її результатів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

У процесі написання статті використано комплекс методів та прийомів наукового пізнання. Дослідження особливостей управління інноваційної діяльності в закладі професійної (професійно-технічної) освіти здійснюється за допомогою методів теоретичного аналізу: аналіз психологічної, педагогічної, спеціальної наукової літератури з досліджуваної проблеми, поєднання зарубіжного та вітчизняного досвіду.

Методологічною основою дослідження є взаємозв'язок наукових

підходів до вивчення проблеми особливостей управління інноваційною діяльністю закладу професійної (професійно-технічної) освіти, зокрема гуманістичного, андрагогічного, системного та компетентнісного. З метою розв'язання поставлених завдань у межах дослідження здійснювалось вивчення, систематизація та узагальнення моделювання управління інноваційною діяльністю в ЗП(ПТ)О, визначення організаційно-педагогічних умов, зовнішніх та внутрішніх компонентів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Науково-теоретичні та організаційно-педагогічні основи управління в системі професійно-технічної освіти докладно висвітлено у працях С. Артюха, С. Батищева, А. Дьоміна, В. Олійника, Л. Сергеевої, О. Щербак, М. Ярмаченка та ін.

Структуру і зміст навчально-методичного забезпечення процесу, формування ключових знань і умінь представлено такими структурно-змістовними одиницями: *нормативна та навчально-програмна база* (СП(ПТ)О – набір ключових компетенцій відповідно до вимог, зразкові робочі навчальні плани і освітні програми, тематичні плани і плани уроків, практичних і лабораторних занять відповідно до загального навчального плану. З 2018 року Україна повністю перейшла на СП(ПТ)О на основі модульно-компетентнісного підходу, що надало право закладу разом із основним замовником кадрів формувати освітню складову (визначати предмети, розподіляти час, включати додаткові компетентності); *навчально-методичний комплекс*, орієнтований на інноваційний підхід (навчально-інформаційний та методичний матеріал: традиційна версія навчальної та навчально-методичної літератури та електронний варіант дидактичних засобів навчання, банк практичних робіт, банк інноваційних ідей, проекти самостійної, дослідницької, творчої діяльності студентів і викладачів, засоби контролю на паперовому носії та в електронному форматі, спрямовані не тільки на визначення рівня засвоєння знань, а й на виявлення здатності використовувати засвоєні знань на практиці); *моніторинг якості освітнього процесу*, що спирається на інноваційний підхід (портфоліо професійно-особистісного розвитку здобувачів освіти як одна з форм моніторингу, призначена для демонстрації, аналізу та оцінки знань, умінь, компетентностей, розвитку рефлексії, визнання учнями результатів своєї діяльності і власної суб'єктної позиції).

Внутрішнім визначенням організаційної структури управління є склад, співвідношення, розташування і взаємозв'язок окремих підсистем

організації. В організаційній структурі управління виділяються елементи: підрозділи (відділи), рівні (ступені) управління і зв'язку – горизонтальні і вертикальні.

Досліджуючи структуру ЗП(ПТ)О Сумської області як цілісної системи переконалися, що, в основному, простежуються такі компоненти: навчально-матеріальна база; педагогічні працівники або колективи (викладацький, учнівський, батьківський, виробничий); процеси (педагогічний процес); ідеї (цілі і завдання).

Ю. Конаржевський акцентує увагу на двох функціонально інтеграційних структурних підрозділах, двох основних колективах: педагогічному та учнівському.

Готовність до інноваційної діяльності зумовлена особливостями особистісного розвитку, професійної спрямованості, професійної освіти, виховання й самовиховання, професійного самовизначення педагога [6].

У багатьох ЗП(ПТ)О відповідно до цілей безперервної освіти з'являється необхідність імплементації методичної роботи в науково-методичну, у педагогічних колективах виникають такі підсистеми: голови предметно-циклових комісій, методична рада, заступники директора.

З цього погляду цікавими є визначення С. Поляковим розвитку блоків інноваційного потенціалу закладу освіти. Він зазначає чотири блоки: перший – матеріально-фінансових резервів (різноманітність навчальних приміщень, кількість фінансових коштів і свобода в їх розпорядженні); другий – особистісний (виховна та загальнокультурна компетентність викладачів тощо); третій – інноваційність середовища (соціокультурний потенціал, різноманітність середовища); четвертий – інноваційні особливості закладу як організації (цільова орієнтація закладу на розвиток його як виховної системи; гнучкість і модульність організаційно-управлінської структури закладу [4].

Така декомпозиція предмету аналізу відображає розвиток П(ПТ)О в інноваційному режимі. Блок – це великий елемент системи. За визначенням Ю. Конаржевського, блок – це «складна система, що зазначає змістовну і структурну специфічність, відносну автономність і функціональну інтегративність». До складу блоку входять підблоки, які Н. Яковлева називає «цілісними утвореннями, що володіють такими специфічними якостями, як і блок, але переслідують одну з частин цілей, яка є складовою загальної мети блоку».

У перекладі з латинської мови поняття «модель» означає міру, зразок, примірник чого-небудь [2]. Голландськими вченими в

дослідженнях вона визначається як дієвий інструмент для конструювання майбутніх ситуацій, знаходження альтернатив у розвитку ЗП(ПТ)О з урахуванням основи – зв'язку між освітою та організацією.

Напрями змін моделі управління всередині ЗП(ПТ)О:

1. Визначення та реалізація чіткої мети управління. Нею має стати задоволення індивідуальних потреб учнів, реалізація СП(ПТ)О, тобто в кінцевому результаті – якість П(ПТ)О.

2. «Децентралізація» моделі управління всередині ЗП(ПТ)О. Процес управління частково повинен опускатися (підрозділи, методичні комісії), що вимагає оволодіння певною частиною персоналу навичок освітнього менеджменту.

3. Поєднання продуманої демократичності в управлінні з чіткою виконавською дисципліною, цьому сприяє введення контрактів нового покоління з урахуванням європейських стандартів контрактів.

4. Створення постійно діючої моделі стажування, підвищення кваліфікації кадрів.

5. Відслідковування ефективності використання ресурсів П(ПТ)О.

6. Заснування моделі управління на принципах освітнього маркетингу.

7. Модель управління освітньою установою ЗП(ПТ)О має бути пов'язана з прорахунком «економічної ефективності» П(ПТ)О.

Крім цих напрямів, змінам ефективності управління всередині ЗП(ПТ)О сприяє:

- введення нових посад – заступник директора з розвитку, маркетингу та якості освіти; педагог-асистент і тощо;
- використання моделей відкритого і гнучкого навчання для різних професій і вікових груп навчання з видачею сертифікатів;
- створення відділів або центрів відкритого навчання;
- розвиток виробничо-комерційних освітніх структур при ЗП(ПТ)О.

У швидкозмінній реальності, коли основним ресурсом управління є інформація, швидкість її передачі, зберігання і обробки, а також здатність до прийняття оперативних управлінських рішень, дуже гостро постає питання використання технічних засобів обробки інформації, тобто комп'ютерів і відповідного програмного забезпечення. На сьогоднішній день рівень інформаційної культури персоналу ЗП(ПТ)О потребує прийняття рішення щодо підвищення кваліфікації в сфері комп'ютерної грамотності, як педагогів так і адміністративно-управлінського персоналу, тому необхідно на базі кожного ЗП(ПТ)О забезпечити проведення курсу навчання комп'ютерній грамотності з метою підвищення інформаційної

культури. Це перший крок до ефективного управління.

Другий крок – максимально ефективно використання інтелектуальних ресурсів персоналу ЗП(ПТ)О. Під інтелектуальним ресурсом розуміємо інноваційну діяльність колективу ЗП(ПТ)О. Інноваційна (новаторська) діяльність в освітній сфері – це творча діяльність педагогів і керівників, спрямована на вдосконалення освітнього процесу та управління ним.

Необхідно виділити і два принципових способи появи інновацій. Перший – запозичення «чужих» готових педагогічних технологій, що приходить у педагогічний колектив ззовні. Другий – розвиток у самому колективі інноваційного педагогічного мислення, яке і стає джерелом нових ідей. У цьому випадку акцент ставиться на створення умов для прояву інновації зсередини.

У свою чергу стиль управлінської підтримки інновацій може носити «революційний» або «еволюційний» характер, що відрізняється ступінню радикальності дій директора ЗП(ПТ)О.

Залежно від поєднання цих факторів виділяються чотири типи інноваційних стратегій:

«Кризова» стратегія. Цей тип стратегії характеризується тим, що нові ідеї запозичуються ззовні директором і впроваджуються «революційним методом» у педагогічний колектив. «Тиск зверху» на педагогів з метою освоєння ними нових технологій є основним процесом цієї інноваційної стратегії. Її плюсом є наявність зовнішньої методичної підтримки, що значно полегшує прийняття нового колективом. До того ж у цьому випадку керівництву не треба винаходити мотивувань змін, вони «додаються» до нових технологій. У результаті зміни можуть відбуватися з досить високою швидкістю.

Ця стратегія може виявитися цілком виправданою і навіть необхідною в ЗП(ПТ)О з гострою кризовою ситуацією.

«Репродуктивно-поступальна» стратегія. Відмінність другого типу стратегії від першого полягає в способі впровадження нових ідей. Також запозичене ззовні починають поступово впроваджувати в педагогічний колектив. Однак у цьому випадку директор ЗП(ПТ)О розуміє, що для того, щоб впровадження було ефективним, необхідно адаптувати ці ідеї до умов П(ПТ)О і стилю окремих педагогів. Цінність еволюційної зміни порівняно з революційною в тому, що тут набагато менша конфліктність. Ця стратегія протікає психологічно дуже гладко.

Стратегія «сильної особистості». Третій тип стратегій у

педагогічному колективі характеризується вже не впровадженням запозичених ззовні інноваційних педагогічних технологій, а розвитком власного інноваційного педагогічного мислення супроводжується «революційним» способом підтримки.

Перевагою становлення інноваційного мислення є його можливість творчо вирішувати нескінченне число педагогічних ситуацій, у той час як будь-яка запозичена концепція обмежена областю завдань, для яких її було розроблено. Ця стратегія розвитку інноваційного мислення, найбільш «вдала», але складніша.

Еволюція і співтворчість. Четвертий тип стратегії спирається на цінність розвитку власне інноваційного педагогічного мислення, зробивши вибір при цьому на еволюційні способи підтримки його становлення.

Проблема диференціації колективу щодо готовності до педагогічної творчості вирішується шляхом культивування особливих спільних зустрічей усього колективу, що дозволяє розвивати і погоджувати педагогічні цінності й установки всіх педагогів ЗП(ПТ)О, тобто здійснювати реальну еволюцію професійної свідомості викладача. У цьому випадку акцент переноситься з індивідуальної творчості окремих «лідерів» – членів колективу на особливі процеси співтворчості, які є основною складовою цієї стратегії.

Вибираючи одну з перерахованих вище стратегій управління необхідно не забувати, що інноваційна діяльність неможлива без активізації творчого потенціалу працівників.

Інноваційний потенціал працівника – це його здатність до позитивно-критичного сприйняття нової інформації, до приросту загальних і професійних знань, висування нових конкурентоздатних ідей, знаходження нестандартних і нових методів вирішення традиційних завдань.

Вирішальним причинним фактором підвищення результативності діяльності працівників є їхня мотивація. На сьогоднішній день проблема управління мотивацією персоналу особливо актуальна.

Трудова мотивація – це процес стимулювання окремого виконавця або групи людей до діяльності, спрямований на досягнення цілей організації, до продуктивного виконання прийнятих рішень або запланованих робіт, здійснення інноваційної діяльності

При розгляді мотивації слід зосередитися на факторах, які спонукають людину діяти і підсилюють її дії. Основні з них: потреби, інтереси, мотиви і стимули.

О. Щербак виділяє сутнісну ознаку інновації – її здатність впливати

на загальний рівень професійної діяльності педагога, розширювати інноваційне поле освітнього середовища в закладі освіти, регіоні. Як системне утворення інновація характеризується інтегральними якостями: інноваційним процесом, інноваційною діяльністю, інноваційним потенціалом, інноваційним середовищем [3].

Слід зазначити, що при формуванні концепції управління інноваційною діяльністю необхідно не тільки визначити цілі, функції управління інноваційною діяльністю, виділити особливості на різних етапах існування закладу, але слід також врахувати зовнішні і внутрішні чинники, що впливають на модель управління інноваційною діяльністю в системі початкової, загальної середньої та професійної(професійно-технічної) освіти.

У процесі дослідження детально розглянуто фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, що впливають на освітній заклад. Із них можна виділити фактори, які необхідно враховувати при формуванні моделі управління інноваційною діяльністю:

1. Зовнішнє середовище та інфраструктура, у якій діє освітній заклад.
2. Особливості командної роботи персоналу і організаційної культури при створенні та впровадженні інновацій.
3. Прототипи й уже існуючі ефективні моделі управління інноваційною діяльністю освітніх закладів професійної(професійно-технічної) освіти.

Найбільш важливими особливостями персоналу і організаційної культури при створенні концепції управління інноваційною діяльністю в закладі можуть виявитися:

- рівень кваліфікації педагогічних кадрів;
- здатність до командної роботи;
- тип управлінської діяльності;
- тип організаційної культури.

Рівень кваліфікації. По-перше, у закладі професійної (професійно-технічної) освіти чисельність працівників є чітко визначеною, тому кожен спеціаліст повинен бути висококваліфікованим. По-друге, більш підготовлений персонал зможе ефективно створювати і впроваджувати інновації. По-третє, якщо педагоги – висококваліфіковані фахівці, то це зменшує зони втручання керівника, розширює можливості його стратегічного управління освітнім закладом.

Здатність до командної роботи. Важливість цього параметра для закладу важко переоцінити. Як ми вже зазначали, інноваційна діяльність

характеризується не тільки індивідуальним, але і командним стилем роботи персоналу, тому необхідно прагнення фахівців до активної групової діяльності, уміння формулювати цілі спільної роботи, оперативно змінювати структуру групи, розподіл ролей у ній залежно від специфіки завдань і умов їх виконання. У рамках цього параметра нас буде цікавити бажання і вміння працювати спільно.

Тип управлінської ролі – наявність у ЗП(ПТ)О керівника, здатного виконувати різні управлінські ролі (адміністратора, організатора, управлінця). Таких керівників може бути кілька. При цьому, виконання всіх цих ролей є необхідним.

Тип організаційної культури. Найбільш ефективним є раціональне поєднання декількох типів з переважання органічної середовища організаційної культури.

При формуванні концепції управління інноваційною діяльністю в ЗП(ПТ)О необхідно приділити особливу увагу ролі і завданнями адаптації персоналу до динамічно мінливих зовнішніх і внутрішніх умов навколишнього середовища. При цьому основним завданням системи управління інноваційною діяльністю повинна стати проблема збереження команди ЗП(ПТ)О. Команда повинна бути по можливості підготовлена до адаптації при змінних зовнішніх умовах. Здатність або нездатність ЗП(ПТ)О вижити залежить саме від бажання і швидкої адаптації команди до змін.

Як показує практика, зміна ціннісних орієнтацій і освітніх парадигм вимагає перебудови професійної діяльності педагогів і їх мислення. Сформовані стереотипи заважають модернізації професійної освіти, мобільності П(ПТ)О. І в цьому сенсі педагогічній моделі управління інноваційною діяльністю установи П(ПТ)О належить роль інструменту перебудови професійного менталітету педагогів і адаптації їх до сучасних умов, стимулювання мотивації до подальшого професійного саморозвитку, а також забезпечення сукупності умов, необхідних для ефективного управління інноваційною діяльністю ЗП(ПТ)О.

Сучасне, науково обґрунтоване управління ЗП(ПТ)О, його науково-інноваційним розвитком, має будуватися з урахуванням мінливих умов зовнішнього і внутрішнього середовища, при цьому виникає необхідність оперативної корекції складу і функцій елементів системи управління з урахуванням прогнозування результату діяльності та забезпечення гарантій досягнення кінцевого результату.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Організаційно-педагогічні умови підвищення інноваційної активності в ЗП(ПТ)О (зовнішні – створення інноваційного освітнього середовища, насичення змісту цінностями; внутрішні – збільшення «ступеня незалежності» особистості, накопичення практичного досвіду, оволодіння продуктивними формами самоосвіти) забезпечують: залучення в систему П(ПТ)О перспективних працівників, здатних до інноваційної діяльності; стимулювання роботи і соціально-психологічну підготовку колективу до здійснення інноваційної діяльності; відбір і конструювання змісту дисциплін спеціалізації; моделювання навчально-інформаційного професійно-орієнтованого середовища підготовки; формування до організації чітких вимог професійно-орієнтованої самостійної (дослідницької) роботи педагогічних працівників і здобувачів освіти у процесі своєї щоденної роботи; підвищення інформаційної грамотності адміністрації і педагогічних кадрів ЗП(ПТ)О.

Проведене дослідження ефективного управління інноваційною діяльністю в ЗП(ПТ)О показало, що обов'язковою умовою його успішної реалізації є науково-обґрунтоване проектування, яке перш за все включає в себе його оптимальну структуру.

Сучасна освіта все більше набуває інноваційного характеру, тому професіонали в галузі освіти повинні бути здатними до інноваційного мислення, навчання протягом усього життя. Таким чином, інноваційна стратегія стає основою реалізації різних форм діяльності в різноманітних закладах освіти [5].

Створення організаційно-педагогічних умов для активізації інноваційної діяльності в ЗП(ПТ)О може стати запорукою успішного розвитку освітньої установи та підвищення активізації інноваційної діяльності в П(ПТ)О. Для забезпечення цілісності та безперервності інноваційних процесів необхідно сформувати на державному рівні національну інноваційну систему: на рівні територіальних органів виконавчої влади, що мають підвідомчі установи освіти – галузеві інноваційні системи; суб'єктів держави – територіально-галузеві інноваційні системи зі своєю специфікою, своїм набором пріоритетів і механізмів їх реалізації. Вони повинні стати невід'ємною частиною національної інноваційної системи.

Основними елементами інноваційної системи в освіті повинні бути: середньострокове і довгострокове планування науково-технологічного та

інноваційного розвитку освіти з урахуванням прогнозів розвитку технологічно пов'язаних галузей економіки; формування переліку науково-інноваційних пріоритетів; розвиток інноваційної інфраструктури, що забезпечує впровадження та поширення результатів наукових досліджень і розробок в освітню практику; формування організаційно-економічного механізму реалізації пріоритетів інноваційного розвитку освіти (цільові інноваційні програми, бюджетні та позабюджетні інноваційні фонди, кредитування інноваційних проєктів та ін.).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в експериментальній перевірці ефективності реалізації моделі системи управління інноваційною діяльністю ЗП(ПТ)О і педагогічних умов її успішного функціонування та розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] С. Р. Яголковский, *Психология инноваций: подходы, модели, процессы*. Москва, Россия: НИУ ВШЭ, 2011, 272 с.
- [2] Л. І. Даниленко, *Інноваційний освітній менеджмент: навч. посіб.* Київ, Україна: Главник, 2006, 144 с.
- [3] О. І. Щербак, «Інновації у професійній освіті – методологічні аспекти впровадження», *Професійно-технічна освіта*, № 4, с. 3–8, 2012.
- [4] С. Д. Поляков, *В поисках педагогической инноватики*. Москва, Россия: Новая шк., 1993, 64 с.
- [5] Ю. І. Завалевський, *Конкурентоспроможний вчитель: теорія і практика: навч. посіб.* Чернівці, Україна: Букрек, 2010, 216 с.
- [6] Т. М. Демиденко, «Підготовка майбутнього вчителя трудового навчання до інноваційної діяльності», автореф. дис. канд. наук: 13.00.04; Черкаський нац. ун-т. Черкаси, 2004, с. 17.
- [7] Л. М. Сергеева, *Управління розвитком професійно-технічного навчального закладу: теорія і методика: монографія*; В. В. Олійник, Ред. Київ-Херсон, Україна: Айлант, 2013, 452 с.
- [8] В. В. Олійник, Л. М. Сергеева, *Управління розвитком професійно-технічного навчального закладу: навч.-метод. посіб.* Київ, Україна: АртЕк, 2010, 176 с.
- [9] Л. М. Сергеева, «Практиологічні засади управління розвитком професійно-технічного навчального закладу», *Освітній менеджмент: проблеми теорії та практики: монографія*; Т. О. Дороніної, Ред. Кривий Ріг, Україна: ТОВ ВНП «Інтерсервіс», 2014, с. 15–32.

- [10] Л. М. Сергеева, *Теорія управління розвитком ПТНЗ на основі потреб регіонального ринку праці: монографія*; В. В. Олійник, Ред. Херсон, Україна: Айлант, 2012, 244 с.
- [11] В. В. Олійник, О. Л. Ануфрієва, Т. І. Бурлаєнко, Г. А. Дмитренко [та ін.], *Культура цільового управління в національній системі освіти: гуманістичний контекст: кол. монографія*; Г. А. Дмитренко, В. В. Олійника, Ред. Луцьк, Україна: Вежа-Друк, 2017, 412 с.
- [12] В. І. Ковальчук, *Інноваційні підходи до організації навчального процесу*. 2-е вид. доп. і перероб. Київ, Україна: Шкільний світ, 2011, 128 с.

PECULIARITIES OF MANAGING INNOVATIVE ACTIVITY OF THE INSTITUTION OF PROFESSIONAL (VOCATIONAL AND TECHNICAL) EDUCATION

Valeria Doctorovich,

deputy Director for Training and Production
of Sumy Higher Vocational School of Construction and Design,
postgraduate student of the vocational and higher education department
of the Postgraduate Education Central Institute
SIHE «University of Education Management».
Sumy, Ukraine.
ORCIDiD: <https://orcid.org/0000-0002-3115-1114>
valeriya1188@gmail.com

Abstract. The article substantiates the need for the transition of a vocational education institution to a mode of innovative development, which is explained by the objective socio-economic conditions that have developed in Ukraine today. The main factors influencing the activity of staff involvement in innovation processes are identified, the motivational aspects of this problem, which contribute to the development of vocational education through radical innovations in the activities of vocational education institutions, and organizational and pedagogical conditions for intensifying innovation teachers in vocational education as one of the most important areas in the development of vocational education. The author determines the choice of innovative projects for the development of vocational education on the basis of medium-term and long-term forecasts, substantiates that innovative development of education is possible only with a high degree of integration with science and industry, involvement of students in research, their participation in applied problems in the educational process, the use of new information and pedagogical technologies, computer tools. Innovative

educational activities in a broad sense provide for the improvement and deepening of the integration of the educational process with fundamental, applied research and practical tasks. The developed method of assessing the pedagogical effectiveness of innovations in vocational education allows to assess the quality of management of vocational education institutions, identify the need for innovation, identify problem areas of vocational education, and promotes operational management decisions. The experiments conducted in the course of the research prove the possibility of realization of the developed goals and pedagogical efficiency of the offered pedagogical model of management of innovative activity of the institution of professional education.

Keywords: organizational and pedagogical conditions; innovative approach; vocational education institution management model; personnel motivation management; innovation potential; scientific and experimental activities; innovative projects; system-forming factors.

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ УЧРЕЖДЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО (ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО) ОБРАЗОВАНИЯ

Докторович Валерия Николаевна,

заместитель директора по учебно-производственной работе,
аспирант кафедры профессионального и высшего образования

Центрального института последипломного образования

ГУВО «Университет менеджмента образования».

Суми, Украина.

ORCIDiD: <https://orcid.org/0000-0002-3115-1114>

valeriya1188@gmail.com

Аннотация. В статье обоснована необходимость перехода, учреждения профессионального (профессионально-технического) образования в режим инновационного развития, что объясняется объективными социально-экономическими условиями, которые сложились в Украине сегодня. Выделены основные факторы, влияющие на активность включения персонала в инновационные процессы, рассмотрены мотивационные аспекты проблемы, которые способствуют развитию профессионального (профессионально-технического) образования через кардинальные нововведения в деятельности учреждения профессионального (профессионально-технического) образования, и определены организационно-педагогические условия активизации

инновационной деятельности преподавателей в учреждении профессионального (профессионально-технического) образования как один из важнейших направлений на пути развития системы профессионального (профессионально-технического) образования. Автор выбор инновационных проектов развития учреждения профессионального образования определяет на основе среднесрочных и долгосрочных прогнозов, обосновывает, что инновационное развитие образования возможно только при высокой степени интеграции с наукой и производством, привлечении учащихся к научным исследованиям, их участия в решении прикладных задач, широком внедрении накопленных знаний в образовательный процесс, использовании новых информационных и педагогических технологий, компьютерных средств. Инновационная образовательная деятельность в широком смысле обеспечивает совершенствование и углубление интеграции образовательного процесса с фундаментальными, прикладными научными исследованиями и практическими задачами. Разработана методика оценки педагогической эффективности инноваций в системы профессионального (профессионально-технического) образования позволяет оценить качество управления учреждения профессионального (профессионально-технического) образования, выявить потребность в инновациях, выявить проблемные области деятельности учреждения профессионального (профессионально-технического) образования, а также способствует оперативному принятию управленческих решений. Проведенные в ходе исследования эксперименты доказывают возможность реализации разработанных целей и педагогическую эффективность предлагаемой педагогической модели управления инновационной деятельностью учреждения (профессионально-технического) профессионального образования.

Ключевые слова: организационно-педагогические условия; инновационный подход; модель управления учреждения профессионального (профессионально-технического) образования; управление мотивацией персонала; инновационный потенциал; научно-экспериментальная деятельность; инновационные проекты; системообразующие факторы.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] S. R. YAgolkovskij, *Psihologiya innovacij: podhody, modeli, processy*. Moskva, Rossiya: NIU VSHE, 2011, 272 s.

- [2] L. I. Danylenko, *Innovatsiyni osvichniy menedzhment: navch. posib.* Kyiv, Ukraina: Hlavnyk, 2006, 144 s.
- [3] O. I. Shcherbak, «Innovatsii u profesiinii osviti – metodolohichni aspekt vprovadzhennia», *Profesiino-tekhnichna osvita*, № 4, s. 3–8, 2012.
- [4] S. D. Polyakov, *V poiskah pedagogicheskoy innovatiki.* Moskva, Rossiya: Novaya shk., 1993, 64 s.
- [5] Yu. I. Zavalevskiy, *Konkurentospromozhnyi vchytel: teoriia i praktyka: navch. posib.* Chernivtsi, Ukraina: Bukrek, 2010, 216 s.
- [6] T. M. Demydenko, «Pidhotovka maibutnoho vchytelia trudovoho navchannia do innovatsiinoi diialnosti», *avtoref. dys. kand. nauk: 13.00.04; Cherkaskiy nats. un-t. Cherkasy*, 2004, s. 17.
- [7] L. M. Serheieva, *Upravlinnia rozvytkom profesiino-tekhnichnoho navchalnoho zakladu: teoriia i metodyka: monohrafiia; V. V. Oliinyk, Red.* Kyiv-Kherson, Ukraina: Ailant, 2013, 452 s.
- [8] V. V. Oliinyk, L. M. Serheieva, *Upravlinnia rozvytkom profesiino-tekhnichnoho navchalnoho zakladu: navch.-metod. posib.* Kyiv, Ukraina: ArtEk, 2010, 176 s.
- [9] L. M. Serheieva, «Praksiolohichni zasady upravlinnia rozvytkom profesiino-tekhnichnoho navchalnoho zakladu», *Osvitnii menedzhment: problemy teorii ta praktyky: monohrafiia; T. O. Doroninoi, Red.* Kryvyi Rih, Ukraina: TOV VNP «Interservis», 2014, s. 15–32.
- [10] L. M. Serheieva, *Teoriia upravlinnia rozvytkom PTNZ na osnovi potreb rehionalnoho rynku pratsi: monohrafiia; V. V. Oliinyk, Red.* Kherson, Ukraina: Ailant, 2012, 244 s.
- [11] V. V. Oliinyk, O. L. Anufriieva, T. I. Burlaienko, H. A. Dmytrenko [ta in.], *Kultura tsilovoho upravlinnia v natsionalnii systemi osvity: humanistychnyi kontekst: kol. monohrafiia; H. A. Dmytrenka, V. V. Oliinyka, Red.* Lutsk, Ukraina: Vezha-Druk, 2017, 412 s.
- [12] V. I. Kovalchuk, *Innovatsiini pidkhody do orhanizatsii navchalnoho protsesu. 2-e vyd. dop. i pererob.* Kyiv, Ukraina: Shkilnyi svit, 2011, 128 s.

*Стаття надійшла до редакції
02 березня 2021 року*

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16\(45\)-128-139](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-128-139)
УДК 378

Касьян Сергій Петрович,
кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри відкритих освітніх систем
та інформаційно-комунікаційних технологій
Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7310-233X>
skasian@umo.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСАХ

Анотація. Бурхливий розвиток технологій, у першу чергу цифрових, змінює світ на очах. У цих умовах роль і місце системи освіти набувають особливу значення. При цьому глобальність освіти стає її характерною особливістю. Постає питання про забезпечення якості освіти в нових умовах розвитку суспільства. Цифрові технології надають можливості кожному отримати диплом будь-якого закладу освіти світу, буквально не виходячи із дому. Такі можливості забезпечуються сучасною формою навчання: дистанційною. Для системи дистанційного навчання цифрові технології є технічною основою, для забезпечення якості навчання за цією формою, наявність відповідного технічного забезпечення є обов'язковою вимогою але не достатньою. Для забезпечення якості і доступності навчання за дистанційною формою, як того вимагає Закон України «Про освіту», необхідне ще і якісне дидактичне забезпечення. Дидактичні особливості дистанційного навчання ще мало досліджені і потребують більш глибокого аналізу та узагальнення інформації щодо забезпечення якості навчальних матеріалів для організації освітнього процесу за цією формою навчання. Дослідження дидактики дистанційного навчання є ще актуальним і з точки зору методики викладання різних предметів в освітньому процесі закладів освіти з урахуванням змін у всіх сферах діяльності людини, що спричинені бурхливим розвитком цифрових технологій. Таким чином, удосконалення підходів щодо створення навчальних матеріалів з урахуванням використання цифрових технологічних для забезпечення дистанційного навчання та особливостей сприйняття людиною інформації через технічні пристрої є необхідною умовою забезпечення безперервності і якості освіти в сучасних умовах розвитку суспільства.

Ключові слова: дистанційна форма навчання; організація освітнього процесу; курси підвищення кваліфікації; цифрові освітні ресурси; освітній контент.

ВСТУП / INTRODUCTION

Сьогодні дистанційна форма навчання набула великої популярності в закладах освіти України, особливо в закладах післядипломної педагогічної освіти. Така популярність цієї форми навчання спричинена, насамперед, зручністю організації освітнього процесу на курсах підвищення кваліфікації для педагогічних працівників. Освітняни, які використовують дистанційну форму навчання, як засіб отримання нових навичок та знань на курсах підвищення кваліфікації з використанням дистанційної форми навчання не тільки економлять кошти і час, але і мають можливість планувати свій освітній процес незалежно від графіку навчання.

Розвиток технологій передавання інформації призвів і до змін в організації освітнього процесу в питання форми передавання освітньої інформації, особливо, що стосується дистанційної форми навчання. Сприймання цієї інформації відбувається в основному через екрани, тобто більша частина інформації що отримує людина вона отримує її через екрани відповідних пристроїв.

Дистанційна форма навчання повністю перейшла на використання цифрових пристроїв із можливістю передавання інформації через екран монітора. У зв'язку з цим перед педагогами виникає завдання використати переваги цифрових технологій для навчання і мінімізувати негативний вплив їх на процес засвоєння інформації тими хто навчається.

Постановка проблеми. Для працівників закладів освіти, які проходять курси підвищення кваліфікації, беззаперечно, навчання за дистанційними технологіями є зручною формою організації освітнього процесу. Але закладам післядипломної освіти, які використовують цю форму навчання у своєму освітньому процесі необхідно врахувати деякі особливості щодо підготовки освітнього контенту.

Нажаль, сьогодні, дуже часто науково-педагогічні працівники, які створюють освітній контент для використання його в освітньому процесі за дистанційною формою із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, підходять до питання якості цифрових освітніх ресурсів так само як і до паперових, що, як правило, призводить до зниження якості таких освітніх матеріалів та не сприймання їх споживачами освітніх послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засвоєння текстової освітньої інформації з паперових носіїв та інформації з екрану цифрового пристрою значно відрізняється і не тільки з погляду умов та швидкості його опрацювання, а й з погляду фізичної якості тексту та видимості і зручності читання [1, с. 334].

Якість засвоєння людиною навчальних матеріалів досліджувалася багатьма вченими з різних точок зору.

Так, наприклад, розвиток уваги як психічної функції вивчали В. Козлова, І. Корнієнко, Д. Фарбер, В. Чеснокова; як морфофункціонального дозрівання мозкових структур – М. Антропова, А. Хрипкова; як можливість навчитися керувати своєю поведінкою, аналізуючи людську діяльність – Л. Виготський, А. Леонтьєв.

Ю. Гіппенрейтер досліджувала природу уваги людини. Ідея виділення різних рівнів організації діяльності належить Н. Бернштейну [3, с. 76].

М. Ланге, який першим розробив «моторну теорію уваги», в увазі убачав прояв тих моторних установок, які лежать в основі кожного вольового акту, і вважав, що механізмом уваги є сигнали м'язових зусиль, якими характеризується всяке напруження, викликане певною, спрямованою на мету діяльністю.

Які ж особливості сприйняття людиною освітніх матеріалів, що необхідно враховувати під час створення цифрового освітнього контенту.

Враховуючи те, що читання з екрану цифрового пристрою швидше втомлює людину ніж читання з паперового носія, людина читає текст на екрані комп'ютера на 28% повільніше, ніж із книги [2] тому в освітніх матеріалах, які розміщуються на цифрових носіях тексту має бути мінімум, а більше відео та графічної інформації.

Той факт, що більшість освітніх ресурсів не дають потрібної ефективності у засвоєнні освітнього контенту приводить до пошуку нових засобів донесення інформації.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті – проаналізувати та систематизувати можливі форми подання навчальної інформації цифровими засобами для використання її на під час дистанційної форми навчання.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**: дослідити вплив на сприйняття людиною різних типів інформації з екрану монітора та знайти форми та технології подання навчальної інформації за допомогою цифрових засобів під час навчання за дистанційною формою.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Дослідження ґрунтується на наукових підходах щодо вивчення впливу цифрових засобів навчання на сприйняття людиною інформації. Під час здійснення освітнього процесу в закладах освіти з використанням дистанційних технологій, дуже важливо враховувати фізичні та психологічні можливості людини щодо сприйняття інформації, яку вона отримує під час самостійного навчання з використанням різних гаджетів.

Як було з'ясовано, інформаційно-комунікаційні технології суттєво впливають на сприйняття тим хто навчається освітньої інформації що передається через екран цифрового засобу. Така особливість сприйняття людиною навчальних матеріалів впливає на педагогічну діяльність викладачів і організацію роботи здобувачів освіти.

Враховуючи зазначене, метою вивчення питання щодо знаходження найбільш ефективних методів використання цифрових технологій під час навчання з використанням дистанційних технологій є модернізація методики підготовки та подання освітніх матеріалів та своєчасного оновлення їх змісту, забезпечення можливостей якісного доступу учасникам освітнього процесу до навчального контенту незалежно від місця їх проживання, та форми навчання з використанням якісних навчальних матеріалів, створених за допомогою цифрових технологій.

На підставі аналізу наукових досліджень, ми зробили висновки, що освітні матеріали, які подаються цифровими засобами доцільно подавати відповідно до фізичних та психологічних можливостей людини щодо сприйняття такої інформації з екрана монітора.

Як показали дослідження, найкраще людиною сприймається і запам'ятовується відеоінформація. Текстовий контент освітніх матеріалів швидко втомлює людину і гірше запам'ятовується у порівнянні з відео, тому тексту на екрані має бути мінімум і необхідно враховувати особливості його розміщення на полі екрану.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Під час дослідження використовувались такі методи: аналіз теоретичних наукових праць для пошуку оптимальних підходів щодо створення навчальних матеріалів для використання їх на дистанційній формі навчання із застосуванням цифрових засобів; опитування слухачів, метод аналізу результатів засвоєння слухачами навчальних матеріалів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Враховуючи сучасні можливості щодо забезпечення освітнього процесу з використанням інформаційно-комунікаційних технологій з'явилися нові перспективи щодо підвищення ефективності сприйняття освітньої інформації тими хто навчається.

Під час навчання на курсах підвищення кваліфікації дуже часто використовуються дистанційні технології, або дистанційна форма навчання. Використання технологій дистанційної форми навчання в основному передбачають отримання інформації за допомогою цифрових засобів передавання інформації. Тобто, той хто навчається отримує інформацію в основному через екран цифрового пристрою, сприйняття інформації відбувається візуально. Екранна інформація, яку споживає той хто навчається може бути у вигляді аудіо, візуальної інформація, а також освітній контент може бути у вигляді текстової та графічної інформації.

Звичайно сприйняття людиною різних типів інформації з екрану монітора відбувається по різному. Також засвоєння тим хто навчається освітньої інформації відбувається з різною ефективністю.

Враховуючи недоліки та переваги різних типів інформації, що передається тому хто навчається через екран монітора було визначено, що найкраще сприймається відеоінформація.

Використання відео матеріалів для навчання за дистанційною формою поступово набуває усе більшої популярності.

Переваги використання відеоконтенту для дистанційного навчання очевидні, більшість людей сприймають інформацію візуально, адже у цифровий вік просто слів та тексту вже недостатньо.

Як показує практика, вагома частина пошукових запитів в Інтернеті належить відеоконтенту, приблизно 67% випадків використання інтернету пов'язано з відео, 70% відвідувачів інтернету цілеспрямовано заходять до мережі щоб переглянути відео. За 24 години відео переглядається більш ніж 800 мільйонів людей і ця тенденція тільки зростає.

Така популярність викликана перш за все, через стовідсоткову реалізацію принципу наочності, динамічність подання навчального матеріалу, виділення основної ідеї, емоційності. Відеоматеріалами можна користуватись не лише для вивчення нового матеріалу, а й для контролю знань, закріплення, повторення, узагальнення. А це означає, їх використання виконує всі дидактичні функції.

Використання відеоматеріалів під час самостійного засвоєння навчального матеріалу здобувачами освіти виправдано аналізом, що

показує ефективність навчання з використанням різних типів освітнього контенту. Використання в освітньому процесі на дистанційному етапі відеоматеріалів значно полегшує розуміння матеріалу, дозволяє наочно і протягом відносно нетривалого часу подати цікаві факти, сприяти розвитку психічних процесів, дає змогу задіяти одночасно декілька каналів сприймання інформації (під час слухового сприйняття засвоюється 15% інформації, зорового – 25%, а при слухозоровому – 60%), що в свою чергу підвищує ефективність розуміння навчального матеріалу здобувачами змісту навчального матеріалу [3].

Здобувачі освіти краще сприймають, переробляють і запам'ятовують освітній матеріал, який представлений візуально. За дослідженнями 80% інформації людина отримує через зоровий аналізатор, тому необхідним є комплексне поєднання вербальних методів з невербальними (зоровими, наочними) [4].

Використання саме відео контенту в освітньому процесі за дистанційною формою навчання обумовлено, зокрема, і науковими дослідженнями.

Результати аналізу надання навчальних матеріалів у різних форматах Едгар Дейл надав у вигляді схеми, яка отримала назву «Конус навчання Едгара Дейла» (рис. 1) [5].

Досліджуючи особливості сприймання тими хто навчається освітньої інформації Едгар Дейл виявив, що найбільш ефективним способом навчання, є використання матеріалу, що досліджується у повсякденному житті.

Рис. 1 Конус навчання (Едгар Дейл)

Наочність «Конусу навчання» доводить, що з навчальне відео запам'ятовується краще, ніж прочитаний текст з екрану монітора. Справа в тому, що відео використовує аудіо і візуальні ефекти, які людина в силу специфіки сприйняття мозком інформації, мозок більш схильний запам'ятовує краще.

Як видно із наведеного малюнка найефективніше сприймається інформація, яка отримана через зір людини.

Під час підготовки викладачів до заняття, як правило, більша частина освітнього контенту готується в текстовому вигляді.

Опитування здобувачів освіти показали, що більшість слухачів хотіли б, щоб викладачі створювали та використовували відеоматеріали (рис. 2).

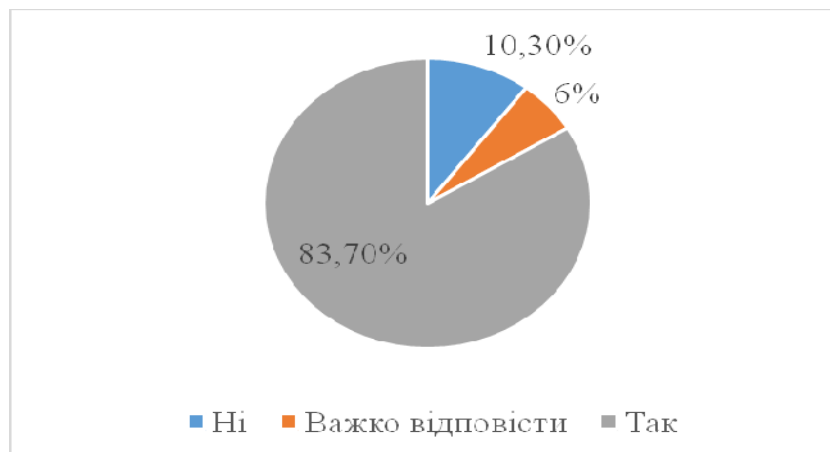

Рис. 2 Бажання здобувачів освіти щодо створення та використання викладачами навчальних відео

Серед різних видів освітньої діяльності здобувачі освіти найбільше очікують використання відео в дистанційній формі навчання (рис. 3).

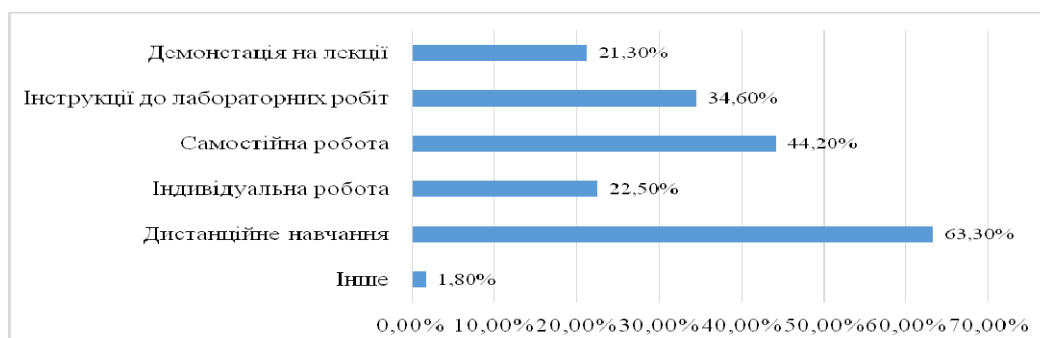

Рис. 3 Види освітньої діяльності, на яких доцільно використовувати відео в освітньому процесі

На думку здобувачів освіти, ними краще сприймається та засвоюється матеріал, поданий у вигляді відеоматеріалів та динамічних ілюстрацій. Матеріал, поданий у вигляді тексту, гарно засвоюють лише 6,3% тих хто навчається (рис. 4) [6].

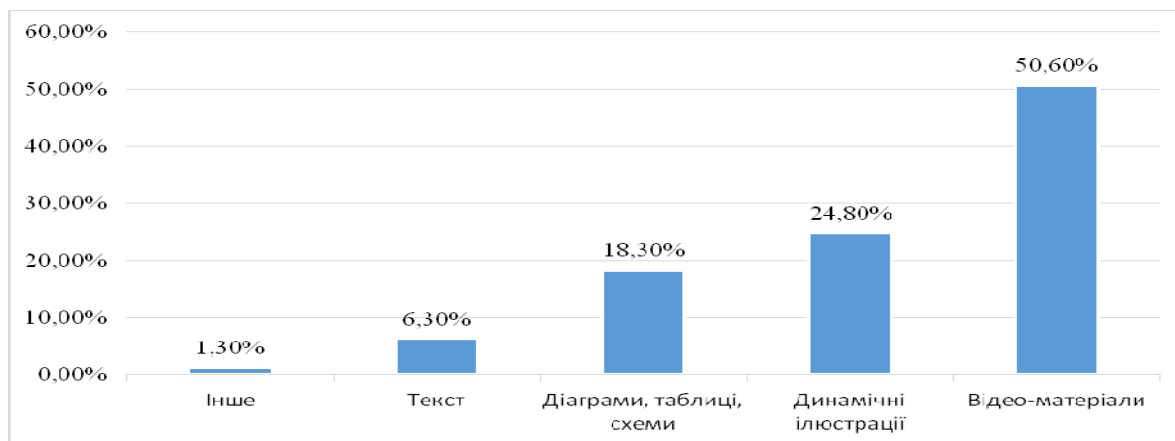

Рис. 4 Засвоювання освітнього матеріалу здобувачами освіти

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Проведений аналіз дає можливість дійти висновків, що питання візуалізації навчальних матеріалів є важливим елементом в освітньому процесі. Навіть більше, при створенні дистанційних курсів, це питання набуває ще більшої актуальності, адже слухачі курсів підвищення кваліфікації мають більше уваги приділяти самостійному опрацюванню наданої викладачем інформації, а це означає її належне проектування – не тільки із педагогічної, але й із візуальної точки зору, що впливає як на результати навчання, так і на сприйняття дистанційного курсу як цілісного освітнього продукту. Під час дистанційного навчання відеоматеріали є найбільш прийнятним способом передавання навчальних матеріалів від педагога до того хто навчається.

Дані висновки підтверджуються результатами проведеного дослідження:

- найефективніше сприймається інформація, яка отримана через зір людини більше 50% такої інформації через два тижні залишається в пам'яті людини;
- більше 80% опитаних здобувачів освіти, які навчаються за дистанційно висловилися за те щоб викладачі створювали та використовували відеоматеріали для забезпечення освітнього процесу за дистанційною формою навчання;

- більше 50% здобувачів освіти, краще сприймають та засвоюють матеріал, поданий у вигляді відеоматеріалів та динамічних ілюстрацій.

Враховуючи зазначене та отримані можливості завдяки цифровим технологіям передавання наочної інформації, можна зробити висновки, що в сучасних умовах основним засобом сприйняття інформації є зорове та візуальне мислення. За допомогою цифрових технологій, що використовуються для забезпечення дистанційної форми навчання з'являються можливості передавати великі обсяги інформації в лаконічній формі, при цьому якість засвоєння навчальних матеріалів не знижується.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження із зазначеної проблеми лежать в площині пошуку форм і методів підвищення якості навчальних матеріалів, які використовуються на дистанційній формі навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] K. Brodde-Lange, A. Verhein-Jarren, «News im Netz. Sprache in Online-Medien am Beispiel von Nachrichtentexten», *Mediensprache und Medienlinguistik*. Frankfurt-Main et al, Lang, p. 332–339, 2001.
- [2] А. А. Гречихин, Ю. Г. Дреус, *Вузовская учебная книга: типология, стандартизация, компьютеризация: учеб.-метод. пособие*. Москва, Россия: Логос: Моск. гос. ун-т печати, 2000, 255 с.
- [3] Л. В. Петрик, Актуальність застосування медіазасобів на уроках іноземних мов в початковій школі: на Всеукр. наук.-практ. конф. «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки», (м. Київ, 09 квіт. 2015 р.); М-во освіти і науки України, Київ, ун-т ім. Б. Грінченка; В. О. Огнев'юка; Ред. Київ, Україна: ун-т ім. Б. Грінченка, 2015, с. 122–129.
- [4] Е. Н. Соловова, «Использование видео на уроках иностранного языка», *ELT NEWS & VIEWS*, № 1, с. 2, 2003. [Электронный ресурс]. Доступно: <https://www.academia.edu/9733375>
- [5] *Толковый словарь маркетинговых терминов (иллюстрированная энциклопедия)*; С. В. Корчанова; Ред. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://www.mraking.ru/dict/dict.php?ss=357&tp=N>
- [6] Д. Л. Бучинська, «Використання відео в навчальному процесі – потреба сьогодення»: *International scientific conference «Open educational e-environment of modern University»*. Київ, Україна: ун-т ім. Бориса Грінченка, 2015, с. 101–107.

FEATURES OF INFORMATION DISPLAY IN ELECTRONIC EDUCATIONAL RESOURCES

Sergey Kasyan,

candidate of pedagogical sciences,
Head of the Department of Open Educational Systems
and information and communication technologies
Central Institute of Postgraduate Education
SIHE «University of Educational Management».
Kyiv, Ukraine.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7310-233X>
skasian@umo.edu.ua

Abstract. The rapid development of technology, especially digital, is changing the world before our eyes. In these conditions, the role and place of the education system become especially important. At the same time, the globality of education becomes its characteristic feature. The question arises about ensuring the quality of education in the new conditions of society. Digital technology gives everyone the opportunity to get a diploma from any educational institution in the world, literally without leaving home. Such opportunities are provided by a modern form of learning: distance learning. For a distance learning system, digital technologies are the technical basis, to ensure the quality of learning in this form, the availability of appropriate technical support is a mandatory requirement but not sufficient. To ensure the quality and accessibility of distance learning, as required by the Law of Ukraine «On Education», we also need quality didactic support. Didactic features of distance learning are still little studied and require more in-depth analysis and generalization of information to ensure the quality of educational materials for the organization of the educational process in this form of learning. The study of distance learning didactics is still relevant in terms of methods of teaching various subjects in the educational process of educational institutions, taking into account changes in all areas of human activity caused by the rapid development of digital technologies. Thus, improving approaches to the creation of educational materials taking into account the use of digital technology to provide distance learning and the peculiarities of human perception of information through technical devices is a necessary condition for continuity and quality of education in modern society.

Key words: distance learning; organization of the educational process;

training courses; digital educational resources; educational content.

ОСОБЕННОСТИ ОТОБРАЖЕНИЯ ИНФОРМАЦИИ В ЭЛЕКТРОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСАХ

Касьян Сергей Петрович,

кандидат педагогических наук,
заведующий кафедрой открытых образовательных систем
и информационно-коммуникационных технологий
Центрального института последипломного образования
ГУВО «Университет менеджмента образования».
Киев, Украина.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7310-233X>
skasian@umo.edu.ua

Аннотация. Бурное развитие технологий, в первую очередь цифровых, меняет мир на глазах. В этих условиях роль и место системы образования приобретает особое значение. При этом глобальность образования становится ее характерной особенностью. Возникает вопрос об обеспечении качества образования в новых условиях развития общества. Цифровые технологии предоставляют возможности каждому получить диплом любого учебного заведения мира, буквально не выходя из дома. Такие возможности обеспечиваются современной формой обучения: дистанционной. Для системы дистанционного обучения цифровые технологии являются технической основой для обеспечения качества обучения по этой форме, наличие соответствующего технического обеспечения является обязательным требованием но не достаточным. Для обеспечения качества и доступности обучения по дистанционной форме, как того требует Закон Украины «Об образовании», необходимо еще и качественное дидактическое обеспечение. Дидактические особенности дистанционного обучения еще мало исследованы и требуют более глубокого анализа и обобщения информации по обеспечению качества учебных материалов для организации образовательного процесса по этой форме обучения. Исследование дидактики дистанционного обучения является еще актуальным и с точки зрения методики преподавания различных предметов в образовательном процессе учебных заведений с учетом изменений во всех сферах деятельности человека, вызванных бурным развитием цифровых технологий. Таким образом,

совершенствование подходов к созданию учебных материалов на основе использования цифровых технологических для обеспечения дистанционного обучения и особенностей восприятия человеком информации через технические устройства является необходимым условием обеспечения непрерывности и качества образования в современных условиях развития общества.

Ключевые слова: дистанционная форма обучения; организация образовательного процесса; курсы повышения квалификации; цифровые образовательные ресурсы; образовательный контент.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] K. Brodde-Lange, A. Verhein-Jarren, «News im Netz. Sprache in Online-Medien am Beispiel von Nachrichtentexten», *Mediensprache und Medienlinguistik*. Frankfurt-Main et al, Lang, p. 332–339, 2001.
- [2] A. A. Grechihin, YU. G. Drevs, *Vuzovskaya uchebnaya kniga: tipologiya, standartizaciya, komp'yuterizaciya: ucheb.-metod. posobie*. Moskva, Rossiya: Logos: Mosk. gos. un-t pechati, 2000, 255 s.
- [3] L. V. Petryk, Aktualnist zastosuvannia mediazasobiv na urokakh inozemnykh mov v pochatkovii shkoli: na Vseukr. nauk.-prakt. konf. «Doslidzhennia molodykh uchenykh u konteksti rozvytku suchasnoi nauky», (m. Kyiv, 09 kvit. 2015 r.); M-vo osvity i nauky Ukrainy, Kyiv, un-t im. B. Hrinchenka; V. O. Ohneviuka; Red. Kyiv, Ukraina: un-t im. B. Hrinchenka, 2015, s. 122–129.
- [4] E. N. Solovova, «Ispol'zovanie video na urokah inostrannogo yazyka», *ELT NEWS & VIEWS*, № 1, s. 2, 2003. [Elektronnyj resurs]. Dostupno: <https://www.academia.edu/9733375>
- [5] *Tolkovyj slovar' marketingovyh terminov (illyustrirovannaya enciklopediya)*; S. V. Korchanova; Red. [Elektronnyj resurs]. Dostupno: <http://www.mrкетинг.ru/dict/dict.php?ss=357&tp=N>
- [6] D. L. Buchins'ka, «Vikoristannya video v navchal'nomu procesi – potreba s'ogodennya»: International scientific conference «Open educational e-environment of modern University». Kiiv, Ukraïna: un-t im. Borisa Grinchenka, 2015, s. 101–107.

*Стаття надійшла до редакції
11 лютого 2021 року*

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16\(45\)-140-156](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-140-156)

UDC 373.2.02; 373.2

Farida Samedzade,

Ph.d of the Institute of Education

of the Republic of Azerbaijan;

Lecturer of the Azerbaijan State Pedagogical University.

Baku, Azerbaijan.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6397-0886>

feridesemedzade@gmail.com

INSTILLING RESPECT FOR FAMILY TRADITIONS IN PRESCHOOL CHILDREN (LARGE GROUP)

Abstract. Family traditions play a key role in the spiritual and physical development of children, in the formation of the spiritual basis of a healthy lifestyle. Thanks to educational influences, preschool children understand what is good and what is bad, pay attention to their actions, behaviors and attitudes, communication patterns, speech and conversations. Respect is one of the main indicators of a child's spiritual world. The formation of respect is in itself a long-term process. In this regard, it is necessary to start this work at an early age. Over time, a child develops spiritual qualities. As these qualities are formed, the child will be able to communicate with family, parents, peers, and so on. A caring, loving attitude develops. There are important aspects of it, such as respect and attention. The commitment of every nation to its mother tongue, culture and traditions is a guarantee of its permanent existence. This is one of the main reasons why family traditions have been preserved and passed down for centuries. The family is primarily responsible for preserving these values and traditions and passing them on to future generations. One of the main problems of modern times is the protection of the integrity of the socio-spiritual environment. For this reason, the family plays the role of a transmitter of universal values, traditions, cultural heritage, moral norms and rules, which are becoming increasingly important for the citizen, the individual and society. Experts note that in the XXI century, people's need for a family has decreased, and it is evolving towards liberal forms of coexistence under the influence of civilization. However, many pedagogical studies show that this is not the case. For a person, the values of family, children, home, material well-being, and leisure time have greatly increased. This global problem is in the center of the world's

attention, and various discussions and challenges are being made to solve it. Seminars and conferences of ministers of a number of influential organizations, including the Organization of Islamic Cooperation (OIC), on «Marriage, the institution of the family and the protection of these values in the Organization of Islamic Cooperation», «Social policy and the family in the Islamic world: requirements and needs» once again showed how relevant it is for the countries of the world. The presence of numerous events on this topic in our country is a clear example of the material and moral support provided by the state, the necessary care. In holding these events, we once again show all the opportunities and conditions for the continuation of our family traditions with dignity. As you know, in December 2019, the first coronavirus COVID-19 was detected in Wuhan, the central Chinese province of Hubei, and from there spread around the world. With the emergence of this deadly virus, it has led to a radical change in many areas that continue to flow normally. As part of the fight against the virus, a pandemic has been declared in almost all countries. Jobs were closed in many sectors. Quarantine regime was applied. People were not allowed to leave their homes. Faced with this situation at a time when the world was unexpected and unprepared, people, including families, have faced problems they had never encountered before. This way, of course, was to find out how the families found a way out when the previous generations did not operate the kindergarten at this level. This path led them to family traditions. These contradictions led them to «rediscover» family traditions. These obligations, in fact, gave a new «breath» to the forgotten family traditions. Prior to this situation, parents were able to spend less time with their children due to long-term stressful work schedules. Also, at a time when these processes are taking place, the people with whom people come in contact are simply their families. One or both of the working parents had the opportunity to spend more time with the family and children than ever before. It was impossible to continue their family traditions in a healthy way. The continuity required in this case was definitely violated. Due to the new situation, families now have ample opportunities to continue the family traditions. The fact that the coronavirus is a deadly virus, and that people cannot actually see family members, family elders, loved ones, and acquaintances, whether they have the means or not, and save their lives, reminded the whole world of the concept of «family». Eating, talking, watching TV, and reminiscing about those days together revived family traditions. Even after the current

situation is over, such people will not forget these moments and will continue the family traditions that they have redefined. They will not forget that they came out of this financially and psychologically difficult period with the support of family and family traditions. Many families who remember the value of being a family will always respect these traditions. As noted in the pedagogical and psychological literature, the first five years are extremely important in the formation of a person's personality. The fact that preschool children spend this age in a family environment proves to us once again how important and necessary the responsibilities of the family are. From this point of view, the upbringing of a child should be viewed not only as the upbringing of an individual growing up at home, but also as a person who will become a part of society. Therefore, the family, like other institutions, must make the necessary efforts for the comprehensive development of children.

Keywords: family; tradition; family traditions; preschool child; large group; child rearing; parent and pre-school teacher.

INTRODUCTION / ВСТУП / ВВЕДЕНИЕ

Formulation of the problem. It is clear from the research of experts that this work should begin at a pre-school age. This age is not only the most important age in human life, but also a complex and relatively difficult period in which the foundations of human personality are laid. It is claimed that the features formed at this age are located in his consciousness and will not be forgotten for a lifetime [5].

Traditions have been tested over the years and have survived to the present day. These are the standards accepted by the society. They have been lived for centuries, passed down from generation to generation. Families, which are the core of society, also have traditions within them. If the family continues any activity on a regular basis, this family activity can become a family tradition over time. Every person born is an active participant in this type of activity [1].

Instilling respect for family traditions in preschool children is an integral part of their upbringing. Traditions are the most powerful means of preserving the continuity and unity of the family and teaching children the importance and value of the family. Therefore, family traditions need to be preserved and revived. Family traditions play an important role in the formation and development of the social and spiritual culture of preschool children. With this in mind, parents, grandparents and the younger generation respect and live the customs and traditions that exist in their families. Our surveys, observations and

research show that this issue is not easy to solve today. When we got acquainted with preschool children and their families, it became clear that the existing pedagogical recommendations do not always work.

The family should also focus on the proper establishment of parent-child, child-child relations. The personal example of a father and mother, their mutual respect, mutual assistance, care, sensitivity and love are examples for children. After all, children learn from adults, especially parents.

Determining the correct position of parents within the family is no less important. In the eyes of the child, neither parent should be in a stronger or weaker position than the other. Consensus is useful when making decisions.

Everything he/she sees and hears in the family is a model in the child's mind. He/she looks carefully at what he/she sees, and then begins to imitate and repeat what he/she sees. He/she tries to say everything hears. Therefore, parents need to pay close attention to what they say and do, especially when they have a child with them.

Preschoolers reluctantly and unconsciously imitate their parents, imitating their fathers and mothers, grandparents and others. Therefore, parents should pay attention to their daily relationships, culture, and set an example for others to follow. For a preschooler, the parent exists from the beginning and is the person they want to be for the child. In the eyes of children, fathers and mothers are the most beautiful, intelligent, brave, courageous, strong, fearless and positive role models. The main arguments in the arguments of preschool children are such statements as «My grandfather said so», «My mother does it». The actions and judgments of parents are not criticized. However, children shape the behaviors they exemplify by observing, analyzing, and comparing [10].

Analysis of the latest relevant research and publications. A study of the available literature shows that educators consider family traditions necessary for a healthy family environment. Conversations with teachers and scholars on the subject, review of programs and textbooks show that respect for these traditions should be nurtured from preschool age. Hamza Aliyev «Family and school traditions bring up a healthy generation», M. Muradkhanov, A. Alizade, Y. Talibov, A. Agayev, A. Abbasov, S. Quliyev, R. Aliyev, N. Chalabiyev, V. Sukhomlinsky, V. Titarenko, S. Kozlova, T. Markova, O. Zvereva, L. Zagik, D. Dzintere, L. Vavilova, E. Babunova, V. Ivanova, T. Rapina explored opportunities and ways to instill respect for family traditions in preschool children.

AIM AND TASKS / МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ

The aim of the article is to theoretically substantiate the pedagogical

conditions for instilling respect for family traditions in a large group of children studying in preschool institutions, to help parents, educators and researchers in this field to solve the problem.

The following tasks were set for the **tasks**:

- To determine the theoretical basis for the formation of respect for family traditions in preschool children.
- To clarify the concept of family traditions in pedagogical and psychological literature.
- Demonstrate the role of the family in the upbringing of preschool children.
- Consider family traditions as the basis for the moral upbringing of a preschool child.
- To determine the pedagogical conditions for the formation of respect for family traditions.

THE THEORETICAL BACKGROUNDS / ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

The ideas, facts, considerations, approaches, concepts that are important for the family traditions of preschool students are selected, modified, based on the pedagogical results of the research. The theoretical basis of the research is a set of scientific and theoretical provisions on the content of family traditions of preschool students. A number of physiological and pedagogical methodological literature were analyzed and relevant generalizations were made. The results were compared with the results of a number of relevant studies. Observations were made in order to study the relevant content in preschools. Observations are based on the fact that the knowledge and skills imparted to students are a whole system. A number of university documents were studied and analyzed in order to study in detail the system of imparting knowledge to students on the relevant topic.

As noted in the pedagogical and psychological literature, the people are the creators of progressive customs and traditions related to the morality, ethical norms and views of society. In order for a nation to survive for many years while preserving its values, it is important for citizens to respect national customs and traditions from an early age. Each new generation must be able to keep alive the existing customs and traditions that reflect the spiritual image of the previous generation. Traditions have always been the regulator and guide of human relations. Because family traditions manifest themselves as a means of preserving and transmitting to the new generation the moral and spiritual

qualities created by each human race. Due to these characteristics, family traditions are used as a means of education in the national education system. Scholars rightly point out that «the older generation, and at the same time every educator and parent, introduces the younger generation to the rules of moral behavior, customs and traditions». In all cases, people have realized their joys and sorrows, hatred and love, human relations to work, nature, family, homeland, children and friends in the process of mutual communication.

In modern times, family traditions arising from the demands and needs of new family relationships, domestic life, have lost their former limitations, expanded in breadth and depth, and become more comprehensive and effective. Now some family traditions have been improved and are widely used in public educational institutions in terms of appropriate conditions and environment. In modern conditions, it is impossible to imagine a successful solution of family traditions in the upbringing of children without it. The attitude of parents to family traditions is a motivating factor for children.

Thus, family traditions also help to prepare children for family life pedagogically, psychologically, spiritually and morally. Therefore, there is a need to expand research on family traditions. In this case, the manifestations of monotony, simplicity, formalism in the work of education are eradicated, it is replaced by initiative, creativity, vitality. In this regard, it is extremely important to develop and improve long-established family traditions.

RESEARCH METHODS / МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

This analysis was conducted with the study of the sources related to the subject, the analysis of the results obtained, the analysis and synthesis of the arguments, and also the comparative analysis method.

During the study, the current situation of instilling respect for family traditions in preschool children was observed, children from this age group, parents and caregivers were interviewed, and the answers were tested experimentally.

RESEARCH RESULTS / РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Instilling a respectful attitude to the family traditions of preschool children helps to develop the personality of children, to form their motives and values in the context of modern culture and to turn it into their own way of life. The child's inner, purposeful, meaningful activity forms moral values. Children

growing up on this basis fully master family traditions and strive to continue them and pass them on to future generations.

From the first day a child enters preschool, teachers must gather information about their parents, in other words, try to learn from them. At the same time, records should be kept of children, and their level of development should be regularly recorded in a special book.

This work can be done in the following sequence:

- a) work done to increase the pedagogical literacy of the family;
- b) increase pedagogical awareness in young families;
- c) To assist the family in the overall development of the child;

There is no area of human life, whether public or private, that is not connected with the family and its traditions. Because when a person is born, he/she grows up in a family, which is one of the simplest forms of organization of society, and acquires certain ideas, knowledge, skills and habits [4]. It is the diversity, originality, material production and production relations, the distinction of traditions with national, domestic and spiritual specificity of this environment that constitutes a regularity. Every nation has its own family relations and family traditions.

As material and moral values, economic and political relations developed and changed, the forms of the family, family traditions changed, took on different forms and content. The development and destiny of the family were, of course, linked to the progress and destiny of society. In addition to being a social phenomenon, the family also has a natural-biological origin. The family, which is one of the most complex events in public life, has economic, biological, socio-psychological and spiritual aspects.

The family, which is a socio-historical event, family relations, customs, traditions, ceremonies play an important role in the development of spiritual culture. Because customs and traditions, which are socio-historical events, have a class character that pursues the interests of a certain generation, class, group with its content, purpose and idea.

Like other social institutions, it is not possible to imitate certain patterns of activity by increasing family traditions. When we analyze different areas of family life, we see that they are built on different patterns that are different from the reproductions of the majority of each new generation family, and include new families, marriages, parental relationships, households, leisure activities, and so on. Since the family and its values are the product of culture, in practice, the pattern of material and spiritual activity can be the basis for the formation of traditions in the family. It is necessary to start this work from the pre-school age,

so that family traditions, which combine many important values, can be passed on to future generations. For example, many families have a family tradition of sacrificing in honor of a newborn baby or newlyweds, celebrating the day the child enters school, a father giving his child the first book he read, and collecting a family photo album (now video).

Traditions that beautify the family, enrich its life, life and spirituality exist in sincere, kind, business families. A. Makarenko said about family traditions: «A family without good traditions cannot be an exemplary family. Because tradition, being a strong means of education, significantly contributes to the successful solution of the educational goals of the family» [6, p. 42].

The most effective way to form family traditions in children is through personal example. It is no coincidence that it calls words, sets an example. Recognizing the benefits of personal example in parenting, parents teach their children moral values, promote family traditions, and clarify their role in human life. For this reason, families have a number of responsibilities [2]. Let's look at them:

- The ability of the family to make common decisions and strong family trust. There should be mutual trust and confidence between parents, mutual respect, consultation before making a decision, and not go against each other. The decision must be correct, fair, educative, in the interests of the family.
- Children, including preschoolers, are extremely sensitive. They should not feel insecure between parents and should be forced to take sides in these matters.

Each family has its own traditions. It is possible to raise beautiful generations by taking advantage of these family traditions. The positive moral qualities instilled in children lead to their self-education and self-education.

With the participation of children, the family celebrates holidays or sad days, expresses attitude to educational works, reads fairy tales and children's stories. All this is educational, upbringing and developing. If traditions become a habit, it has a strong impact on the sustainable development of young children. According to K. Ushinsky, habit is the basis of the power of education, the source of educational activity [6, p. 52].

The use of traditions should be based on the following pedagogical and psychological requirements:

1. Taking into account the characteristics of older preschool age.
2. When children use family traditions, the focus should be on the educational opportunities and individual characteristics of the family in which each child grows up.

3. Ensuring personal example and joint activity of parents and nursery-school teachers.

Results and prospects for future research. The results of our research, observation and study of the experience of educators have shown that a large group of children (4–5 years old) should be instilled with respect for family traditions from preschool age. From this age onwards, children more clearly assimilate the values instilled in them, try to implement them seriously and responsibly. As a result of working with children properly and correctly, they begin to develop respect for family traditions.

The following pedagogical conditions will be effective in the formation of respectful family traditions among preschool children.

Taking into account the above, we can make the following generalization that in preschool children:

- Respectful attitude of a large group of children to the family, family traditions and the desire to continue them are formed;
- Forming as a person who understands the value and essence of the family;
- Timely identification of family traditions between preschool children and their parents;
- Carrying out relevant development and information-educational work with preschool children and their parents in order to show respect for family traditions.

1. It is recommended that seminars held by the relevant government agencies and educational meetings give a wide place to the promotion of family traditions. It is advisable to use the opportunities of these projects, which carry out awareness-raising activities on the topic of family in the regions (eg, the Committee on Family, Women and Children, «Family Academy», etc.), to convey the essence and content of the work to families from each city, district and village.

2. It is useful to carry out propaganda work on respect for family traditions in order to form the growing generation as a citizen and a person who loves the family and continues its traditions.

3. It is desirable for the child to visit families in order to determine their attitude to family traditions, to study their interest and inclination towards these traditions, and, if necessary, to participate in the implementation of family traditions.

4. As a result of educator and family cooperation, it is recommended to prepare booklets and distribute them to preschools and parents.

Introducing children to family traditions and instilling in them a sense of respect, both in the family and in preschool institutions, is important in the upbringing of a child. Of course, it is impossible to instill all these traditions in children of this age, because it is beyond their means. Children are given a clear idea of the important traditions through education. Progressive ideas in line with family culture should be concentrated, and a system of inculcating family traditions in children should be created and implemented in an effective way.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH / ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / ВЫВОДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДАЛЬНЕЙШИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Our observations show that some parents and pre-school teachers do not pay enough attention to this issue, do not see the nurturing potential of family traditions. However, the process of instilling respect for family traditions should always be in the focus of educators, especially at a time when many of the challenges facing families are increasing. It is necessary to draw children's attention to family traditions at an early age.

Preschool is the age when a person's life is more easily directed, shaped, and imitated by others. Parents and pre-school teachers who know how to use these opportunities in a timely manner play a crucial role in a child's life. There is no other age period in which children's thinking is not formed completely and freely, and their environment does not expand uncontrollably. Parents and pre-school teachers who are able to see these opportunities in time can better prepare children for all the challenges they will face. In this case, the work of the family is the responsibility of the teacher, and the work of the teacher is not the responsibility of the parent. Both sides must take full responsibility, especially for inculcating family traditions.

As preschoolers go to kindergarten, their worldview and imagination expand and expand. They try to better understand and comprehend what is going on around them. The first of these factors is family traditions. From the first day they become active members of the family, children see that these family traditions are constantly being performed. In this regard, they try to understand why family traditions are performed and why. Parents and educators are always their closest assistants in this work. Thanks to their attention, patience, care, courtesy, kindness, and restraint, children acquire the knowledge, skills, and habits necessary for life, overcome all difficulties, and eventually acquire the necessary moral and spiritual qualities [9].

The inculcation of family traditions in preschool children is directly related to

the formation of their spiritual upbringing. As children understand the nature of family traditions, they also begin to develop spiritual qualities. Family traditions, which in themselves are rich in many positive moral qualities, should be an integral part of the formation of a child's spiritual upbringing. The fact that children grow up by adopting family traditions from an early age also strengthens their moral commitment to the family. Family traditions contain many spiritual qualities. Vaccination of children from an early age makes them more easily and objectively assimilated by children of this age. If the first condition for being a good person is moral purity and purity, this work is also rooted in family traditions. Another reason why family traditions are not forgotten and needed today is that they have a positive effect on one's spiritual image.

Children are the ones who will preserve family traditions and pass them on to future generations. From the first moments of their life, they need to become active participants in their family traditions. Only then can they understand how responsible and necessary this work is. As noted in the pedagogical and psychological literature, there are certain age periods of human life in which the characteristics that need to be formed should not be retained for later ages. If they are kept, it will be even more difficult to achieve the desired result, and even impossible. One of these ages is the preschool age.

As you know, children studying in large groups of preschool institutions have a basic, simple idea in each area. When describing this age, Sidgi noted that «the knowledge gained in childhood is like an inscription engraved in stone» [7, p. 22]. In other words, in Sidgi's words, the knowledge gained at this age is engraved in his mind for the rest of his life.

As a result of purposeful work, family traditions can manifest themselves as the basis of moral education of preschool children. Personal qualities and attributes must be formed so that children can be spiritually resilient and overcome the difficulties and obstacles they face in life.

A person is considered a good person if he is far from negative qualities. For this reason, spiritual education is very important in a child's life. Work is carried out in several directions with the spiritual upbringing of the child. Work on the moral education of children continues later, while studying in secondary school, and later. Therefore, parents should pay special attention to the work of spiritual education at this age. According to some educators and psychologists, the foundations of parenting are laid by the age of five. Upbringing up to that age follows a child throughout his life. At the same time, family traditions, upbringing, thinking and behavior have a direct impact on the upbringing and spirit of children.

Prospects for further research. This analysis serves as a starting point for future research on the relevant topic. Given the importance of the preschool age of students in preserving traditions, we see the importance of a series of studies in this regard.

At the same time, the results of this study will be able to closely assist not only educational institutions, but also government agencies and organizations in their activities. This research will play an important role in regulating family-child, family-preschool, family-state relations. Family traditions combine all the important qualities necessary for the survival of the values of each state, nation. The future of any society depends on the family and the preschool children growing up in that family. In this regard, it will be possible to meet the interests of both the family and the state by instilling family traditions in a timely manner.

REFERENCES / СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] A. N. Abbasov, *National Ethics and Family Ethics: a Textbook for Secondary Specialized Schools*. Baku, Azerbaijan: Translator, 2015, 324 p.
- [2] A. N. Abbasov, *Family pedagogy: A textbook for higher education schools*. Baku, Azerbaijan: Translator, 2019, 270 p.
- [3] A. N. Abbasov, R. R. Mammadzade, *Family Pedagogy (Muntakhabat): A Textbook for Higher Education Schools*. Baku, Azerbaijan: Translator, 2019, 272 p.
- [4] A. N. Abbasov, *Pedagogy: a textbook for secondary schools*. Baku, Azerbaijan: Translator, 2013, 360 p.
- [5] A. A. Agayev, *The problem of personality formation in the public-pedagogical thought of Azerbaijan*. Baku, Azerbaijan: Science, 2005, 288 p.
- [6] H. Aliyev, *Family and school traditions bring up a healthy generation*. Baku, Azerbaijan: Maarif, 1988, 88 p.
- [7] N. R. Aliyeva, *Family upbringing of preschool children: Textbook*. Baku, Azerbaijan: ADPU, 2018, 133 s.
- [8] A. A. Alizade, H. A. Alizade, *New pedagogical thinking: introduction to psychopedagogy*. Baku, Azerbaijan: ADPU publication, 2008, 780 p.
- [9] A. M. Hasanov, *Preschool pedagogy: a textbook for high schools*. Baku, Azerbaijan: Nasir, 2000, 387 p.
- [10] N. M. Rustamova, *History of Preschool Pedagogy: Textbook*. Baku, Azerbaijan: Baku University, 2004, 350 p.

ВИХОВАННЯ ПОВАГИ ДО СІМЕЙНИХ ТРАДИЦІЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ (В УМОВАХ КОЛЕКТИВУ)

Самедзаде Фаріда Октай гізі,

кандидат Інституту освіти Азербайджанської Республіки;
викладач Азербайджанського державного
педагогічного університету.

Баку, Азербайджан.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6397-0886>

feridesemedzade@gmail.com

Анотація. Сімейні традиції відіграють ключову роль у духовному та фізичному розвитку дітей, у формуванні духовної основи здорового способу життя. Завдяки освітнім впливам діти дошкільного віку розуміють, що є добре, а що погано, звертають увагу на свої дії, поведінку. Повага – один із головних показників духовного світу дитини. Оскільки формування поваги є тривалим процесом, то слід розпочинати цю роботу в ранньому віці. З часом у дитини формуються духовні якості, завдяки яким вона зможе спілкуватися з родиною, батьками, однолітками, у неї розвивається турботливе, любовне ставлення до людей. Важливими аспектами такого ставлення є повага й увага. Збереження народом рідної мови, культури та традицій є запорукою його постійного існування. Це пояснює, чому сімейні традиції зберігалися і передавалися впродовж століть. Однією з основних проблем сучасності є захист цілісності соціально-духовного середовища. Сім'я відіграє роль передавача загальнолюдських цінностей, традицій, культурної спадщини, моральних норм та правил, які є важливими для громадянина, особистості, суспільства. Експерти зазначають, що у XXI столітті потреба людини у сім'ї зменшилася, а сім'я еволюціонує до ліберальних форм співіснування під впливом цивілізації. Однак багато педагогічних досліджень доводять, що це не так. Цінності сім'ї, дітей, затишного дому, матеріального добробуту та дозвілля помітно зросли. Ця глобальна проблема знаходиться в центрі світової уваги. Семінари та конференції служителів ряду впливових організацій, зокрема Організації ісламської співпраці (ОІС), на такі теми, як «Шлюб, інститут сім'ї та захист цих цінностей в Організації ісламської співпраці», «Соціальна політика та сім'я в ісламському світі: вимоги та потреби», ще раз доводять актуальність зазначених питань для країн усього світу. Численні заходи, присвячені цій темі, що проводяться у

нашій країні, є яскравим прикладом матеріальної, моральної підтримки і турботи держави. Як відомо, у грудні 2019 року в Ухані, у центральній китайській провінції Хубей, було виявлено коронавірус COVID-19. Звідти він поширився по всьому світу. У межах боротьби з вірусом майже в усіх країнах було оголошено пандемію й запроваджено карантинний режим. Людям забороняли залишати свої домівки. Отже, до непростой і непередбачуваної світової економічної ситуації додалася ще й пандемія, під час якої родини переживали проблеми, з якими раніше не стикалися. Ситуація змусила переоцінити духовні цінності, відкрити для себе забуті народні сімейні традиції. Адже раніше батьки мало уваги приділяли своїм дітям через зайнятість на роботі. Натомість в умовах пандемії, коли родина опинилася у замкнутому просторі, у батьків з'явилася можливість для спілкування між собою, для постійних тісних контактів із дітьми, для приділення їм належної уваги, а отже, для підтримування сімейних традицій. Навіть після того, як нинішня ситуація зміниться на краще, люди й надалі підтримуватимуть сімейні традиції, які вони перевизначили. Вони не забудуть, що вийшли з цього фінансово та психологічно важкого періоду завдяки підтримці родини. Члени сім'ї пам'ятатимуть, як важливо бути сім'єю, завжди поважатимуть традиції цього суспільного інституту. Як зазначається у педагогічній та психологічній літературі, перші п'ять років дуже важливі для формування особистості людини. Те, що діти дошкільного віку проводять час у сімейному середовищі, є надзвичайно позитивним фактом, що ще раз доводить, наскільки важливою й потрібною є сім'я. При цьому виховання дитини слід розглядати не лише як виховання особистості, яка росте вдома, а й як виховання людини, яка стане частиною суспільства. А отже, сім'я, як і інші суспільні інституції, мусить докласти зусиль для всебічного розвитку дитини.

Ключові слова: сім'я; традиція; сімейні традиції; дитина дошкільного віку; велика група; виховання дітей; батько та вихователь дошкільної освіти.

ВОСПИТАНИЕ УВАЖЕНИЯ К СЕМЕЙНЫМ ТРАДИЦИЯМ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА (В УСЛОВИЯХ КОЛЛЕКТИВА)

Самедзаде Фарида Октай гызы,

кандидат педагогических наук

Института образования Азербайджанской Республики;

преподаватель Азербайджанского государственного педагогического университета.

Баку, Азербайджан.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6397-0886>

feridesemedzade@gmail.com

Аннотация. Семейные традиции играют ключевую роль в духовном и физическом развитии детей, в формировании духовной основы здорового образа жизни. Благодаря образовательным воздействиям дети дошкольного возраста понимают, что хорошо, а что плохо, обращают внимание на свои действия, поведение. Уважение – один из главных показателей духовного мира ребенка. Поскольку формирование уважения является длительным процессом, то следует начинать эту работу в раннем возрасте. Со временем у ребенка формируются духовные качества, благодаря которым он сможет общаться с семьей, родителями, сверстниками, у него развивается заботливое, любовное отношение к людям. Важными аспектами такого отношения являются уважение и внимание. Сохранение народом родного языка, культуры и традиций – залог его постоянного существования. Это объясняет, почему семейные традиции сохранялись и передавались на протяжении веков. Одной из главных проблем современности является защита целостности социально-духовной среды. Семья играет роль передатчика общечеловеческих ценностей, традиций, культурного наследия, нравственных норм и правил, которые важны для гражданина, личности и общества. Эксперты отмечают, что в XXI веке потребность человека в семье уменьшилась, а семья эволюционирует к либеральным формам сосуществования под влиянием цивилизации. Однако многие педагогические исследования показывают, что это не так. Ценности семьи, детей, уютного дома, материального благополучия и досуга значительно возросли. Эта глобальная проблема находится в центре мирового внимания. Семинары и конференции служителей ряда влиятельных организаций, включая Организацию исламского сотрудничества

(ОИС), на такие темы, как «Брак, институт семьи и защита этих ценностей в Организации исламского сотрудничества», «Социальная политика и семья в исламском мире: требования и нужды», еще раз доказывают актуальность указанных вопросов для стран всего мира. Многочисленные мероприятия, посвященные этой теме, проводимые в нашей стране, являются ярким примером материальной, моральной поддержки и заботы государства. Как известно, в декабре 2019 года в Ухане, в центральной китайской провинции Хубей, был обнаружен коронавирус COVID-19. Оттуда он распространился по всему миру. В рамках борьбы с вирусом почти во всех странах была объявлена пандемия и введен карантинный режим. Людям запретили покидать свои жилища. Итак, к непростой и непредсказуемой мировой экономической ситуации добавилась еще и пандемия, во время которой семьи переживали проблемы, с которыми раньше не сталкивались. Ситуация вынудила переоценить духовные ценности, открыть для себя забытые народные семейные традиции. Ведь раньше родители мало внимания уделяли своим детям из-за занятости на работе. Сейчас же в условиях пандемии, когда семья оказалась в замкнутом пространстве, у родителей появилась возможность для общения друг с другом, для постоянных тесных контактов с детьми, для того, чтобы уделять им необходимое внимание, а следовательно, для поддержания семейных традиций. Даже после того, как нынешняя ситуация изменится к лучшему, люди и дальше будут поддерживать семейные традиции, которые они переопределили. Они не забудут, что вышли из этого финансово и психологически сложного периода благодаря поддержке семьи. Члены семьи будут помнить, как важно быть семьей, всегда будут уважать традиции этого общественного института. Как отмечается в педагогической и психологической литературе, первые пять лет очень важны для формирования личности человека. То, что дети дошкольного возраста проводят время в семейной среде, чрезвычайно позитивный факт, который еще раз доказывает, насколько важна и необходима семья. При этом воспитание ребенка следует рассматривать не только как воспитание личности, которая растет дома, но и как воспитание человека, который станет частью общества. А значит, семья, как и другие общественные институты, должна приложить усилия для всестороннего развития ребенка.

Ключевые слова: семья; традиция; семейные традиции; ребенок

дошкольного віку; велика група; виховання дітей; батько і вихователь дошкільного навчання.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] A. N. Abbasov, National Ethics and Family Ethics: a Textbook for Secondary Specialized Schools. Baku, Azerbaijan: Translator, 2015, 324 p.
- [2] A. N. Abbasov, Family pedagogy: A textbook for higher education schools. Baku, Azerbaijan: Translator, 2019, 270 p.
- [3] A. N. Abbasov, R. R. Mammadzade, Family Pedagogy (Muntakhabat): A Textbook for Higher Education Schools. Baku, Azerbaijan: Translator, 2019, 272 p.
- [4] A. N. Abbasov, Pedagogy: a textbook for secondary schools. Baku, Azerbaijan: Translator, 2013, 360 p.
- [5] A. A. Agayev, The problem of personality formation in the public-pedagogical thought of Azerbaijan. Baku, Azerbaijan: Science, 2005, 288 p.
- [6] H. Aliyev, Family and school traditions bring up a healthy generation. Baku, Azerbaijan: Maarif, 1988, 88 p.
- [7] N. R. Aliyeva, Family upbringing of preschool children: Textbook. Baku, Azerbaijan: ADPU, 2018, 133 s.
- [8] A. A. Alizade, H. A. Alizade, New pedagogical thinking: introduction to psychopedagogy. Baku, Azerbaijan: ADPU publication, 2008, 780 p.
- [9] A. M. Hasanov, Preschool pedagogy: a textbook for high schools. Baku, Azerbaijan: Nasir, 2000, 387 p.
- [10] N. M. Rustamova, History of Preschool Pedagogy: Textbook. Baku, Azerbaijan: Baku University, 2004, 350 p.

*Стаття надійшла до редакції
06 березня 2021 року*

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16\(45\)-157-172](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-157-172)
УДК 37.018:338.46(477)

Сергеева Лариса Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри професійної і вищої освіти
Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7177-3014>
lase2508@gmail.com

РОЗВИТОК СФЕРИ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті представлено результати дослідження, яке виконується відповідно до тематичного плану досліджень кафедри професійної і вищої освіти Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України з теми: «Трансформація професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритого університету післядипломної освіти» (державний реєстраційний номер № РК 0120U104637). Авторська позиція полягає у необхідності упровадження ринкових відносин у систему професійної освіти і навчання, що закладає передумови для розвитку маркетингової діяльності в цій сфері, потребує внесення до наукового аналізу ринку освіти поняття соціальної послуги у сфері освіти або освітньої послуги. Створення цивілізованого ринку освітніх послуг в Україні та забезпечення конкурентоспроможності закладу освіти потребує урахування впливу таких чинників: глобалізації; технологій; конкуренції. Встановлено, що неминучість трансформації освітніх процесів формує групу викликів, що пов'язані з наслідками пандемії COVID-19, зокрема із спровокованим нею тотальним світовим карантинном і глобальною соціально-економічною кризою. Розвиток сфери освітніх послуг в Україні розглянуто через призму змін, викликаних четвертою промисловою революцією, активного впровадження електронних освітніх ресурсів та цифрових технологій. Одним із важливих ресурсів забезпечення конкурентоспроможності освітніх послуг є підготовка і підвищення кваліфікації викладацького складу, представники якого є також своєрідними маркетологами, оскільки сприяють збагаченню взаємин із покупцями освітніх послуг. Встановлено особливості технології надання освітніх послуг,

представлено складники якісної професійної освіти та показники конкурентоспроможності освітніх послуг.

Ключові слова: освітнє середовище; освітня послуга; єдиний освітній простір; якість освітніх послуг.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Україна увійшла в принципово нову фазу розвитку, нову «довгу хвилю», і це неминуче означає появу нових викликів, нових ризиків і нових загроз, зокрема, пов'язаних із формуванням т.зв. «багатополярної глобалізації», а отже, і з принципово новими процесами конкуренції в усіх галузях та сферах, новими комунікаціями, новими технологіями, включно із технологіями впливу на масову свідомість. Окрема – і дуже потужна – група викликів пов'язана з наслідками пандемії COVID-19, зокрема із спровокованим нею тотальним світовим карантинном і глобальною соціально-економічною кризою. Наразі нема чіткої уяви про те, що і як зміниться вже у найближчій перспективі, але практично всі прогнози говорять про неминучість трансформації освітніх процесів, формування принципово нової системи організації виробництва й обслуговування, тектонічні зрушення на ринку праці.

Освіта є соціально-культурним феноменом у глобальному середовищі. Це багатоаспектний процес передачі накопичених поколіннями знань і культурних цінностей. Зміст освіти, зумовлений спадщиною культури і науки, також черпається із життя і практики людини. Тому освіта перетворюється на необхідний і важливий фактор розвитку як окремих сфер (економіки, політики, культури), так і всього суспільства.

Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти в аспекті її доступності є створення ринку освітніх послуг та його науково-методичного забезпечення. Реалізація зазначеного права чи принципу рівного доступу передбачає прозорість, наступність системи освіти всіх рівнів, гнучке врахування демографічних, соціальних, економічних змін. Принцип рівного доступу до якісної освіти буквально чи/та контекстно закріплено у нормах законодавства України.

Проблема модернізації професійної освіти сьогодні полягає в тому, що поставлені цілі не забезпечуються працездатним механізмом їх реалізації. Ідеться про науку керування змістом, якістю й ефективністю освіти. Найважливішим завданням освітньої системи сьогодні є формування нового підходу, в якому виражено такі потреби: активна

пізнавальна діяльність тих, кого навчають, партнерські стосунки між викладачами і тими, кого навчають, індивідуальний підхід до навчання – розкриття пізнавальних потенціалів особистості завдяки використанню резервів, закладених природою.

Розвиток сфери освітніх послуг в Україні розглянуто через призму змін, викликаних четвертою промисловою революцією, активного впровадження електронних освітніх ресурсів та цифрових технологій.

В умовах глобалізації бізнесу та постійної трансформації суспільства, що потребує швидкого оновлення знань, методологія логістики розширюється, з'являються її нові прояви. Проникнення логістики в нові сфери управління свідчить про логістизацію економіки для оптимізування суспільно-економічних взаємозв'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриття сутності поняття «якість», «якість освіти», «якість надання освітніх послуг» присвячені праці таких авторів, як: О. Локшина, Т. Лукіна, В. Луначек, О. Ляшенко, С. Ніколаєнко, О. Овчарук, В. Олійник, Н. Селезньова, Л. Сергеевої, Д. Татьянченко та ін. Питання якості надання освітніх послуг на основі вивчення попиту споживачів розкрито у працях В. Андрущенко, В. Александрова, Б. Гершунського, Г. Дмитренка, В. Кременя, В. Олійника, З. Рябової, Л. Сергеевої, Т. Сорочан, Т. Стойчик та ін.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає у теоретичному аналізі та визначенні необхідності упровадження ринкових відносин у систему професійної освіти і навчання, що закладає передумови для розвитку маркетингової діяльності в цій сфері, потребує внесення до наукового аналізу ринку освіти поняття освітньої послуги.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**: проаналізувати сучасні підходи до визначення освітньої послуги; окреслити роль педагогічних працівників у забезпеченні якості освітніх послуг, визначити роль сучасного освітнього середовища, що сприяє створенню цивілізованого ринку освітніх послуг в Україні та забезпечує конкурентоспроможність закладу освіти.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Упродовж останніх десятиліть престижність професії педагога в суспільстві поступово знижувалася через відсутність інвестицій у

модернізацію; невідповідність між попитом і пропозицією, якістю підготовки кадрів і потребами ринку праці у професійних кваліфікаціях; недосконалість системи професійної орієнтації та кар'єрного консультування молоді.

Кризові явища у освіті посилюються глобальними проблемами та викликами сучасності: демографічний спад як в Україні, так і в усьому світі, сплеск робочої міграції, високі соціальні запити молоді щодо привабливості робочого місця, доступність здобуття освіти за кордоном, зростання впливу соціальних мереж на вибір фаху занять та стилю життя.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для вирішення поставленої мети використано теоретичні методи наукового дослідження: емпіричні: праксиметричні (вивчення та аналіз досвіду управління); діагностичні: анкетування, бесіда, тестування (дослідження сучасного стану управління якістю підготовки конкурентоздатних фахівців у закладі освіти (ЗО), готовність колективів та педагогічних працівників до інноваційності у сфері освітніх послуг, визначення рівня сформованості особистісних якостей здобувачів освіти).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Якість педагогічної освіти, як система достовірних знань про процеси освіти (управління, організації, зв'язки, проектування, програмування, переорганізації тощо), потребує введення логістики, як одного з найбільш успішних механізмів управління, що дають змогу синхронізувати діяльність елементів педагогічної системи освітньої установи і знизити ризик неефективного використання освітніх ресурсів.

Упровадження ринкових відносин у систему освіти закладає передумови для розвитку маркетингової діяльності в цій сфері, потребує внесення до наукового аналізу ринку освіти поняття соціальної послуги у сфері освіти або освітньої послуги.

Освітні послуги в науковій літературі (зокрема, це праці В. Александрова, Ф. Котлера, Т. Оболенської, О. Панкрухіна, Л. Сергєєвої, К. Фокс та ін.) тлумачать як систему знань, інформації, умінь і навичок, які використовуються з метою задоволення потреб людини, суспільства і держави. У Законі України «Про освіту» (2017) зазначено, що освітня послуга – це комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних

результатів навчання.

Освітні послуги є цілісною системою, яка спрямована на реалізацію місії закладу освіти й сприяє особистісному розвитку здобувачів освіти завдяки формуванню у них когнітивних, організаційно діяльнісних якостей їхньої особистості. У навчальному посібнику «Управління розвитком професійного навчального закладу: праксеологічні засади», автори наголошують, що освітні послуги відносяться до дорогих товарів, оскільки виробляються висококваліфікованою педагогічною (науково-педагогічною) працею. Поряд із застосуванням сучасного навчально лабораторного устаткування, освітні послуги мають досить високу частку постійних витрат – оплату праці [6].

Освітня послуга – це продукт спільної праці викладачів та тих, хто навчається, який у процесі реалізації трансформується в робочу силу, якість якої залежить не тільки від сукупності отриманих послуг, а й від якості та кількості власної праці, витраченої у процесі споживання (Амеліна) [2].

Освітні послуги розглядаються як важливі та самобутні економічні блага, які створюються педагогічними працівниками. На їх виробництво витрачається жива праця працівників освіти і матеріальні ресурси, що поставляються з промисловості й інших галузей. Тому освітні послуги також мають вартість. У цій якості вони стають товаром і можуть виступати об'єктом ринкових відносин.

Освітні послуги належать до дорогих товарів, що зумовлено рядом обставин: по-перше, вони виробляються висококваліфікованою педагогічною працею із застосуванням сучасних навчально-лабораторних та інформаційно-комунікаційних ресурсів; по-друге, у них досить висока частка постійних витрат, особливо оплата праці (В. Александров) [1].

Так, у розвинутих країнах майже 70% загальної суми витрат у вищій освіті припадає на зарплату. Пояснюється це тим, що, незважаючи на збільшення кількості ресурсів, одним з головних факторів розвитку освіти, як і раніше, залишаються розумові здібності викладачів, їхній інтелект.

Спрямованість на перспективний розвиток сфери освітніх послуг передбачає формування специфічного ставлення до самих споживачів цих послуг як до активної частини процесу їх створення та подальшого надання. Формування конкурентної боротьби серед закладів освіти – характерне явище для сфери освітніх послуг. У наслідок цієї боротьби створюються стимули для розвитку системи професійної освіти в цілому; формується механізм відбору найбільш ефективних рішень; надаються

можливості вільного вибору для всіх учасників економічних відносин. Згідно з ринковими законами, створюються умови для конкурентної боротьби між вузами за всіма напрямками їх діяльності. Здатність до конкурентної боротьби забезпечується рядом таких факторів (С. Мохначев): асортиментна політика пропонованих послуг; наявність освітньої послуги, що користується попитом; привабливі ціни; ефективні програми з реалізації послуги; додаткові послуги; рекламна діяльність [5].

Розглядаючи освітню послугу, що надається закладом освіти (далі – ЗО), як ринковий товар, маємо певні взаємини між установою та кінцевим споживачем. Однак існують відмінності у відносинах залежно від того, платними чи безкоштовними є послуги. Безкоштовна освіта характеризується наявністю посередника у вигляді держави між ЗО та здобувачем освіти. А в умовах платної освіти вибір того чи іншого ЗО зумовлений здебільшого ціною, а не якістю освіти. Тому однією з можливих оцінок може бути конкурентоспроможність. Під час вибору освітньої послуги необхідно розглянути її привабливість. Як критерій можна вибрати або показник внутрішньої корисності послуги, або оцінку споживчої цінності послуги (А. Голик) [3].

Ринок освітніх послуг – це сфера обігу або система економічних відносин з приводу купівлі-продажу освітніх послуг. Для нього характерні три обов'язкові компоненти: покупець, продавець і товар. Кожен із них пов'язаний з категоріями попиту, пропозиції та ціни. За своєрідністю реалізованого товару цей ринок безпосередньо належить до ринку послуг, але тісно пов'язаний і взаємодіє з іншими видами ринку: робочої сили, інформації, товарів тощо.

Вирішальну роль у забезпеченні якості освітніх послуг відіграють викладачі, які безпосередньо можуть відстежити реакцію споживчого ринку (здобувачів освіти), гнучко пристосовуватися до його запитів. Тому одним із важливих ресурсів забезпечення конкурентоспроможності освітніх послуг є підготовка і підвищення кваліфікації викладацького складу, представники якого є також своєрідними маркетологами, оскільки сприяють збагаченню взаємин із покупцями освітніх послуг.

У даний час одним з основних чинників формування попиту на освітні послуги стає постулат про раціональну поведінку людини, яка інвестує кошти в підвищення свого освітнього рівня в умовах досконалої конкуренції з урахуванням можливих майбутніх альтернативних і дисконтованих доходів, очікуваних нею упродовж свого життя. Фактично, забезпечити успішне функціонування системи освіти у значній мірі може

допомогти логістика, як мистецтво створення попиту та процес залучення клієнтів, як існуючих, так і потенційних.

Особливості технології надання освітніх послуг пов'язані з підвищенням їх конкурентної диференціації, яка відбувається здебільшого за ціновим фактором, що спричиняє цінову конкуренцію. Альтернативами їй можуть бути: наділення наявних освітніх послуг елементами новаторства (підвищення кваліфікації випускників через кожні п'ять років за зниженими цінами, безоплатне забезпечення підручниками через систему Інтернет тощо); укомплектованість навчального закладу висококваліфікованими викладачами, які постійно підвищують свій освітній рівень; створення сучасних аудиторій, матеріально-технічної бази; більш досконала організація процесу навчання (можливість самостійного вивчення матеріалу і контролю за допомогою комп'ютера в інтерактивному режимі, використання комп'ютерних баз даних, кейс-стаді, тренінг, робота в малих групах, дистанційні форми навчання за допомогою інформаційно-комунікаційні мереж).

Так, наприклад, ДНЗ «Одеський Центр професійно-технічної освіти» пропонує підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації робітників із повним діапазоном кваліфікаційних розрядів та видачею свідоцтва державного зразка за 27 ліцензованими професіями, а також короткотермінові курси з вивчення новітніх технологій та найсучаснішого обладнання, навчання окремих видів робіт.

Окрім того, ДНЗ «Одеський центр професійно-технічної освіти» надає професійну освіту дітям з особливими потребами (зокрема, з порушеннями слуху) як в інклюзивних, так і в спеціальних групах, та забезпечує соціальний захист таких учнів, їх професійну реабілітацію, зайнятість, адаптацію до суспільного життя (рис. 1).

Рис. 1 Контингент здобувачів освіти ДНЗ «Одеський центр професійно-технічної освіти» (2015–2021 рр.).

Молоді люди з порушеннями слуху складають різнорідну групу (глухі від народження, оглухлі, зі зниженим слухом тощо), працюючи з якою важливо використовувати різні методи, прийоми й організаційні форми виховання і навчання; враховувати особливості всіх учнів і стежити за тим, аби вони отримували інформацію в повному обсязі. Забезпечення доступності освітнього середовища закладу професійної (професійно-технічної) освіти (далі – ЗП(ПТ)О) для здобувачів освіти з порушеннями слуху покладено на досвідчених педагогів та майстрів виробничого навчання, перекладачів жестової мови. Створення необхідних умов також забезпечується необхідним обладнанням, зокрема мультимедійним і тощо, що надають можливість якісно надавати освітні послуги.

На якість, а отже і на конкурентоспроможність ЗО негативно впливає збереження багатьох рис радянської освітньої системи, які все ще притаманні вітчизняній системі професійної освіти і навчання: зацікавленість переважної більшості директорів ЗО у збереженні наявного становища; технологічна та інформаційно-просвітницька незабезпеченість переходу до європейських стандартів професійної освіти; звичка і готовність населення використовувати усталені схеми відносин між споживачами та виробниками освітніх послуг (хабарі, знайомства тощо); неприйняття значною частиною викладацького складу ЗО інноваційних методів і технологій у професійній освіті; не бажання системно підвищувати професійну й педагогічну кваліфікацію.

Створення цивілізованого ринку освітніх послуг в Україні та забезпечення конкурентоспроможності ЗО потребує урахування впливу таких чинників: глобалізації; технологій; конкуренції.

Під час оцінювання якості освітніх послуг послуговуються критеріями, запропонованими І. Амеліною: доступність послуги, пов'язана з розташуванням ЗО поблизу місця проживання «покупця»; репутація закладу освіти; знання і досвід викладацького персоналу; надійність (належний рівень знань), безпека у навчанні (під час експериментів), культурний рівень викладацького персоналу (ввічливість, тактовність, увага); реакція на додаткові вимоги учнів, студентів, організацій-споживачів; рівень комунікації (функціонування електронних комунікаційних мереж, комунікабельність викладачів); естетика приміщень (зовнішній вигляд працівників, обладнання аудиторій) [2].

Якість освітніх послуг є основою успішної діяльності освітніх закладів. Довгострокова ринкова успішність ЗО із надання освітніх послуг залежить від своєчасного оновлення і нарощування їх ресурсного

забезпечення. Це завдання стосується не тільки оперативного рівня управлінської діяльності керівництва ЗО, а, насамперед, тактичних і стратегічних управлінських рішень. Розвиток сфери освітніх послуг створює можливості для формування сприятливих взаємин із споживачами освітніх послуг, сприяє закріпленню позитивного іміджу навчального закладу для залучення потенційних клієнтів.

Діана Лорільяр підкреслює, «...ми декілька років живемо у новому тисячолітті, але заледве наблизилися до мети – створення вчительської спільноти, здатної до впорядкування досвіду та неймовірно швидкого зростання. Куди б ми не поглянули, ми бачимо, що освіту потрібно вдосконалювати. Проблема якості є таким самим випробуванням, як і проблема масштабності. Невід’ємною складовою системи відкритої освіти неодмінно має стати відкрите викладання. Спільнота викладачів потребуватиме інструментарію та середовища побудови навчального процесу, які б дали змогу розвивати нові методи, доступні в межах цифрових технологій; вона повинна буде використовувати доступні освітні ресурси та поширювати якісну освіту» (Д. Лорільяр) [8].

Освітня послуга, як обсяг освітньої та наукової інформації, що трансформується в процесі навчання в певну суму знань для задоволення потреб фізичних та юридичних осіб у загальноосвітній, професійно-кваліфікаційній підготовці, перепідготовці, навчанні впродовж усього життя, характеризується такими особливостями, як: невідчутністю, невіддільністю від закладу освіти, непостійністю якості, недовговічністю, відсутністю права на володіння нею тощо. У концептуальних засадах реформування професійної освіти України «Сучасна професійна освіта» (2017) робиться наголос на зміну ідеології змін у сфері професійної освіти і навчання, наголошується на тому, що вона має визначити консолідовану мету, завдання, шляхи розвитку та ключові компоненти [4].

Так, у розділі III «Якість професійної освіти» розкриваються основні концепти, а саме:

3.1. Формування змісту професійної освіти на компетентнісній основі відповідно до потреб економіки, професійних стандартів, вимог Національної рамки кваліфікацій; упровадження внутрішньої та зовнішньої систем забезпечення якості освіти.

3.2. Модернізація освітнього середовища, що забезпечує інноваційність, доступність, прозорість, гнучкість і відкритість освітнього процесу для здобуття професійних кваліфікацій різними категоріями населення із урахуванням гендерної рівності.

3.3. Створення різнорівневої якісної системи підготовки педагогів професійної освіти, залучення до освітнього процесу висококваліфікованих працівників виробництва чи сфери послуг, запровадження мотиваційних механізмів стимулювання професійного розвитку педагогічного персоналу.

Велика увага приділяється формуванню єдиного простору професійної освіти і навчання для забезпечення мобільності освітнього процесу, можливості вибору власної освітньої траєкторії, використання варіативних форм навчання шляхом інтеграції освітніх процесів та освітніх програм у закладах освіти, незалежно від організаційно-правової форми та власності, формується єдиний освітній простір сфери професійної освіти та ринку праці.

Єдиний освітній простір – можливість безперервного здобування професійних кваліфікацій упродовж життя, поєднання навчання на виробництві, у закладах професійної та вищої освіти всіх типів та форм підпорядкування, визнання професійних кваліфікацій. Ось чому складниками якісної професійної освіти є: вмотивований здобувач кваліфікацій; зміст освіти, що базується на професійних стандартах; сучасне освітнє середовище; інноваційний педагог; освітній процес, зорієнтований на результати навчання; визнання результатів навчання центрами оцінювання кваліфікацій.

Сучасне освітнє середовище – матеріально-технологічне, соціальне й фізично-просторове оточення (доступне, інноваційне, бізнес-орієнтоване, відкрите, інклюзивне, ціннісно спрямоване, розвивальне, мотивувальне), програми, технології й засоби навчання, розумний дизайн, що сприяють набуттю особою компетентностей професійної освіти впродовж життя.

Забезпечується перехід до системного запровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в усі види освітньої діяльності, створення онлайн-платформ із навчальними й методичними матеріалами для здобувачів освіти і педагогів, використання електронних підручників, контент-бібліотек, смарт-комплексів, нових ІТ-технологій, мультимедійних засобів навчання, соціальних професійних мереж. Створюються високотехнологічні навчально-практичні центри й лабораторії, започатковуються в освітньому процесі стартапи, симуляційні центри, освітньо-виробничі кластери, інформаційно-освітні хаби.

Стимулюється інклюзивна професійна освіта та забезпечуються принципи гендерної рівності у процесі здобуття професійних кваліфікацій. Для здобувачів освіти із особливими потребами створюються відповідні

умови, розробляються спеціальні освітні програми, проводяться корекційно-реабілітаційні заходи, забезпечується відповідний психолого-педагогічний супровід.

Опитування педагогічних працівників ЗП(ПТ)О показало, що покращенню якості освітніх послуг має сприяти комплекс мір, зокрема, перегляд нині діючих Державних стандартів професійно-технічної освіти відповідно до вимог професійних компетентностей з професій; оновлення навчально-матеріальної та матеріально-технічної бази; підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників [7] (рис. 2).

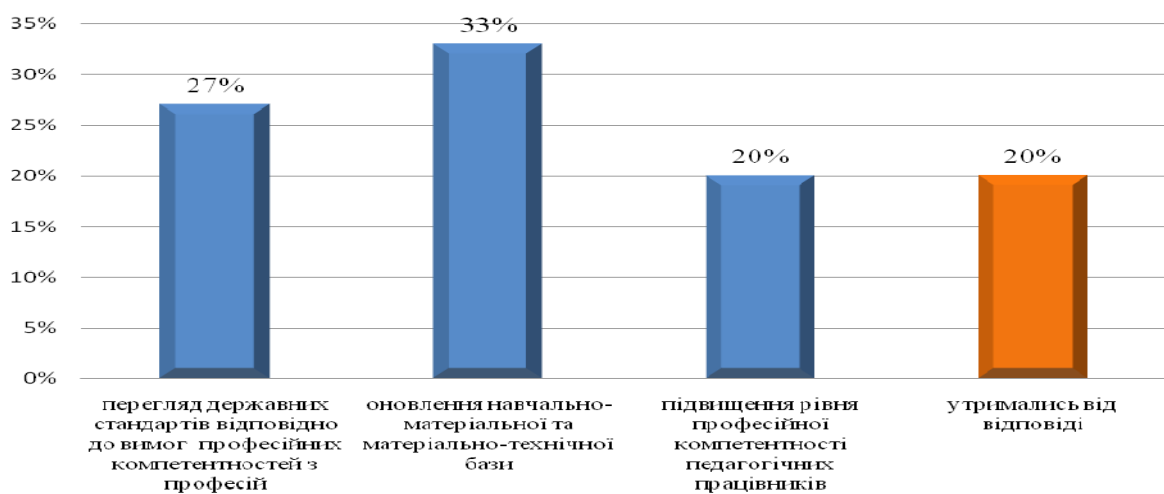

Рис. 2 Результати опитування педагогічних працівників ЗП(ПТ)О

Для педагогічної теорії і практики важливо віднайти такий механізм реформування (перетворення, змінювання, модернізації, оновлення) освітніх систем, який одночасно є їх природним розвитком (саморозвитком), забезпечуючи досягнення наперед визначених цілей обраним способом упродовж визначеного періоду. Теорія і практика освітнього менеджменту в сучасних умовах модернізації управління розвитком ЗО перетворилася на рушійну силу освітнього процесу, стала фактором якості вітчизняної професійної освіти в період її входження в єдиний європейський та світовий простір.

Передумовою ефективного функціонування закладу освіти, в умовах суспільної та економічної турбулентності є його постійний інституційний розвиток, що базується на професійному розвитку керівних та педагогічних кадрів закладу освіти, його організаційному розвитку як відкритої соціальної системи. Освітні інституції існують у вигляді закладів, установ освіти, їх підрозділів (частин) чи їх об'єднань. ЗО, як інституційне

освітнє середовище, розбудовується з освітніх ресурсів – матеріальних та соціальних цінностей, які належать суб'єктам освітньої діяльності й які вони спрямовують (інвестують) в освітній процес.

Головними викликами, що впливають на визначення змісту управління розвитком, є: успішність здобувачів освіти у навчанні й готовність до продовження освіти; збереження здоров'я і готовність до здорового способу життя; соціальна адаптація та позитивна взаємодія з навколишнім середовищем; створення соціокультурного освітнього середовища для ймовірного перебігу процесу формування у школярів громадянськості і патріотизму, людського й особистісного гідності і культури міжнаціональних відносин; забезпечення життєдіяльності педагогічних кадрів.

Проектування інституційного освітнього середовища уявляємо як аналіз (діагностику) і створення освітніх ситуацій, в яких вибудовуються якісні зв'язки між суб'єктами середовища (соціальними партнерами, залучення роботодавців у процес підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації кадрів, оновлення навчально-матеріальної бази та змісту професійної освіти, якості надання освітніх послуг, забезпечення конкурентоспроможності ЗО на регіональному ринку праці тощо).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Отже, забезпечення якості надання освітніх послуг в закладі освіти на сьогодні є найактуальнішим питанням. Це пов'язано із тим, що умови, в яких функціонують та розвиваються заклади освіти – це непрості умови ринкових відносин, в яких кожний заклад повинен зайняти певне місце на ринку освітніх послуг. Розвиток закладу освіти в таких умовах відбувається через конкурентоспроможність і успішне позиціонування на ринку. У свою чергу забезпечити конкурентоспроможність ЗО може організаційний механізм управління розвитком, під яким розуміємо сукупність структур, форм, методів, правил і процедур, що регламентують ухвалення рішень щодо розроблення й реалізації управлінських впливів, за допомогою яких здійснюється узгодження інтересів суб'єктів відносин в управлінні розвитком закладом освіти.

Перспективи подальших досліджень в цьому напрямі полягають у розробці моделі впровадження експертного оцінювання запропонованих освітніх послуг з боку зацікавлених учасників, а саме: здобувачів освіти, роботодавців, громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] В. Александров, «Освітня послуга», *Економіка України*, № 3, с. 53–60, 2007.
- [2] І. В. Амеліна, Т. Л. Попова, С. В. Владимиров, *Міжнародні економічні відносини*. Київ, Україна, 2013, 256 с.
- [3] А. Голик, «Система внешних факторов конкурентоспособности университета», *Высшее образование в России*, № 7, с. 131–135, 2007.
- [4] *Концептуальні засади реформування професійної освіти України «Сучасна професійна освіта»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://mon.gov.ua/ua/news/suchasna-profesijna-osvita-yaka-stane-investiciyeyu-v-osobistist-u-mon-predstavili-viziyu-reformi-pto>
- [5] С. А. Мохначев, «Современные тенденции института управления развитием конкурентоспособности», *Маркетинг в России и за рубежом*, № 1(63), с. 67–71, 2008.
- [6] Л. М. Сергеева, Т. О. Лукіна, Ю. С. Красильник [та ін.] *Управління розвитком професійного навчального закладу: праксеологічні засади: навч. посіб.* Київ, Україна: Ліра-К, 2017, 124 с.
- [7] Л. М. Сергеева, Т. І. Стойчик, *Конкурентоздатність як умова професійного становлення фахівців: монографія*. Дніпро, Україна: Журфонд, 2020, 182 с.
- [8] *Opening up education: the collective advancement of education through open technology, open Content, and open knowledge*; Tori Liyoshi and M. S. Vijay Kumar, Edit. MIT Press, 2008, p. 256.

DEVELOPMENT OF EDUCATION SERVICES SECTOR IN UKRAINE

Larysa Sergeieva,

Doctor of pedagogical sciences, professor,
Head of Department vocational and higher education department
of the Postgraduate Education Central Institute
SIHE «University of Education Management».
Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7177-3014>
lase2508@gmail.com

Abstract. The article presents results of research which is carried out according to the thematic plan of research at the Department of vocational and higher education of the Central institute for postgraduate education of

the University of Education Management (National Academy of Pedagogical Sciences) on the topic: «Transformation of professional development of teachers and research staff within the framework of an open postgraduate university» (state registration № PK 0120U104637). Author's position justifies the need to implement more market-oriented approaches into the vocational education and training system, which creates preconditions for improved marketing activities in this sector and also requires the introduction of such definitions as social education service into the scientific analysis. Creation of a developed market of educational services in Ukraine and ensuring the competitiveness of an educational institution requires taking into account such factors globalization, technology and competition. The article postulates that the inevitability of transformation of education processes creates a set of challenges related to COVID-19 pandemic, specifically those triggered by the global quarantine measure and social and economic crisis. The development of the sphere of education services in Ukraine is viewed through the prism of changes created by the fourth industrial revolution, active introduction of digital education services and technologies. One of the important resources for ensuring the competitiveness of education services is training and skills upgrading of teaching staff, the representatives of which can also serve as marketing agents of the institution as they improve the interaction with the clients of education services. The article identifies specific aspects of the technology for provision of education services, presents key components of quality vocational education and competitiveness indicators for education services.

Key words: education environment; education service; common educational space; quality of education services.

РАЗВИТИЕ СФЕРЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ В УКРАИНЕ

Сергеева Лариса Николаевна,

доктор педагогических наук, профессор,

заведующая кафедрой профессионального и высшего образования

Центрального института последипломного образования

ГУВО «Университет менеджмента образования».

Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7177-3014>

lase2508@gmail.com

Аннотация. В статье представлены результаты исследования, которое выполняется в соответствии с тематическим планом

исследований кафедри професійного і вищого освіти Центрального інститута післядипломного освіти ГУВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України по темі: «Трансформація професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритого університету післядипломного освіти» (державний реєстраційний номер № ДР РК 0120U104637). Авторська позиція заключається в необхідності впровадження ринкових відносин в систему професійного освіти і навчання, що створює передумови для розвитку маркетингової діяльності в цій сфері, вимагає внесення в науковий аналіз ринку освіти поняття соціальної послуги в сфері освіти або освітньої послуги. Встановлено, що неминучість трансформації освітніх процесів формує групу викликів, пов'язаних з наслідками пандемії COVID-19, зокрема з спровокованим їм тотальним світовим карантинним і глобальним соціально-економічним кризисом. Розвиток сфери освітніх послуг в Україні розглянуто через призму змін, викликаних четвертою промисловою революцією, активним впровадженням електронних освітніх ресурсів і цифрових технологій. Одним з важливих ресурсів забезпечення конкурентоспроможності освітніх послуг є підготовка і підвищення кваліфікації викладацького складу, представники якого є також своєрідними маркетинговими фахівцями, оскільки сприяють збагаченню взаємовідносин з покупцями освітніх послуг. Встановлено особливості технологій надання освітніх послуг, представлені складові якісного професійного освіти і показники конкурентоспроможності освітніх послуг.

Ключові слова: освітнє середовище; освітня послуга; єдине освітнє простір; якість освітніх послуг.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] V. Aleksandrov, «Osvitnia posluha», *Ekonomika Ukrainy*, № 3, s. 53–60, 2007.
- [2] I. V. Amelina, T. L. Popova, S. V. Vladymyrov, *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny*. Kyiv, Ukraina, 2013, 256 s.

- [3] A. Golik, «Sistema vneshnih faktorov konkurentosposobnosti universiteta», Vysshee obrazovanie v Rossii, № 7, s. 131–135, 2007.
- [4] Kontseptualni zasady reformuvannia profesiinoi osvity Ukrainy «Suchasna profesiina osvita». [Elektronnyi reksurs].
Dostupno: <https://mon.gov.ua/ua/news/suchasna-profesijna-osvita-yaka-stane-investiciyeyu-v-osobistist-u-mon-predstavili-viziyu-reformi-pto>
- [5] S. A. Mohnachev, «Sovremennye tendencii instituta upravleniya razvitiem konkurentosposobnosti», Marketing v Rossii i za rubezhom, № 1(63), s. 67–71, 2008.
- [6] L. M. Serheieva, T. O. Lukina, Yu. S. Krasyl'nyk [ta in.] Upravlinnia rozvytkom profesiinoho navchalnogo zakladu: prakseolohichni zasady: navch. posib. Kyiv, Ukraina: Lira-K, 2017, 124 s.
- [7] L. M. Serheieva, T. I. Stoichyk, Konkurentozdatnist yak umova profesiinoho stanovlennia fakhivtsiv: monohrafiia. Dnipro, Ukraina: Zhurfond, 2020, 182 s.
- [8] Opening up education: ehe collective advancement of edukation through open technology, open Content, and open knowledge; Tori Liyoshi and M. S. Vijay Kumar, Edit. MIT Press, 2008, p. 256.

*Стаття надійшла до редакції
16 квітня 2021 року*

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16\(45\)-173-193](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-173-193)
УДК 61:377.4

Сидоренко Вікторія Вікторівна,

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки,
психології та менеджменту Білоцерківського інституту
неперервної професійної освіти;

директор Білоцерківського інституту
неперервної професійної освіти

ДЗВО «Університет менеджменту освіти».

Біла Церква, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6626-4581>

sidorenko34@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ ШКОЛИ ПЕДАГОГІЧНОГО КОУЧИНГУ В УМОВАХ УПРАВЛІННЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЄЮ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація. Безперервний професійний розвиток фахівців у суспільстві знань є своєрідним викликом його інформаційним параметрам, відповіддю на нестабільність у сфері зайнятості і професій. Упровадження у виробництво нового обладнання, цифрових технологій вимагає від педагогічних працівників професійної освіти переосмислення професійної діяльності, подолання цифрового розриву, володіння широким спектром навичок і компетенцій для успішного виконання своїх професійних функцій, забезпечення всебічного і сталого розвитку освіти і науки України. У Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти ДЗВО «УМО» НАПН України вперше розроблено, експериментально перевірено і впроваджено в систему підготовки педагогів професійної освіти Школу педагогічного коучингу як інноваційну компетентнісно орієнтовану модель підвищення кваліфікації в контексті розвитку психолого-педагогічної, навчальної, цифрової, конфліктологічної, коучингової тощо компетентностей фахівців. В умовах управління децентралізацією освіти в Україні основна функція Школи педагогічного коучингу полягає в наданні адресної допомоги як окремому педагогу, так і педагогічному колективу, пропагуванні кращих освітніх практик із метою вирішення існуючих професійних проблем, стимулюванні та підтримці творчих потенційних можливостей сучасного фахівця, формуванні настанов на його безперервний саморозвиток та самореалізацію. Визначено мету, функції, принципи функціонування,

форми організації роботи в Школі педагогічного коучингу. Розроблено й експериментально апробовано акметехнологічне навчально-методичне забезпечення професійного розвитку педагогів для навчання впродовж життя за інноваційною компетентнісно орієнтованою моделлю підвищення кваліфікації. Дослідження виконано в межах НДР «Удосконалення сучасних моделей підвищення кваліфікації педагогів професійної освіти в умовах сталого розвитку» (0121U108611, 2021 р.). Результати дослідження можуть бути використані в процесі модернізації системи безперервної професійної освіти, організації навчання дорослих упродовж життя.

Ключові слова: професійний розвиток; освіта дорослих; компетентнісно орієнтована модель; soft skills; управління децентралізацією освіти.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Безперервний професійний розвиток фахівців у суспільстві знань є своєрідним викликом його інформаційним параметрам, відповіддю на нестабільність у сфері зайнятості і професій. Упровадження у виробництво нового обладнання, цифрових технологій вимагає від педагогічних працівників професійної освіти переосмислення професійної діяльності, подолання цифрового розриву, володіння широким спектром навичок і компетенцій для успішного виконання своїх професійних функцій, забезпечення всебічного і сталого розвитку освіти і науки України. Особливо цей виклик актуалізується в умовах управління децентралізацією освіти в Україні, створення об'єднаних територіальних громад.

Реформа децентралізації в Україні передбачає комплекс змін до наявного законодавства, метою якого є передача, перерозподіл, диспергування функцій, значних повноважень і бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування, наділення місцевого самоврядування достатніми повноваженнями та ресурсами, урахування історичних, економічних, екологічних і культурних особливостей у плануванні розвитку громад; скасування місцевих і районних державних адміністрацій, створення об'єднаних територіальних громад, запровадження інституту префектів тощо. Комплекс заходів із реформи децентралізації, що стартував із 2014 року, отримав назву «Національний проект «Децентралізація». Децентралізація має на увазі як політичну, так і адміністративну сторони; може бути територіальною (переміщення влади

від центрального міста на інші території), функціональною (передача повноважень на ухвалення рішень з головного органу будь-якої галузі уряду до чиновників нижчих рівнів). Дотепер поняття «децентралізація» уживали в різних контекстах, виокремлюючи різновиди її, зокрема політична децентралізація, адміністративна, фінансова, фіскальна, економічна або ринкова, екологічна тощо.

Під *управлінням децентралізацією освіти* розуміємо передачу повноважень і відповідальності за управління освітою та фінансування освіти демократично обраним органам місцевого самоврядування, при цьому важливі повноваження щодо визначення освітньої стратегії країни та загального напрямку освітньої реформи залишаються на рівні національного уряду, зокрема Міністерства освіти і науки України. Отже, децентралізована система освіти функціонує через співпрацю та координацію діяльності багатьох незалежних інституцій, кожна з яких має законодавчо визначену сферу автономії. Одним із вагомих управлінських повноважень, які отримали органи місцевого самоврядування ОТГ, є право і можливість на формування власної і ефективної системи забезпечення освітніми послугами населення своєї громади. Такі ОТГ отримали назву «спроможні територіальні громади», тобто які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема освітніх, науково-методичних тощо.

Отже, виклик часу – модернізація системи професійної освіти, навчально-методичних центрів професійної освіти, що передбачає переосмислення їхньої місії і візії, новий спосіб функціонування, орієнтацію на інноваційний освітній досвід, зміну професійних ролей і функцій (фасилітатор, супервізор, коуч), менеджмент якісних освітніх послуг відповідно до запитів і потреб замовників, вітчизняного та світового ринку праці, роботодавців і ключових стейкхолдерів.

У звіті Світового банку *«Дослідження сфери освіти в Україні до більшої результативності, справедливості та ефективності»* зазначається, що система підготовки кваліфікованих кадрів досі не відповідає потребам фахівців, національної економіки і суспільства [1]. Причина, на нашу думку, криється у відсутності налагодженої схеми партнерських зв'язків між бізнесом, роботодавцями, ринком праці і закладами професійної освіти. Застарілі стандарти української освіти не встигають за технологічним прогресом, інноваціями та щораз більшим попитом у релевантних економічних та соціокультурних викликах

фахівцях. У результаті маємо ринок праці, що характеризується професійно-кваліфікаційним дисбалансом попиту і пропозиції робочої сили. Тому об'єктивно є потреба в підвищенні якості професійної підготовки кваліфікованих працівників з урахуванням освітніх і суспільних викликів, вимог світового і вітчизняного ринку праці, ключових стейкхолдерів. Це, у свою чергу, передбачає вдосконалення моделей підвищення кваліфікації педагогів професійної освіти в контексті формування та розвитку ключових, фахових та міжпредметних компетентностей.

У «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» компетентнісна парадигма освіти, що зміщує акценти з процесу на результати навчання*, передбачає такі напрями реалізації: реформування системи освіти, в основу якої покладатиметься принцип пріоритетності людини; модернізація структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу; створення та забезпечення можливостей для реалізації різноманітних освітніх моделей; забезпечення випереджувального характеру підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів відповідно до потреб реформування системи освіти, викликів сучасного суспільного розвитку тощо.

Науково-педагогічні працівники Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «УМО» НАПН України (далі – БІНПО) досліджують питання, пов'язані з підвищенням ефективності та якості системи безперервної освіти педагогів професійної освіти в контексті розроблення і впровадження компетентнісно орієнтованих концептуальних моделей підвищення кваліфікації в умовах сталого розвитку**. Оприлюднюючи результати попередніх досліджень, науково-педагогічні працівники БІНПО неодноразово привертати увагу педагогічних і управлінських кадрів до багатьох неузгоджених позицій між вимогами, теорією і практикою підготовки конкурентоздатного на ринку освітніх послуг фахівця, необхідністю створення гнучкого, конкурентного, відкритого освітнього середовища з домінуванням альтернативних компетентнісно орієнтованих моделей підвищення кваліфікації.

Однією з інноваційних компетентнісно орієнтованих моделей професійного саморозвитку й самовдосконалення педагога в умовах

* Результати навчання – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів (Закон України «Про освіту»).

** НДР «Удосконалення сучасних моделей підвищення кваліфікації педагогів професійної освіти в умовах сталого розвитку» (0121U108611, 2021 р.).

управління децентралізацією освіти в Україні є **Школа педагогічного коучингу**^{***}.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для нашого дослідження важливе значення мають концептуальні підходи, методологічні і методичні засади модернізації системи професійної освіти з урахуванням світових тенденцій, інноваційних підходів і принципів освіти дорослих, обґрунтовані в працях Н. Ничкало, В. Радкевич, Л. Сергєєвої та ін.; наукові пошуки вчених у напрямі розроблення концепції педагогічного професіоналізму діяльності і професіоналізму особистості (Л. Абдаліна, О. Вознюк, Н. Гузій, А. Деркач, В. Зазикін, Н. Кузьміна, А. Маркова, С. Пальчевський та ін.), визначення умов досягнення особистістю вершин професіоналізму (В. Бранський, С. Пожарський та ін.), окреслення шляхів реалізації суб'єктом індивідуальної професійної траєкторії (Л. Божович, І. Кон, В. Слободчиков та ін.).

До уваги взято концептуальні ідеї, положення, викладені у наукових працях з проблем: *сучасної філософії і методології освіти* (В. Введенський, С. Гончаренко, Д. Гордон, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало та ін.); *андрагогіки, акмеології, синергетики, педагогічної праксеології, герменевтики* (М. Александров, Г. Гадамер, А. Деркач, О. Дубасенюк, І. Колесникова, А. Маркова, С. Пожарський та ін.); *освіти дорослих в Україні і зарубіжних країнах* (С. Вершловський, С. Змейов, С. Калашнікова, Л. Лук'янова, М. Ноулз, О. Огієнко, В. Пуцов, Л. Сігаєва та ін.); *професійно-особистісного становлення педагога* (О. Вержицька, Є. Климов, В. Сластьонін, Б. Тевлін та ін.); *обґрунтування моделей організаційних систем освіти* (В. Биков, Є. Лодатко, В.О. Штофф та ін.); *інноваційних форм підвищення кваліфікації педагога* (Н. Білик, М. Горюнова, Л. Даниленко, Г. Назаренко та ін.); *психологічної структури діяльності педагога* (Н. Кузьміна, М. Кухарєв, В. Семиченко, Т. Траверсе, В. Шадриков та ін.).

Водночас аналіз науково-педагогічних джерел засвідчує відсутність фундаментальних досліджень, у яких було б *обґрунтовано теоретичні і методичні засади професійного розвитку педагогів професійної освіти за*

^{***} Педагогічний коучинг – це технологія педагогічного наставництва, професійної самореалізації і самовдосконалення, яка ґрунтується на прийнятті педагогом відповідальності за власні думки, дії, звички і за розвиток власного професіоналізму, педагогічної творчості і майстерності. Самореалізація в цьому сенсі є не стільки результатом, скільки процесом – безперервним, циклічним, який триває все життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Педагог, беручи на себе відповідальність, використовуючи технології і техніки педагогічного коучингу зможе успішно моделювати й зреалізовувати процеси самоосвіти й особистісного й професійного саморозвитку. Однак розвиток передбачає не просто опанування нового потоку інформації, вироблення необхідних умінь і навичок. Це ще й створення нових патернів мислення, які є інструментами реалізації нових ідей, освітніх технологій, мобілізації потенційних внутрішніх ресурсів, вироблення педагогічної дії нової якості.

новими компетентнісно орієнтованими концептуальними моделями підвищення кваліфікації в умовах управління децентралізацією освіти в Україні.

Науковий аналіз досліджуваної проблеми, а також вивчення стану професійного розвитку педагога професійної (професійно-технічної) освіти дали можливість виявити низку **суттєвих суперечностей**, зокрема між:

- сучасними соціокультурними та освітніми вимогами до підготовки педагога професійної освіти як компетентного, інноваційного, умотивованого, конкурентоспроможного на ринку освітніх послуг фахівця і традиційними підходами до професійного розвитку в системі післядипломної освіти, застарілим змістом, формами, технологіями підвищення кваліфікації;

- потребою педагога професійної освіти до безперервного саморозвитку та самореалізації за індивідуальною освітньою траєкторією та відсутністю необхідних організаційно-педагогічних, науково-методичних умов, відповідного науково-методичного супроводу його професійного самовдосконалення з урахуванням наявного професійного досвіду, освітнього рівня, індивідуальних здібностей і потреб;

- необхідністю розвитку у педагогів професійної, науково-методичної, психолого-педагогічної, цифрової, конфліктологічної, коучингової компетентностей, інноваційної культури та дискретним характером залучення їх до самоосвітньої, науково-методичної, дослідницько-пошукової, практично-експериментальної діяльності;

- прагненням педагога професійної освіти до професійної самотрансценденції та недостатнім володінням ефективними способами розвитку педагогічної майстерності, несформованістю сталої акмеологічної позиції, неготовністю до виконання нових професійних ролей і функцій, упровадження освітніх інновацій в освітній процес.

Актуальність означеної проблеми, її недостатня розробленість у педагогічній теорії, потреби освітньої практики, необхідність розв'язання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає в розробленні, експериментальній перевірці і впровадженні в систему підготовки педагогів професійної освіти Школи педагогічного коучингу як інноваційної компетентнісно орієнтованої моделі підвищення кваліфікації в контексті розвитку психолого-педагогічної, навчальної, цифрової, конфліктологічної, коучингової тощо

компетентностей фахівців.

Відповідно до поставленої мети основні **завдання** дослідження визначаємо таким чином: 1) проаналізувати основні тенденції, вимоги до підготовки компетентного, конкурентоспроможного педагога професійної освіти; 2) розробити, експериментально перевірити Школу педагогічного коучингу як компетентнісно орієнтовану концептуальну модель підготовки компетентного, інноваційного, умотивованого, конкурентоспроможного педагога професійної освіти; 3) визначити мету, функції, принципи функціонування, форми організації роботи в Школі педагогічного коучингу; 4) розробити й експериментально апробувати акметехнологічне навчально-методичне забезпечення професійного розвитку педагогів за компетентнісно орієнтованою концептуальною моделлю підвищення кваліфікації; 5) уточнити зміст базових понять дослідження: «управління децентралізацією освіти», «компетентність», «конфліктологічна компетентність», «soft skills», «педагогічний коучинг», «коучинг-сесія».

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Провідною ідеєю *Школи педагогічного коучингу* як компетентнісно орієнтованої моделі підвищення кваліфікації виступає положення про підготовку педагога професійної освіти як сутнісну характеристику професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів та інтегративний результат безперервного професійного розвитку сучасного фахівця. Окреслену ідею утворюють наступні концепти: *історіографічний*, що розкриває генезис наукового осмислення компетентнісної та акмеологічної спрямованості професійної підготовки педагога професійної освіти; *методологічний*, який характеризує цілісні й разом із тим різноманітні уявлення про зазначені явища і процеси; *теоретичний*, що визначає понятійну систему дослідження та розкриває модельні уявлення про їх сутнісні властивості; *організаційно-методичний*, який визначає способи формування та вдосконалення модельних параметрів підготовки компетентного, інноваційного, умотивованого, конкурентоспроможного педагога професійної освіти; *моніторингово-рефлексійний*, що дозволяє обґрунтовано проводити перманентний моніторинг безперервного професійного розвитку фахівців та рефлексію.

У сукупності означені концепти складають основу загальної та робочих гіпотез дослідження, що передбачають використання системно-

цілісних, особистісно-ціннісних, холистсько-емерджентних, креативно-комунікативних та інших дослідницьких стратегій; побудову термінологічних рядів, які визначатимуть теоретичну основу відповідних нових компетентісно орієнтованих концептуальних моделей підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів професійної освіти, а також розроблення оригінального науково-методичного забезпечення їх реалізації на різних етапах безперервної професійної освіти.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Методологічну основу дослідження становитимуть положення теорії наукового пізнання; загальнофілософські ідеї гуманістичного розуміння дорослої людини як активного, творчого суб'єкта професійної діяльності, найвищої цінності суспільства; загальнонаукові принципи об'єктивності, цілісності, усебічності вивчення явищ і процесів у їх взаємозв'язку і взаємозумовленості; принципи освіти дорослих, зокрема неперервності, системності, гуманізації, варіативності, модульності, гнучкості, мобільності, випереджувального розвитку, раціонального поєднання самостійності і творчої активності, індивідуалізації і диференціації тощо. Методологічними засадами професійного розвитку педагогів професійної освіти є андрагогічний, акме-синергетичний, аксіологічний, праксеологічний, компетентнісний, інтегративний, герменевтичний та інші підходи, що уможливають його розгляд як безперервного, багаторівневого, диференційованого, акме-синергетичного і циклічного процесу.

Школу педагогічного коучингу започатковано в листопаді 2019 року в межах виконання підтеми науково-дослідної теми БІНПО «Розвиток психолого-педагогічної компетентності педагогічних працівників ЗП(ПТ)О в системі безперервної професійної освіти» (0117U002381, 2017–2021 рр.). Науковий консультант Школи – *Вікторія Сидоренко*, директорка БІНПО, докторка педагогічних наук; тьютор – *Віра Харагірло*, в.о. завідувача кафедри педагогіки, психології та менеджменту.

У 2019 році експериментальним закладом для реалізації мети, завдань, експериментальної програми Школи став навчально-методичний центр ПТО у Рівненській області, на базі якого 25 педагогічних працівників пройшли навчання, отримали нові знання, розвинули та вдосконалили компетентності. Результати співпраці БІНПО з НМЦ ПТО у Рівненській області представлено у 2020 році на засіданні Президії НАПН України: «Діяльність Школи педагогічного коучингу в умовах управління децентралізацією освіти в Україні: від ідеї до реалізації». У січні-березні

2021 року навчання в Школі педагогічного коучингу пройшли педагогічні працівники Дніпропетровської області (директор НМЦ ПТО *Віктор Василенко*), зокрема методисти НМЦ ПТО, майстри виробничого навчання та викладачі професійно-теоретичної підготовки ДПТНЗ «Дніпровський центр професійної освіти» (директор *Віктор Логвиненко*), педагогічні працівники ВПУ-17 (директор *Микола Терентьев*); педагогічні працівники Херсонської області (директор НМЦ ПТО *Світлана Ткаченко*), педагогічні працівники ВПУ-17 м. Генічеська (директор *Ігор Маслов*). Для груп розроблено й успішно апробовано «Експериментальну навчальну програму розвитку психолого-педагогічної компетентності педагогічних працівників в системі професійної освіти», що містить науково-обґрунтований зміст для безперервного професійного саморозвитку і самовдосконалення педагога впродовж життя за допомогою коучингових та селф-коучингових технологій.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Метою Школи педагогічного коучингу є підготовка інноваційного, умотивованого, компетентного, конкурентоспроможного педагога професійної освіти відповідно до державної освітньої політики, з урахуванням суспільних викликів, роботодавців і ключових стейкхолдерів, який поєднує у своїй професійній діяльності теоретичну і практичну підготовки, має сформовані ключові, професійні та загальнопрофесійні компетентності**** відповідно до власних інтересів, здібностей, можливостей, потреб національної економіки та знаннєвого суспільства, готовий конкурувати і бути активним суб'єктом на ринку праці. Основна функція Школи педагогічного коучингу полягає в наданні адресної допомоги як окремому педагогу, так і педагогічному колективу, пропагуванні кращих освітніх практик із метою вирішення існуючих професійних проблем, стимулюванні та підтримці творчих потенційних можливостей сучасного фахівця, а також формуванні настанов на його безперервний саморозвиток та самореалізацію в професійній діяльності впродовж усього життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Недаремно гаслом навчання в Школі є вислів «*Nosce te ipsum*» (Know thyself. Пізнай себе самого!).

Школа педагогічного коучингу поєднує новий формат взаємодії

**** *Компетентність* – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність (Закон України «Про освіту»).

«надавач освітніх послуг – замовник освітніх послуг», «педагог-коуч, супервізор – педагог професійної освіти», що став особливо актуальним в умовах пандемії та кризи (перерозпаду) компетентностей, тобто знецінювання, застарівання знань, умінь, компетенцій фахівців. Освітній процес у Школі педагогічного коучингу *максимально компетентізовано, зорієнтовано на запити і потреби споживачів освітніх послуг та побудовано на засадах компетентнісного, особистісно зорієнтованого, андрагогічного, акмеологічного, коучингового підходів*. Зазначимо, що при цьому надається перевага суб'єктній активності дорослого учня, який самостійно моделює і зреалізовує індивідуальну освітню траєкторію, визначає параметри процесу навчання, зокрема зміст, тривалість, форми, методи, програми, засоби та ін., здійснює цілепокладання і конструктивну корекцію в принципово нових соціокультурних та освітніх умовах, варіативно прогнозує результати професійної діяльності тощо.

Обрані замовниками освітніх послуг структурні моделі підвищення кваліфікації (одноетапна, двоетапна, триетапна) ураховують форми і терміни навчання, обсяги і зміст освітньо-професійних програм та категорію замовників освітніх послуг, зокрема викладачі професійно-теоретичної підготовки, майстри виробничого навчання, старші майстри ЗП(ПТ)О, директори і заступники директорів НМЦ ПТО. Основними формами навчання фахівців у Школі є: 1) очна форма; 2) дистанційна форма; 3) очно-дистанційна форма з використанням технологій дистанційного навчання; 4) заочна форма; 5) індивідуальна (педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві). На освітній платформі «Профосвіта» (<https://profosvita.org>) постійно діє консультаційний пункт Віртуальної школи педагогічного коучингу. Застосовується дистанційне консультування, що проводиться синхронно й асинхронно з використанням усіх засобів зв'язку.

Формами організації роботи Школи є *коучинг-сесії*, кількість яких безпосередньо визначається кількістю годин освітньо-професійної програми та формою навчання (очна, дистанційна, очно-дистанційна та ін.) фахівців. *Коучинг-сесія* – це періодична й структурована взаємодія педагога-коуча з окремим фахівцем (педагогічним колективом, організацією), що допомагає виокремити та сформулювати проблему, цілі, шляхи професійного розвитку та засоби їх досягнення за обраним напрямом, розкриваючи природний потенціал особистості, її цінності, професійні прагнення. Коучинг-сесії включають майстер-класи, тренінги, індивідуальні консультації, вебінари, інтернет-лекції, відеоконференції,

чати, форуми, зокрема: «*Основи педагогічного коучингу*» (Олена Нежинська, канд. психол. наук, доц., сертифікований коуч рівня АСС акредитований ICF), «*Селф-коучинг (самонаставництво) як технологія самолідерства та управління професійними змінами*» (Вікторія Сидоренко, д-р пед. наук, проф.), «*Педагогічний коучинг у системі підготовки конкурентоспроможного педагога П(ПТ)О*» (Віра Харагірло, ст. викл.), «*Цифрові технології в професійній діяльності педагога-коуча*» (Віра Грядуща, канд. техн. наук, доц.), «*Механізми управління власним станом та поведінкою*» (Надія Верченко, канд. біол. наук, доц.). «*Розвиток конфліктологічної компетентності педагога ЗП(ПТ)О: коучинговий підхід*» (Наталія Торба, канд. психол. наук, доц.).

На коучинг-сесіях педагог-коуч за допомогою «стріли коучингу» (певних коучингових запитань) разом із фахівцем вивчає його «карту світу», спільно обирається мета, вибудовується індивідуальна освітня траєкторія розвитку педагогічної майстерності, визначаються зовнішні і внутрішні чинники розвитку професіоналізму діяльності і професіоналізму особистості, оцінюються наявні потенційні ресурси, можливості. При груповій роботі професійна роль педагога-коуча полягає в умінні допомогти учасникам своєї команди досягти певного рівня корпоративної культури, працювати більш ефективно та злагоджено.

У Школі застосовуються андрагогічні, інтерактивні, цифрові, акмеологічні технології (акмеологічне проектування, акмеологічний аналіз, складання акмеограми (індивідуальної освітньої траєкторії), акмеологічне моделювання, тренінги (професійного розвитку, акмеологічні, сенситивності, комунікативності, емпатійності, саморегуляції, лідерства, креативних якостей та ін.), які допомагають здійснювати науково-методичний супровід розвитку кожного учасника як особистості й акме-професіонала за індивідуальною освітньою траєкторією; переміститись фахівцям із зони професійної проблеми в зону її ефективного рішення; активізувати діалогічний потенціал учасників; подолати цифровий розрив між суб'єктами освітнього процесу тощо. Використання коучингових, селф-коучингових технологій у Школі педагогічного коучингу спрямовано на перетворення таких аспектів в структурі особистості й професіонала в їх цілісності і взаємозумовленості, зокрема 1) індивідуально-особистісні; 2) діяльні сні; 3) соціокультурні перетворення (рис. 1).

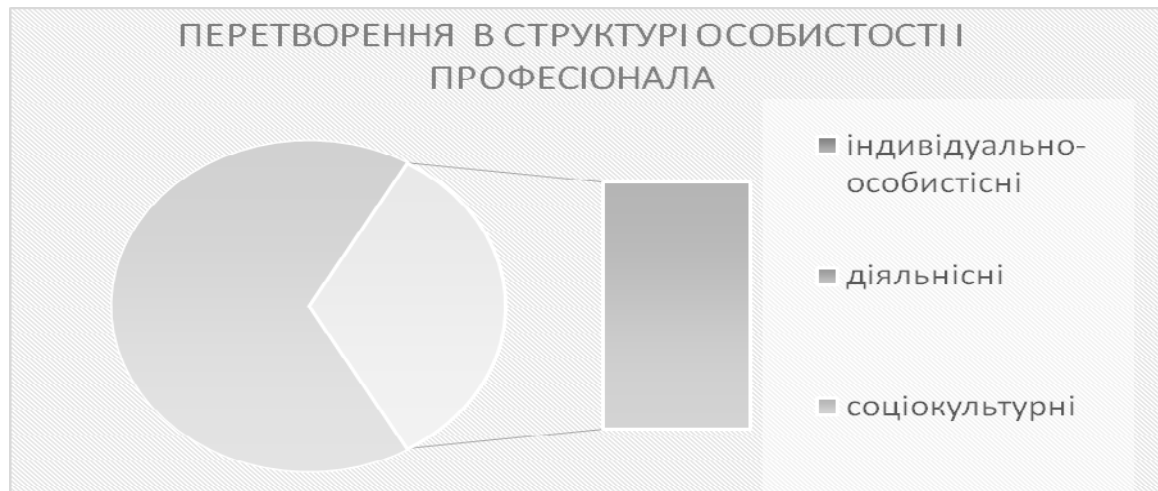

Рис. 1 Перетворення в структурі особистості й професіонала в Школі педагогічного коучингу

Розглянемо їх більш детальноше.

Індивідуально-особистісні перетворення, що передбачають:

- розширення суб'єктного ціннісно-смиислового простору особистості, розвиток ціннісних орієнтацій, як-от: *загальнопедагогічних орієнтацій*, спрямованих на суспільно-соціальні цінності професії; *особистісно-розвивальних*, що сприяють розвитку особистості, її самореалізації впродовж життя; *предметно-діяльнісних*, зорієнтованих на предметно-викладацьку діяльність, саморозвиток, самоосвіту, самореалізацію; *професійно-прагматичних*, пов'язаних із особливостями професії;
- примноження і розкриття особистісного потенціалу, професійно важливих та особистісних якостей фахівця, зокрема *мотиваційних* (потреба в самореалізації, сенситивність до новизни, творча позиція та ін.), *емоційно-естетичних* (емпатійна культура (співпереживання, співчуття, співдя та ін.), емоційний досвід, мобільність емоційної сфери, емоційна пам'ять, педагогічний такт та ін.), *інтелектуальних* (педагогічна інтуїція, творча уява і фантазія, творче бачення нового, дивергентне мислення, здатність до інноваційних перетворень та ін.), *екзистенціональних* (наявність акмеологічної позитивно-гармонійної «Я-концепції»);
- розвиток педагогічних здібностей як «індивідуальних психічних властивостей особистості» (А. Деркач, А. Ісаєв, І. Зимня, Н. Кузьміна, К. Платонов), що стають «системними якостями діяльності» (К. Платонов);
- актуалізацію мотивів професійних досягнень, зміну системи потреб, професійне й моральне збагачення (підвищення відповідальності,

почуття обов'язку, відхід від неадекватних особистісних настанов і стандартів, максимальна мобілізація потенційних ресурсів, адаптивність, здатність до творчості, професійного ризику, підприємливість, лідерство, партнерство та ін.);

- розвиток професійної суб'єктності фахівця, що пов'язуємо із ступенем його активності в професійній діяльності, прагненням до самореалізації потенційних ресурсів, продуктивним перетворенням світу і себе, творчістю, ініціативою, готовністю до саморозвитку, узгодженістю зовнішнього (умов, вимог) і внутрішнього (можливостей, потреб, ресурсів) чинників;

- *розвиток професійно-педагогічної мобільності* як здатності сучасного фахівця адаптуватися в динамічних соціально-економічних і професійних умовах, успішно віднаходити або переключатися за необхідності на потрібні її форми; швидко й ефективно самоорганізовуватися, адаптуватися й змінюватися відповідно до соціокультурних потреб, компетентно, творчо працювати, приймаючи нестандартні рішення в ситуаціях ринкової конкуренції, уникаючи стереотипізації і шаблону.

Діяльнісні перетворення включають розширення системи професійних умінь і навичок, удосконалення індивідуального стилю професійної діяльності (вироблення авторського стилю, авторської системи діяльності); компетентну активність фахівця як постійну включеність у процес прийняття рішень, здатність цілеспрямовано нестандартно перетворювати педагогічні ситуації, проявляти професійну ініціативу щодо способів виконання професійних завдань на новому рівні тощо.

Соціокультурні перетворення охоплюють оволодіння фахівцем суспільним досвідом, набуття ним самостійності й автономності, формування професійних завдань і цілей відповідно до суспільно затребуваних вимог.

Роботу Школи регламентує *Положення «Про школу педагогічного коучингу в системі післядипломної освіти»*, визначаючи нормативно-правові, організаційно-змістові, науково-методичні засади її функціонування.

Для учасників Школи розроблено банк запитань і завдань, що виносяться на коучинг-сесії, індивідуальні завдання відповідно до проведеного зовнішнього моніторингу професійного розвитку замовників освітніх послуг (тести, діагностики, анкети, бліц-опитування тощо), методичні рекомендації щодо планування й реалізації проєктів

професійного розвитку. Для організації самостійної роботи учасників Школи розроблено й апробовано *робочий зошит «Розвиток психолого-педагогічної компетентності педагога професійної освіти»*. Усі матеріали об'єднані в цифровий навчально-методичний комплекс *«Школа педагогічного коучингу як інноваційна модель професійного розвитку педагога професійної освіти: від ідеї до реалізації»*.

Учасники Школи успішно розробляють та захищають індивідуальні проекти за темою: *«Проектування та реалізація власної траєкторії професійного успіху»*. Підготовка проектів створює умови для самовдосконалення фахівців у найближчій та подальшій перспективах, підвищує мотивацію тих, хто навчається.

Закриття Школи традиційно проводиться у форматі віртуального *Світового кафе (World Café)*. Метафоричне ототожнення всього світу з кафе підкреслює важливість мережі словесного обміну думками та освітніми практиками, ідеями, взаємонавчанням та співдії учасників Школи педагогічного коучингу, які створили умови для пізнання.

Сучасні соціокультурні та освітні виклики вимагають від педагога професійної освіти певного рівня професійної гнучкості та адаптивності, високої працездатності, стресотолерантності, вміння працювати та діяти в різноманітних нових вимогах життєдіяльності та виробництва, змінювати наявні способи вирішення професійних завдань на більш ефективні, віднаходити нові підходи до розв'язання проблемних ситуацій. Одна із коучинг-сесій присвячена розвитку конфліктологічної компетентності педагогів професійної освіти.

Конфліктологічна компетентність, або компетентність у розв'язанні конфліктів, – це когнітивно-регуляторна підструктура професіоналізму особистості й діяльності, яка дає змогу передбачати конфлікти, ефективно управляти ними, здійснювати психологічний вплив на конфліктуючі сторони з метою зниження негативного впливу і наслідків конфліктів [2]. Конфліктологічна компетентність включає розвиток і вдосконалення таких складників: *когнітивний* (знання у сфері конфліктології та конфлікт-менеджменту, знання про нормативні та моральні регулятори поведінки в умовах управління і вирішення конфліктів, причини виникнення конфліктів, закономірності їх розвитку й перебігу, поведінки, спілкування, психічні стани учасників конфлікту, здатність та готовність дотримуватись етичних норм тощо); *діяльнісний*, або *поведінковий* (формування практичних умінь і навичок із вирішення конфліктів (комунікативних та процедурних) на основі цінностей,

ефективно спілкуватися з учасниками конфлікту, враховуючи їх особистісні та емоційні стани); *регулятивний, або конструктивний* (уміння впливати на опонентів, на їх мотиви та цілі; профілактика конфлікту); *проектувальний* (уміння передбачати дії учасників конфлікту, їхню поведінку, імовірний розвиток конфлікту, його наслідки); *рефлексійний* (уміння організувати процес самопізнання, реагувати адекватно до ситуації, цілей і завдань управління конфліктами).

Робота в Школі спрямована на розвиток *soft skills* (надпрофесійних, гнучких або м'яких навичок) фахівців – *комплексу неспеціалізованих, надпрофесійних, наскрізних навичок та мотиваційних характеристик фахівця у сфері комунікативної взаємодії, лідерства, емоційного інтелекту, планування своїм часом та кар'єрою, критичного мислення, роботи в команді* тощо, які відповідають за успішну участь в робочому процесі, високу продуктивність, професійну комунікацію та не пов'язані з конкретною професійною сферою [6]. В умовах зростаючої конкуренції на ринку праці зможе продуктивно діяти гнучкий і адаптивний, готовий до впровадження освітніх інновацій педагог. Коучинг-сесії включають практико зорієнтовані завдання, спрямовані на розвиток комунікативних навичок замовників освітніх послуг, критичного мислення, навичок self-менеджменту, або персонального менеджменту, професійної гнучкості та адаптивності, емоційного інтелекту, лідерства та командної роботи, соціальної згуртованості та соціальної взаємодії тощо. Це ті характеристики потенційних якостей, властивостей, що дозволяють описати складники готовності персоналу до ефективної праці в тій чи іншій ситуації на робочому місці в трудовому колективі.

Продуктивність діяльності Школи педагогічного коучингу для підготовки інноваційного, вмотивованого, конкурентоспроможного педагога професійної освіти підтверджено такими показниками проведеного вступного та заключного моніторингу суб'єктів освітнього процесу (рис. 2):

- збільшення у педагогів професійної стресостійкості до змін, освітніх викликів, діяльності в інноваційних умовах (на 32%);
- підвищення мотивації до безперервного професійного розвитку, який став системним, цілеспрямованим для реалізації власних професійних проєктів (програм) за індивідуальною освітньою траєкторією (на 68%);
- збільшення кількості професійних ініціатив, інноваційних навчально-методичних продуктів у формі авторських персонал-

технологій, методів навчання, кейсів та технологічних портфоліо, авторської системи професійної діяльності**** (на 39,5%);

- збільшення активності педагогів у заходах міжкурсового періоду, включаючи конференції, семінари, круглі столи, вебінари, тренінги (на 94%);
- активна участь у професійних конкурсах, турнірах, фестивалях, форумах (як учасники, члени журі, тренери, коучі тощо), інноваційних програмах, проєктах на регіональному, всеукраїнському рівнях (збільшено на 27%).

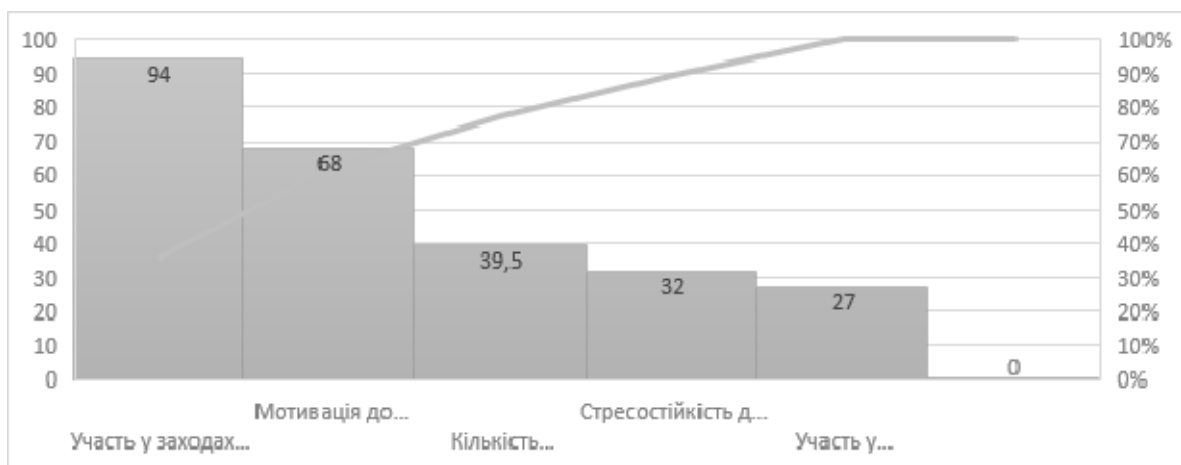

Рис. 2 Акмединаміка професійного розвитку учасників Школи педагогічного коучингу (у %)

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Отже, Школа педагогічного коучингу як інноваційна компетентнісно орієнтована модель професійного розвитку фахівців допомагає учасникам переміститися із зони професійної проблеми в зону ефективного її рішення, створити особливу атмосферу фасилітативної підтримки професійного розвитку через делегування відповідальності, моделювати та зреалізовувати як власні метапрограми саморозвитку й самовдосконалення, так і в межах навчальної групи, педагогічного колективу.

Перспективи подальших досліджень. Подальшими напрямами

**** Під авторською системою професійно-педагогічної діяльності (послугуємося терміносполукою, уведеною в науковий обіг Л. Дубровіною і Н. Кузьміною) розуміємо оригінальну, самобутню цілісну загальнопедагогічну, дидактичну, методичну й ціннісно-світоглядну систему, у межах якої створюється потужне мотиваційне поле для опанування навчального предмета (дисципліни), засвоєння нових способів навчальної і розумової діяльності, обміну соціокультурним досвідом, і що найголовніше, закономірно досягається новий професійно значущий результат, робиться індивідуальний внесок у розвиток професійної спільноти, модернізуються компоненти системи (цілі, зміст, освітні підходи і технології, система відношень між суб'єктами та ін.).

досліджень вбачаємо розроблення оригінальної наукової концепції компетенізації та акмеологізації професійно-педагогічної підготовки педагогів професійної освіти; розроблення, експериментальну перевірку і впровадження в систему підготовки педагогів професійної освіти інноваційних компетентісно орієнтованих концептуальних моделей підвищення кваліфікації в контексті формування та розвитку їх науково-методичної, психолого-педагогічної, цифрової, інноваційної, конфліктологічної, коучингової тощо компетентностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Дослідження сфери освіти в Україні до більшої результативності, справедливості та ефективності. *WORLD BANK GROUP*, 2019. [Електронний ресурс].
Доступно: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/790931568661644788/pdf/Overview.pdf>
- [2] М. Кляп, *Структура та зміст конфліктологічної компетентності*. [Електронний ресурс].
Доступно: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pippo/2010_5/Kliap
- [3] Верховна Рада України. (2013, Черв. 25). *Указ Президента України № 344/2013 «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
- [4] В. Сидоренко, *Професійний розвиток фахівців в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти: ключові компетентності і ресурси: електронний курс*. Київ, Україна: ДУ «НМЦ «Агроосвіта», 2020, 130 с.
- [5] В. В. Сидоренко, *Селф-коучинг (самонаставництво) як технологія професійного розвитку педагога Нової української школи: спецкурс*. Київ, Україна: Агроосвіта, 2020, 94 с. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://lib.iitta.gov.ua/720149/>
- [6] V. Sydorenko, «Soft Skills as an educational trend and a necessary development component for a vocational lifelong education teacher», *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*, Vol. 38, No 2, p. 127–134, 2020. Accent Graphics Communications & Publishing, Canada. [Online].
Available: <https://farplss.org/index.php/journal> ISSN 2708-0994.

ACTIVITIES OF THE SCHOOL OF PEDAGOGICAL COACHING IN THE CONDITIONS OF MANAGEMENT OF DECENTRALIZATION OF EDUCATION IN UKRAINE

Viktoriia Sydorenko,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy,
psychology and management of

Bila Tserkva Institute continuing professional education;

The Director, The Bila Tserkva Institute

of Continuing Professional Education

SIHE «University of Educational Management».

Bila Tserkva, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6626-4581>

sidorenko34@gmail.com

Abstract. Continuous professional development of specialists in the knowledge society is a kind of challenge to its information parameters, a response to instability in the field of employment and professions. The introduction of new equipment and digital technologies in production requires professional educators to rethink their professional activities, possess a wide range of skills and competencies to successfully perform their professional functions, and ensure comprehensive and sustainable development of education and science in Ukraine. Bila Tserkva Institute of Continuous Professional Education, SIHE «University of Educational Management» National Academy of Educational Sciences of Ukraine developed, experimentally tested and implemented School of Pedagogical Coaching in the system of training teachers of vocational education. The school of pedagogical coaching is an innovative competency-oriented conceptual model of professional development in the context of the development of psychological and pedagogical, educational, digital, conflict, coaching, etc. competencies of specialists. In terms of decentralization of education in Ukraine, the main function of the School of Pedagogical Coaching is to provide targeted assistance to both individual teachers and teaching staff, promoting best educational practices to solve existing professional problems, stimulating and supporting creative potential of modern professionals, forming guidelines for it. continuous self-development and self-realization. The purpose, functions, principles of functioning, forms of organization of work in the School of pedagogical coaching are determined. Acmetechnological educational-methodical support of professional development of teachers for lifelong learning

according to the innovative competence-oriented model of advanced training has been developed and experimentally tested. The research was performed within the research «Improvement of modern models of professional development of teachers of vocational education in terms of sustainable development» (0121U108611, 2021). Results of the research can be used in the process of modernizing the system of continuing vocational education, the organization of adult lifelong learning.

Key words: professional development; adult education; competence-oriented model; sustainable development; soft skills; management of decentralization of education.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ШКОЛЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО КОУЧИНГА В УСЛОВИЯХ УПРАВЛЕНИЯ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЕЙ ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Сидоренко Виктория Викторовна,

доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогики, психологии и менеджмента Белоцерковского института непрерывного профессионального образования; директор Белоцерковского института непрерывного профессионального образования ГУВО «Университет менеджмента образования. Белая Церковь, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6626-4581>
sidorenko34@gmail.com

Аннотация. Непрерывное профессиональное развитие специалистов в обществе знаний является своеобразным вызовом его информационным параметрам, ответом на нестабильность в сфере занятости и профессий. Внедрение в производство нового оборудования, цифровых технологий требует от педагогов профессионального образования переосмысление профессиональной деятельности, преодоление цифрового разрыва, владение широким спектром навыков и компетенций для успешного выполнения своих профессиональных функций, обеспечение всестороннего и устойчивого развития образования и науки Украины. В Белоцерковском институте непрерывного профессионального образования ГУВО «УМО» впервые разработано, экспериментально проверено и внедрено в систему подготовки педагогов профессионального образования Школу педагогического коучинга как инновационную компетентно ориентированную

модель повышения квалификации в контексте развития психолого-педагогической, учебной, цифровой, конфликтологической, коучинговой и т.д. компетенций специалистов. В условиях управления децентрализацией образования в Украине основная функция Школы педагогического коучинга заключается в предоставлении адресной помощи как отдельному педагогу, так и педагогическому коллективу, пропаганде лучших образовательных практик с целью решения существующих профессиональных проблем, стимулировании и поддержке творческих потенциальных возможностей современного специалиста, формировании установок на его непрерывный саморазвитие и самореализацию. Определены цели, функции, принципы функционирования, формы организации работы в Школе педагогического коучинга. Разработано и экспериментально апробировано акметехнологическое учебно-методическое обеспечение профессионального развития педагогов для обучения в течение жизни по инновационной компетентно ориентированной модели повышения квалификации. Исследование выполнено в рамках НДР «Совершенствование современных моделей повышения квалификации педагогов профессионального образования в условиях устойчивого развития» (0121U108611, 2021). Результаты исследования могут быть использованы в процессе модернизации системы непрерывного профессионального образования, организации обучения взрослых на протяжении жизни.

Ключевые слова: развитие; образование взрослых; компетентно ориентированная модель; устойчивое развитие; soft skills; управление децентрализацией образования.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Doslidzhennia sfery osvity v Ukraini do bilshoi rezultatyvnosti, spravedlyvosti ta efektyvnosti. WORLD BANK GROUP, 2019. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/790931568661644788/pdf/Overview.pdf>
- [2] M. Kliap, «Struktura ta zmist konfliktolohichnoi kompetentnosti» [Elektronnyi resurs].
Dostupno: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pippo/2010_5/Kliap
- [3] Verkhovna Rada Ukrainy. (2013, Cherv. 25). Ukaz Prezydenta Ukrainy № 344/2013 «Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na

period do 2021 roku». [Elektronnyi resurs].

Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>

- [4] V. Sydorenko, Profesiyni rozvytok fakhivtsiv v umovakh formalnoi, neformalnoi ta informalnoi osvity: kluchovi kompetentnosti i resursy: elektronnyi kurs. Kyiv, Ukraina: DU «NMTs «Ahroosvita», 2020, 130 s.
- [5] V. V. Sydorenko, Self-kouchynh (samonastavnytstvo) yak tekhnolohiia profesiinoho rozvytku pedahoha Novoi ukrainskoi shkoly: spetskurs. Kyiv, Ukraina: Ahroosvita, 2020, 94 s. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://lib.iitta.gov.ua/720149/>
- [6] V. Sydorenko, «Soft Skills as an educational trend and a necessary development component for a vocational lifelong education teacher», Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools, Vol. 38, No 2, p. 127–134, 2020. Accent Graphics Communications & Publishing, Canada. [Online].
Available: <https://farplss.org/index.php/journal> ISSN 2708-0994.

*Стаття надійшла до редакції
20 березня 2021 року*

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16\(45\)-194-207](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-194-207)
УДК УДК 378.091.33:[78.087.68+7.071.2]

Сюй Цін,

аспірант кафедри теорії та методики музичної освіти,
хорового співу і диригування
факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова.

Київ, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3042-8652>

417689733@qq.com

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ФОРМУВАННЯ ЕВРИСТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАГІСТРАНТІВ З ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ

Анотація. У статті висвітлено теоретичні та методологічні положення щодо формування евристичного мислення магістратів з хорового диригування педагогічних університетів. Акцент робиться на основних завданнях мистецької освіти, зокрема пошуку евристичних механізмів наповнення навчально-мистецького процесу новими підходами до розвитку творчої індивідуальності майбутніх викладачів диригентсько-хорових дисциплін. Проведено аналіз категорії «евристичне мислення» в ретроспективному вимірі. Зосереджено увагу на творчості як вагомому компоненті професійної підготовки магістрів з хорового диригування. Здійснено теоретичний аналіз наукових праць, на основі яких доведено, що сформоване у магістрантів евристичне мислення забезпечує високий рівень диригентсько-хорової компетентності. Проаналізовано наукові підходи українських та зарубіжних учених до структури евристичного мислення. Визначено основні підходи до формування досліджуваного явища. Запропоновано авторське трактування поняття «евристичне мислення магістрантів з хорового диригування» як здійснення самостійних пошуково-творчих актів у професійній діяльності завдяки актуалізації інтелектуальних процедур аналітично-пошукового та рефлексивно-інтуїтивного характеру. Акцентовано увагу на необхідності врахування визначених функцій диригентсько-хорового навчання магістрів. Виокремлено структуру евристичного мислення, охарактеризовано вплив її компонентів на формування досліджуваної якості. Окреслено подальші напрямки наукових досліджень щодо розроблення

ефективної методики формування евристичного мислення магістрів з хорового диригування педагогічних університетів.

Ключові слова: підготовка магістрів; диригентсько-хорові дисципліни; евристичне мислення; структурні компоненти; методологічні підходи; функції диригентсько-хорового навчання магістрів.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Осмислення сучасних вимог до професійної підготовки магістрів педагогічних університетів України та Китаю в руслі визначених цілей світоглядного, методологічного та ціннісного сенсу надає поштовх до дослідження інноваційних шляхів підготовки магістрів з хорового диригування.

Питання акцентованого розвитку творчої індивідуальності магістрів мистецьких спеціальностей в педагогічних університетах потребує активного розгортання освітнього процесу в лоно актуалізації евристичного підходу для формування професіоналів – майбутніх викладачів диригентсько-хорових дисциплін високого інтелектуально-творчого рівня. Саме націленість практичної підготовки магістрантів з хорового диригування на евристичне переосмислення специфіки диригентсько-хорової діяльності з позиції її ефективного переоблаштування відкриває простір до свідомого розуміння студентами необхідності опанування мисленнєвими алгоритмами творчої дії, а, також, урахування і підпорядкованість евристичним підходам до створення інтерпретацій музичних творів, креативного впорядкування навчально-репетиційного простору.

Даний вектор розуміння специфіки диригентсько-хорової підготовки магістрів як цілеспрямованого пошуку шляхів удосконалення творчого навчального процесу уможливорює врахування вільного евристичного пошуку, що створює плацдарм для формування евристичного мислення магістрантів з хорового диригування, наявність чого, на нашу думку, є найважливішою ознакою професіоналізму.

Зважаючи на реалії освітніх процесів педагогічних університетів, зокрема млявість і повільність впровадження евристичних технологій у зміст підготовки фахівців на факультетах мистецтв, питання актуалізації евристичного мислення магістрантів у процесі диригентсько-хорової підготовки набуває питомої ваги.

Натомість проблема специфіки актуалізації евристичного мислення магістрантів у процесі диригентсько-хорової підготовки на даний час не

ставала предметом наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значущість проблеми формування евристичного мислення особистості в аспекті творчого і фахового розвитку магістрантів з хорового диригування педагогічних університетів підтверджена науковими роботами знаних метрів у галузі мистецької педагогіки (А. Зайцева, О. Отич, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Щолокова та інші), ніші диригентсько-хорової підготовки в педагогічних університетах (А. Болгарський, І. Коваленко, П. Ковалик, А. Козир, А. Растригіна та ін.). Увага науковців мистецько-педагогічної галузі освіти сфокусована на підвищенні інноваційно-технологічного облаштування освітнього мистецького процесу, спрямованості педагогічного впливу на формування самостійно-перетворювальної позиції суб'єктів освітнього процесу для самостійного формулювання цілей навчання, що потребує акцентованого прояву критичності, актуалізації знань, творчості, зокрема на рівні інтуїтивних проявів.

Основоположними для дослідження заявленої проблеми стали праці з питань філософії педагогіки (В. Андрущенко, В. Бондар, І. Зязюн, В. Кремень та інші) в яких обґрунтовано необхідність творчого розвитку особистості студентів; педагогічні теорії навчання (В. Андреев, П. Каптерев, А. Хуторської та інші) де доведена продуктивність евристики в освітньому процесі як засобу саморозвитку, активізації творчомисленнєвого потенціалу; психологічні теорії творчого мислення (Г. Балл, Є. Ільїн, Г. Костюк, Ж. Піаже та інші), де відзеркалено основи творчомисленнєвого процесу з позиції креативного облаштування мистецької дійсності; наукові праці з питань психології евристичного мислення (А. Лук, В. Пушкін, І. Розет, В. Хорев та інші).

Комплексні завдання впровадження евристичних технік у практику освітнього процесу розкриті в наукових роботах К. Власенко, О. Збанацької, Л. Крившенко, О. Ролінської, С. Панової, О. Скафи, О. Хващевської та інших. Сучасні дослідження (Н. Ванжа, Ван Кань, С. Генкал, Д. Грабчак, О. Кривонос, Лю Цзя, О. Фомкіна та інші) розширюють простір розуміння необхідності формування евристичного мислення, евристичних умінь студентів ЗВО різних спеціальностей, а також, застосування евристичних методів навчання у процесі фахової підготовки, не торкаючись особливостей формування досліджуваного феномена у студентів впродовж мистецького навчання, тим паче обходячи увагою напрям підготовки магістрів з хорового диригування педагогічних університетів.

Аналіз публікацій з проблеми дослідження виявив широкий масив

наукових робіт, проте мусимо констатувати, що проблема формування евристичного мислення магістрантів з хорового диригування педагогічних університетів не зазнала висвітлення в науковій літературі.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає в висвітленні основних структурних компонентів формування евристичного мислення магістрантів з хорового диригування педагогічних університетів.

З урахуванням визначеної мети статті були окреслені наступні **завдання**: розкрити сутність феномена евристичного мислення, визначити основні підходи до формування досліджуваного явища, окреслити функції диригентсько-хорового навчання магістрів; представити структуру формування евристичного мислення магістрів з хорового диригування з точки зору евристичного облаштування процесу підготовки магістрів з хорового диригування педагогічних університетів.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Завдання професійної підготовки магістрів у галузі мистецької освіти підтвержені необхідністю формування професійної компетентності студентів, цілеспрямованих на отримання першого наукового ступеня вищого освітньо-кваліфікаційного рівня, у комплексі смислових орієнтацій, знань, умінь і досвіду, здатності до самореалізації у мистецько-педагогічній діяльності, озброєння продуктивними способами творчої дії для оригінального тлумачення та інтерпретації творів музичного мистецтва.

Підготовка магістрів з хорового диригування педагогічних університетів апіорі передбачає формування цілісної творчої особистості, спроможної, завдяки сформованим спеціальним умінням і знанням, продуктивно і творчо реалізовувати дослідницькі, творчо-педагогічні та управлінські функції викладача диригентсько-хорових дисциплін у вищих навчальних закладах.

Винайдення оригінальних підходів до реалізації поставлених завдань пов'язано з установкою на творчість як найвагомішого компоненту професійної підготовки магістрів з хорового диригування, а, також, урахуванням інноваційних педагогічних систем в структурі фахової підготовки, покликаних забезпечити інтелектуально-творче зростання студентів. Адже формування творчої індивідуальності магістрів –

майбутніх викладачів циклу диригентсько-хорових дисциплін неможливе без урахування закономірностей творчого процесу, що зумовлює пошук шляхів удосконалення творчо-результативних показників навчальної діяльності студентів в інноваційних моделях упорядкування диригентсько-хорового навчального середовища.

У даному контексті варто наголосити на винятковій ролі творчих установок у професіограмі майбутніх викладачів диригентсько-хорових дисциплін. Такі установки виявляється у здатності до пошуку шляхів самостановлення у професії хорового диригента, осмисленні масштабів, форм і засобів диригентсько-хорової діяльності, відкритості до нових методів пізнання, спрямованості на пошук нових способів творчої дії тощо.

З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що активізація фахової підготовки магістрантів з хорового диригування напряму залежить від урахування можливостей евристики у педагогічному процесі для застосування нових форм і засобів продуктивного його перебігу, зокрема з позиції формування евристичного мислення студентів. Тому стале розуміння диригентсько-хорового навчального процесу як активного творчого поступу потребує ґрунтовного осмислення шляхів його евристичного облаштування. Оскільки диригентсько-хоровий процес вимагає від керівника-упорядника-диригента колосального мисленевого напруження для узгодження нагальних завдань навчально-мистецького середовища, спрямованого на досягнення визначених і деталізованих, відповідно еталонів якості хорового звучання, конкретних творчих результатів. Щоденний пошук шляхів ведення творчого колективу у напрямку досягнення визначених творчих характеристик потребує серйозних інтелектуальних зусиль, обтяжених відповідальністю за прогнозування, проектування, генерування оригінальних ідей, стратегій диригентсько-хорової діяльності, що потребує сформованого евристичного мислення для продуктивного облаштування навчального процесу.

Розгляд евристики (гр. «*heurisko*» – шукаю, знаходжу, відкриваю) [6] як синоніму творчості у науковому дискурсі ретроспективно представлений від стародавніх до сучасних часів. Філософські витoki евристики знаходяться в античній ері: Сократ («бесіди», «діалоги», пошук невідомого нового, звернення до власного досвіду, рефлексія обговорення, циклічність і варіативність мислетворення тощо); Архімед («еврика» (гр. «*heureka*» – я знайшов), нова ідея, просвітлення тощо); Аристотель (творець логіки, науки про мислення, про форми мислення судження,

силогізми і умовиди тощо); Платон (розгляд мислення як когнітивного процесу, введення поняття «інтуїція»); Папп Олександрійський (виокремлення алогічних методів пізнання, поняття «евристика»).

Наукові здобутки ери класичної філософії (Р. Декарт, І. Кант, Б. Спиноза) привнесли новий зміст у дослідження специфіки мислення в евристичному полі з позиції розумової активності, спрямованої на самостійний пошук виявлення нової сутності відомих явищ.

Є підстави вважати, що в ХХ столітті відбулося триумфальне входження евристики в практичну фундаментальну науку (М. Борн, В. Вернадський, А. Ейнштейн та інші), психологію (Г. Буш, В. Гордон, В. Пушкін та інші) і педагогічні науки (Г. Альтшуллер, В. Андрєєв, Ю. Кулюткін, А. Макаренко, А. Хуторської та інші). У наукових працях А. Козир, Г. Падалки, А. Растригіної, В. Федоришина та інших провідних педагогів творчий аспект навчальної мистецької діяльності асоціюється з евристичними техніками мислетворення для прийняття рішень і відповідальності за їх виконання, творчої самореалізації, а також прищеплення студентам здібності мислити на рівні прийняття рішень для оригінального вирішення навчальних мистецьких завдань.

У даному аспекті, спрямування навчального процесу на формування в магістрів з хорového диригування творчих підходів до пізнання глибинних цінностей диригентсько-хорового мистецтва, творчого оперування технологічним інструментарієм диригентсько-хорової діяльності, активізує особистісно-креативну сферу творчої індивідуальності магістрів, створює умови для пошуку продуктивних шляхів узгодження навчально-мистецьких ситуацій, цілеспрямованих до досягнення нового оригінального власного результату.

Запорукою досягнення визначених цілей підготовки магістрів вважаємо акцентований розвиток мисленнєвих процесів у студентів, поступове їх входження в розуміння специфіки та різновидів мислетворення, введення у простір евристичного осмислення перипетій мистецьких процесів з позиції конструювання шляхів оригінального облаштування, перебігу і результативного представлення продуктів диригентсько-хорової діяльності. Відтак, можна впевнено стверджувати, що сформоване у магістрантів евристичне мислення забезпечує високий рівень набуття диригентсько-хорової компетентності для досягнення високого рівня викладання дисциплін означеного циклу.

Дана позиція в повній мірі відповідає й базується на твердженні О. Щолокової про те, що «високого рівня викладання може досягти лише

той педагог, який здатний до всебічного і об'єктивного осмислення музично-педагогічної дійсності, до її самостійної критичної оцінки та творчої реалізації власних ідей» [7, с. 183].

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для дослідження сутності проявів задекларованого феномену були застосовані методи теоретичного пізнання, зокрема метод формалізації, аксіоматичний метод, метод логічного впорядкування, а, також, методи, які сприяли здійсненню аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення наукової інформації для розкриття сутності феномена евристичного мислення та подальшого визначення компонентної структури формування евристичного мислення магістрантів з хорового диригування педагогічних університетів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Здійснений науковий екскурс з метою з'ясування змісту евристики як наукового напрямку, що досліджує закономірності творчої діяльності, сприяє з'ясуванню особливостей формування евристичного мислення майбутніх викладачів диригентсько-хорових дисциплін. Оскільки визначена проблема на сьогоднішній день недостатньо досліджена. Даний вектор наукової статті спричинений завданнями пошуку шляхів поглибленого входження магістрів у професію хорового диригента, оволодіння інструментарієм диригентського мистецтва.

Аналіз науково-педагогічних джерел з проблеми формування евристичного мислення, проведений згідно особистісного, герменевтичного, алгоритмічного, креативного, акмеологічного, рефлексивно-діяльнісного напрямів, дозволив визначити евристичне мислення магістрів з хорового диригування як здатність у фаховій діяльності здійснювати самостійний пошуково-творчий акт завдяки актуалізації мисленнєвих процедур аналітично-пошукового і рефлексивно-інтуїтивного характеру, вирішувати проблемні ситуації навчального мистецького процесу за допомогою комплексу евристичних прийомів і методів для забезпечення продуктивного перебігу і творчої результативності диригентсько-хорової діяльності.

У даному зв'язку, варто зауважити, що нарівні з професійними вимогами до майбутніх викладачів диригентсько-хорових дисциплін висувається ряд вимог інтелектуального порядку, а саме: здатність комплексно охоплювати діяльнісний простір, знаходити оптимальні й

оригінальні рішення в площині мистецької навчальної діяльності, прогнозувати, моделювати, генерувати нові способи результативної дії. Такий підхід до фахової підготовки магістрів з хорового диригування вимагає акцентованого формування евристичного мислення студентів завдяки розробці й впровадженню евристичних моделей у зміст диригентсько-хорового навчання.

Пошук нових граней мистецьких знань для вдосконалення навчального процесу на основі застосування власного досвіду і асоціативно-образного фонду з метою отримання нового навчального продукту оригінальної собівартості складає сутність означеного феномену.

Специфіка формування евристичного мислення магістрантів впродовж диригентсько-хорової підготовки полягає у поєднанні рис пошуково-дослідницької, творчо-інтуїтивної та художньо-образної мисленнєвої діяльності на основі конструктивно-процесуального підходу, а, також, в активному застосуванні евристичних технік в якості засобів формування евристичного типу мисленнєвих процедур у майбутніх викладачів диригентсько-хорових дисциплін.

Аналіз сутності й специфіки евристичного мислення магістрів з хорового диригування дозволив констатувати, що даний феномен має властивості проблемного, дослідницького, критичного та творчого мислення і може бути дієвим регулятором навчального мистецького процесу, оскільки абсорбує в собі всі фази розгортання мислетворення – від пошуку проблеми до варіативного пошуку й віднайдення шляхів оригінального і продуктивного її вирішення.

Для подальшого висвітлення завдань даної статті варто зауважити, що поняття «структура» (від лат. «*structura*» – порядок, розміщення) у науковій літературі тлумачиться як закономірність зв'язків і складових будь-яких процесів, зокрема мислення, пізнання, а, також, сукупність зв'язків між частинами цілого, що забезпечують цілісність внутрішньої побудови [5, с. 578]. Розширює поле розуміння поняття «структура» позиція Г. Балл про те, що структура є конструкцією впорядкованих і детально охарактеризованих елементів системи [2]. Аналіз наукової літератури дозволяє констатувати відсутність наукового визначення структури формування евристичного мислення магістрантів з хорового диригування педагогічних університетів.

За допомогою системно-структурного аналізу нами з'ясовано, що досліджуваний феномен евристичного мислення логічно вмонтований у цілісну систему структурних компонентів, що вбирає у себе концентрований простір інтелектуального впорядкування диригентсько-хорової діяльності

магістрами завдяки активізуючим евристичним технікам мислетворення. Цілісність системи забезпечується комплексною взаємодією структурних компонентів: мотиваційно-потребового, компетентнісно-комунікативного, креативно-рефлексивного, діяльнісно-результативного, які актуалізуються на основі єдності системної, пізнавальної, прогностичної, оцінювальної, проєктивної, пошукової, конструктивної функцій.

Мотиваційно-потребовий компонент обумовлює ступінь мотиваційної установки на виявлення потреб навчального мистецького процесу, активізує знанневий ресурс і власний диригентсько-хоровий досвід магістрів. У рамках даного структурного компоненту активізується ціннісний аспект диригентсько-хорової діяльності магістрів з хорового диригування, уможливорюється природність спрямування студентів до пошуку шляхів покращень якісних характеристик навчального процесу, узгодження навчальних цілей із рівнем власних творчих намагань.

Компетентнісно-комунікативний компонент передбачає активізацію евристичного мислення завдяки оперуванню евристичними техніками прийомами роботи у взаємодії з суб'єктами і простором навчальної мистецької діяльності. Урахування даного компоненту в структурі формування евристичного мислення магістрів з хорового диригування відображається на розробці діалогічних моделей мистецької комунікації, акцентуації компетентнісного підходу до вирішення навчальних завдань, що виявляється в розумінні і створенні балансу між бажаним і реальним, технічно-можливим і ситуативно-проблемним.

Креативно-рефлексивний компонент виявляє міру здатності магістрантів до самоконтролю у процесі пошуку оригінальних граней здійснення творчо-мистецької і педагогічних дії. Даний структурний компонент передбачає здібність самостійно оцінювати складні творчі ситуації, бачення зв'язку нагальних творчих завдань з кінцевим результатом, діалогічність, уміння вести аргументовану полеміку. У цьому аспекті найскладнішим є шлях управління мисленням через вплив на особистість студента, зміну мотивів, установок, позицій його особистості, ступінь оцінки та самооцінки.

Діяльнісно-результативний формує оптимальну траєкторію евристичної дії магістрантів, акумулює механізми самостійного евристичного пошуку для досягнення оригінального власного результату диригентської діяльності.

У контексті виявлених особливостей диригентсько-хорової навчальної діяльності магістрантів педагогічних університетів

вищезазначені структурні компоненти можуть якісно впливати на формування евристичного мислення. Позаяк специфіка диригентсько-хорової діяльності потребує врівноваженого балансу між технологічно-виконавськими (ситуативний концепт), комунікативними (цільовий концепт) та творчо-результативними (творчо-діяльнісний концепт) завданнями, впорядкування яких лежить в межах оптимального евристичного узгодження.

Ситуативний концепт даної діяльності пов'язаний з перетворенням проблемних ситуацій, пошуку і трансформації ідей їх продуктивного впорядкування, що потребує застосування евристичних технік мислетворення для віднайдення шляхів оригінального вирішення і діяльнісного втілення мистецьких завдань.

Цільовий концепт диригентсько-хорової діяльності спрямовує дії магістрантів на реалізацію цільових проєктів мистецької діяльності, варіативний пошук шляхів досягнення визначених цілей також вмотивовує необхідність застосування евристичних технік мислетворення.

Творчо-діяльнісний концепт вбирає комплексну програму самореалізації магістрантів як творчих індивідуальностей, цілеспрямованих до самостійного й оригінального впорядкування мистецького процесу завдяки перетворювальній спрямованості евристичного мислення на вирішення творчих завдань.

У сукупності структурні компоненти дозволяють скеровувати магістрантів до здійснення диригентсько-хорової діяльності у повноті евристично-інтелектуальної дії, цілеспрямованої на реалізацію зусиль оригінального і нетривіального самовиявлення. Закладені в структурі евристичні настанови забезпечують освоєння магістрантами нового типу інтелектуальних процедур – вільного, широкого, варіативного, креативного, відкритого до дискусій і діалогу, допитливого, продуктивно-генеруючого, оригінального, об'єктивного.

Отже, представлені інтегративні характеристики у взаємозв'язку забезпечують цілісність, утворюють змістову структуру та сприяють формуванню евристичного мислення магістрантів з хорового диригування педагогічних університетів. А відтак, комплексно забезпечують формування професіонала, здатного оперувати мистецькою інформацією в процесуально-технологічному і виконавсько-інтерпретаційному просторі навчальної диригентсько-хорової діяльності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Таким чином, аналіз теоретичних основ формування евристичного мислення магістрів з хорového диригування, проведений згідно особистісного, герменевтичного, алгоритмічного, креативного, акмеологічного, рефлексивно-діяльнісного підходів, з урахуванням функцій диригентсько-хорového навчання магістрів (системної, когнітивної, прогностичної, оціночної, проєктивної, пошукової, конструктивної) дозволив виокремити структурні компоненти евристичного мислення магістрантів, до яких віднесено мотиваційно-потребовий, компетентнісно-комунікативний, креативно-рефлексивний, діяльнісно-результативний. Взаємозв'язок яких забезпечує цілісність та утворює змістову структуру визначеного нами феномена. Комплекс розроблених компонентів забезпечує сформованість евристичного мислення магістрів з хорového диригування педагогічних університетів.

Перспективи подальших досліджень. Подальший напрямок розробки дослідження передбачає визначення критеріїв, показників, характеристику рівнів сформованості та розробку методики формування евристичного мислення магістрів з хорového диригування педагогічних університетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] В. И. Андреев, *Эвристика для творческого саморазвития*. Казань, Россия: Центр инновационных технологий, 1994, 288 с.
- [2] Г. О. Балл, *Гуманізація загальної та професійної освіти: суспільна актуальність і психолого-педагогічні орієнтири, неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*. Київ, Україна: Віпол, 2000, 636 с.
- [3] П. А. Ковалик, «Деякі питання розвитку професійної освіти хорového диригента», *Проблеми сучасного мистецтва і культури*. Харків, Україна: Каравела, с. 43–49, 2000.
- [3] Л. И. Дыс, *Музыкальное мышление: сущность, категории, аспекты исследования*. Сб. ст. Дыс Л. И. (Сост.). Киев, Украина: Муз. Украина. 1989, 178 с.
- [4] В. Н. Пушкин, *Эвристика – наука о творчестве*. Москва, Россия: Политиздат, 1967, с. 272.
- [5] В. І. Шинкарук, *Філософський енциклопедичний словник*. Київ, Україна:

Абрис, 2002, с. 742.

- [6] А. В. Хуторской, *Эвристическое обучение: теория, методология, практика*. Москва, Россия: МПА, 1998, с. 266.
- [7] О. П. Щолокова, «Проблеми фахової підготовки майбутніх магістрів мистецької освіти», *Естетика і етика педагогічної дії*, Вип. 3, с. 181-190, 2012.

STRUCTURAL COMPONENTS OF FORMATION OF HEURISTIC THINKING OF MASTER'S WITH CHORAL CONDUCTING

Xu Qing,

Postgraduate student of the Department of theory and methods
of music education, choral singing and conducting
Anatoliy Avdievsky faculty of Arts
National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov.
Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3042-8652>
417689733@qq.com

Abstract. The article highlights theoretical and methodological provisions on the formation of heuristic thinking of magistrates from choral conduct of pedagogical universities. The emphasis is on the main tasks of artistic education, in particular the search for heuristic mechanisms of filling the educational and artistic process with new approaches to the development of the creative personality of future teachers of conductive-choral disciplines. The focus is on creativity as an important component of the professional training of masters in choral conducting. The theoretical analysis of scientific works was carried out, on the basis of which it is proved that the heuristic thinking formed in master's degrees provides a high level of conductor-choral competence. Scientific approaches of ukrainian and foreign scientists to the structure of heuristic thinking are analyzed. The main approaches to the formation of the investigated phenomenon are determined. The author's interpretation of the concept of «heuristic thinking of masters in choral conducting» as the implementation of independent search and creative acts in professional activities due to the actualization of intellectual procedures of analytical search and reflexive-intuitive nature is proposed. Emphasis is placed on the need to take into account certain functions of conducting-choral training of masters. The structure of heuristic thinking is distinguished, the influence of its components on the formation of the studied quality is characterized. The further directions of scientific

researches on the development of an effective methodology of forming heuristic thinking of magistrates from choral conducting of pedagogical universities are outlined.

Key words: preparation of masters; conducting-choral disciplines; heuristic thinking; structural components; methodological approaches; functions of conducting-choral training of masters.

СТРУКТУРНЫЕ КОМПОНЕНТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭВРИСТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ МАГИСТРАНТОВ С ХОРОВОГО ДИРИЖИРОВАНИЯ

Сюй Цин,

аспирант кафедры теории и методики музыкального образования,
хорового пения и дирижирования
факультета искусств имени Анатолия Авдиевского
Национального педагогического университета
имени М. П. Драгоманова.
Киев, Украина.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3042-8652>
417689733@qq.com

Аннотация. В статье выделены теоретические и методологические положения формирования эвристического мышления магистрантов с хорового дирижирования педагогических университетов. Акцент делается на основных задачах художественного образования, в частности поиска эвристических механизмов наполнения учебно-художественного процесса новыми подходами к развитию творческой индивидуальности будущих преподавателей дирижерско-хоровых дисциплин. Проведен анализ категории «эвристическое мышление» в ретроспективном измерении. Сосредоточено внимание на творчестве как весомой компоненте профессиональной подготовки магистров с хорового дирижирования. Осуществлен теоретический анализ научных работ, на основе которых доказано, что сформированное у магистрантов эвристическое мышление обеспечивает высокий уровень дирижерско-хоровой компетентности. Проанализированы научные подходы украинских и зарубежных ученых к структуре эвристического мышления. Определены основные подходы к формированию изучаемого явления. Предложено авторское определение понятия «эвристическое мышление магистрантов с хорового дирижирования» как осуществление самостоятельных поисково-творческих актов в профессиональной деятельности благодаря актуализации

интеллектуальных процедур аналитико-поискового и рефлексивно-интуитивного характера. Акцентируется внимание на необходимости учета определенных функций дирижерско-хорового обучения магистров. Выделена структура эвристического мышления, охарактеризовано влияние ее компонентов на формирование исследуемого качества. Определены дальнейшие направления научных исследований по разработке эффективной методики формирования эвристического мышления магистрантов с хорового дирижирования педагогических университетов.

Ключевые слова: подготовка магистров; дирижерско-хоровые дисциплины; эвристическое мышление; структурные компоненты; методологические подходы; функции дирижерско-хорового обучения магистров.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] V. I. Andreev, *Evrastika dlya tvorcheskogo samorazvitiya*. Kazan', Rossiya: Centr innovacionnyh tekhnologij, 1994, 288 s.
- [2] H. O. Ball, *Humanizatsiia zahalnoi ta profesiinoi osvity: suspilna aktualnist i psykholoho-pedahohichni oriientyry, neperervna profesiina osvita: problemy, poshuky, perspektyvy*. Kyiv, Ukraina: Vipol, 2000, 636 s.
- [3] P. A. Kovalyk, «*Deiaki pytannia rozvytku profesiinoi osvity khorovoho dyryhenta*», *Problemy suchasnoho mystetstva i kultury*. Kharkiv, Ukraina: Karavela, s. 43–49, 2000.
- [3] L. I. Dys, *Muzykal'noe myshlenie: sushchnost', kategorii, aspekty issledovaniya*. Sb. st. Dys L. I. (Sost.). Kiev, Ukraina: Muz. Ukraina. 1989, 178 s.
- [4] V. N. Pushkin, *Evrastika – nauka o tvorchestve*. Moskva, Rossiya: Politizdat, 1967, s. 272.
- [5] V. I. Shynkaruk, *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk*. Kyiv, Ukraina: Abrys, 2002, s. 742.
- [6] A. V. Hutorskoj, *Evrasticheskoe obuchenie: teoriya, metodologiya, praktika*. Moskva, Rossiya: MPA, 1998, s. 266.
- [7] O. P. Shcholokova, «*Problemy fakhovoi pidhotovky maibutnikh mahistriv mystetskoj osvity*», *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii*, Vyp. 3. s. 181–190, 2012.

*Стаття надійшла до редакції
06 квітня 2021 року*

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16\(45\)-208-224](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-208-224)
УДК 378.091.3:373.5.011.3-051]:78

Федорків Юрій Степанович,
аспірант Національного
педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.
Київ, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5809-6234>
fedorkiv789@ukr.net

Науковий керівник: І. О. Топчієва, канд. пед. наук, доцент.

СПЕЦИФІКА ТА ЗМІСТ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Анотація. У статті представлено результати теоретичного аналізу феномену «інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва» та окреслено практичні аспекти втілення специфіки та змісту навчання духовика-інструменталіста з позицій формування фахових навичок. У дослідженні визначено, що змістова спрямованість інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва (духовиків-фаготистів) визначається процесами фахового навчання, творчого, світоглядного саморозвитку інструменталіста, результатом чого є вдосконалення рівня володіння інструментом, а саме: майстерності звуковидобування, культури музичного мислення й зрілості інтерпретації музичних творів, культури сценічного виступу, педагогічних методик роботи з музичним матеріалом. Змістова сутність педагогічного виховання майбутніх вчителів музичного мистецтва конкретизована в завданнях освітнього процесу: формування системи художньо-естетичних поглядів та образного мислення на основі музично-естетичних здібностей музиканта, розвиток художньо-естетичного смаку тощо на основі засвоєння естетичних зразків, норм, ідеалів, втілених у музичній культурі. Педагогічний вплив спрямований на формування мистецької і культурної площини особистісного світу майбутнього вчителя музичного мистецтва, і у змістовому контексті характерний сформованістю мотиваційних чинників до творчої діяльності. У дослідженні зроблено концептуальний наголос, що зв'язок між інструментальною підготовкою майбутніх учителів музичного мистецтва (духовика-інструменталіста) і художньо-виконавським

рівнем фахової майстерності є залежним від створення дієвої системи мистецького спілкування, системи концертно-виконавської практики, системи трансляції знань і традицій, системи комунікативних зв'язків із широким колом музичної спільноти.

Ключові слова: специфіка; зміст; інструментальна підготовка; музичне мистецтво; педагог; виконавець; духовик-інструменталіст; навчання; майбутні вчителі; підготовка.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Інструментальна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва у методологічному і світоглядно-педагогічному аспекті передбачає запровадження в сучасний освітній процес якісно нових навчальних форм, моделей, технологій, просвітницьких засобів, використовуючи які, педагог значно розширює обрії виховного процесу, збагачуючи його елементами комунікації персоніфікованого зразка, завдяки чому успішно розв'язується змістове завдання мистецької педагогіки – готувати особисто розвинених, музично грамотних, психологічно впевнених, артистично сформованих музикантів, готових до результативної викладацької діяльності і творчого мистецького розвитку. Успішність інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва (духовиків-фаготистів), є залежною від створення творчого клімату навчання, що важливо для стимулювання ініціативи та творчості, саморозвитку і самовдосконалення, зокрема, психологічної впевненості у майбутній професійній діяльності.

В основі змістовного контексту педагогічних впливів – формування особистісного, мистецького і культурного розвитку майбутніх учителів музичного мистецтва, що своїм результатом містить стійку мотиваційну спрямованість у них до педагогічної творчої діяльності, розкриття особистісного творчого потенціалу, цілеспрямованого формування і розвитку потреби в удосконаленні інструментальних фахових вмінь. Формування виконавського і педагогічного досвіду у здобутті майстерності гри на фаготі є довготривалим, складним процесом творчої взаємодії між викладачем і студентом; сутнісна якість специфіки навчання гри на фаготі майбутніх учителів музичного мистецтва – у створенні системи мистецького спілкування, системи концертно-виконавської практики, системи трансляції знань і традицій, системи комунікативних зв'язків із широким колом музичної спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-

педагогічних досліджень вчених (Л. Болдирєва, В. Возняк, Н. Хамська та ін.) засвідчує, що змістовність виховного педагогічного впливу значною мірою залежить від педагогічно грамотного використання інноваційних форм, технологій, засобів та методів навчання. Результативність інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва (духовиків-фаготистів) передбачає не лише наявність музично-креативних здібностей суб'єктів навчання, а також знання методичних практик, традицій опрацювання і виконання музичного твору тощо, що складає змістові аспекти виконавського і педагогічного досвіду.

Зміст навчання, на думку М. Берлянчик та Л. Боровікова, полягає у багатовекторному впливові на особистість музиканта, на підставі розвитку здібностей цілеспрямованого характеру. З дослідницьких позицій М. Кияшко, Є. Язовицького, І. Панасюка, О. Бойко та ін., розвиток особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва буде успішним і ефективним у випадку педагогічних впливів, що супроводжуються позитивними естетичними почуттями, почуттями прекрасного.

Позиції особистісно-зорієнтованого і мотиваційного підходів, обстоює у своєму дисертаційному дослідженні Т. Фурсенко, де автор розкриває теоретичні засади та методи формування ціннісно-мотиваційних орієнтацій в мистецьких навчальних закладах. Педагогічним чинникам формування освітніх впливів присвячена дисертація Л. Ороновської. У роботі обґрунтовано суть механізму педагогічного виховання у розвитку творчих здібностей учнів, їхньої емоційної сфери засобами пізнавальних можливостей, особлива увага дослідниці присвячена виховним аспектам стимулювання в учнів потреби творчої самореалізації.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні специфіки виконавського і педагогічного досвіду у здобутті майстерності гри на фаготі і формування системи художньо-естетичного і педагогічного мислення майбутніми вчителями музичного мистецтва.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**: окреслити феномен «інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва»; розкрити специфіку та зміст інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва (духовиків-фаготистів) в контексті впровадження методів сучасної педагогіки і виконавського музикознавства; виявити зв'язок між інструментальною підготовкою майбутніх учителів музичного мистецтва (духовика-

інструменталіста) і художньо-виконавським рівнем фахової майстерності.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Інструментальна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва у змістовому аспекті є зверненою до особистості музиканта, спрямованою на формування його творчих здібностей, вироблення професійних навичок, загальнокультурних та духовно-психологічних настанов до виконавської і викладацької діяльності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Методологічно виправданим є представлення проблеми специфіки і змісту інструментальної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва з позицій аналітико-концептуального й естетико-культурологічного підходів сучасної педагогіки і виконавського музикознавства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

У своєму змістовному ракурсі, інструментальна підготовка спрямована на формування у процесі навчання фахової майстерності у майбутніх вчителів музичного мистецтва (духовиків-фаготистів) цілісної системи художньо-естетичного і педагогічного мислення, у єдності таких важливих складників, як:

- *інтелектуальна здатність до педагогічного і виконавського мислення* в широкому, концептуальному значенні (інтерпретаційне, художньо-образне, драматургічне, психологічне, інструментальне);

- *жанрово-стильова культура розкриття художнього змісту твору*, що передбачає розкриття взаємозалежності жанрової форми і педагогічно-виконавських задач музичного твору, поглиблення осмислення програмності і функціональних рівнів виконавської форми, виконавської стилістики та семантики;

- *індивідуальний стиль художньо-виконавського мислення музиканта*, значення якого для майбутніх учителів музичного мистецтва розкривається в наступних аспектах:

- *діалектичний аспект*: взаємообумовленність процесів стилеутворення, що включає як взаємовплив різних рівнів художньо-виконавського мислення (індивідуального, культурно-історичного,

національного та ін.), так і взаємодію стильових рівнів композиторського і виконавського мислення;

– *онтологічний аспект*: обумовлює смислоутворювальні, змістові компоненти організації системи засобів музичної виразності, цей аспект є показовим з точки зору характеристики художньо-виконавського мислення як чинника індивідуальної специфіки виконавського інтонування;

– *функціональний аспект*: визначається специфікою прочитання виконавцем нотного тексту, співвідношенням об'єктивного і суб'єктивного у виконавській творчості, художнім рівнем виконавської інтерпретації;

• *створення переконливої концепції твору* на основі розуміння, художньої цілісності твору та засобів створення такої цілісності. Створення інтерпретаційної версії твору можливе на основі мобільних ресурсів музичного тексту, його варіативного потенціалу;

• *педагогічна і виконавська робота* майбутніх вчителів музичного мистецтва з варіативним потенціалом музичного твору (інтонацією, динамікою, темпом, артикуляцією, фразуванням, агогікою тощо);

• *асоціативність художньо-інструментального мислення*, тобто образні уявлення музиканта під час виконання твору (слухово-моторні, зорові, емоційно-почуттєві) у єдності із розвинутим художньо-естетичним світоглядом виконавця і педагога;

• *музично-слухове мислення*, де слух має такі площини виразу:

– *внутрішній* (слухо-моторний);

– *контролюючий* (елементи фактури твору, оркестрових партій, акустики);

– *фонічний* (співвідношення гучності голосів, гучності елементів фактури твору, виокремлення допоміжних підголосків, гармонічних тонів, формування агогічних побудов фрази, мотивів її початку та завершення, вислуховування пауз та цезур, розуміння фонічної перспективи, її розвиток засобами артикуляційно-штрихової техніки);

• *технологічне виконавське і педагогічне мислення*, актуальність якого для майбутніх учителів музичного мистецтва виражена в аспектах:

– *агогічний аспект*: розгортання у русі темпо-ритмічних, метро-ритмічних, артикуляційно-штрихових складових у виконавській і педагогічній подачі музичного змісту твору, динамічні й експресивні характеристики висловлювання музичної думки педагогом;

– *акустичний аспект*: відчуття тембрової, вібраційної, артикуляційної і динамічної специфіки інструменту відповідно акустичній специфіці залу, забезпечення «польотності» звука інструменту в акустичному середовищі;

– *віртуозний аспект*: мовні, рухові, пластичні основи виконавства, виконавська «красномовність», яка забезпечує цілісність інтонаційно-візуальних вражень від виконавської гри, готує емоційно-сміслову сприйняття твору, музичних образів, специфічна сфера мовно-виразової майстерності музиканта, відпрацьовані прийоми виконавства, досконала риторика сценічного виступу. Саме слово віртуоз походить від лат. Virtus, що означає «мужність» [1, с. 334]. Віртуозність постає як естетично осмислений рух, як сукупність ігрового, естетичного та артистичного компонентів, як емоційно досконале музичне інтонування твору. Постановку технічного апарату виконавця В. Апатський називав «динамічним процесом пристосування організму до гри на музичному інструменті» [1, с. 290];

• *артикуляційно-штрихова майстерність* як пластична система музичного мовлення з опорою на специфіку атаки музичного звуку (зв'язано-роздільно), де артикуляція в штрихах визначається роз'єднанням цілого або єднанням розділеного, співвідношенням безперервного і переривчастого звучань, характером звуковидобування і виконанням цезур, характером зв'язності чи стакатності звуків, глибиною легато. Вміле застосування штрихів прямо впливає на характер виконання, що є базовими основами навчання виконавській техніці майбутніх учителів музичного мистецтва.

У змістовому прочитанні, артикуляційні (штрихові) основи техніки духовика (фаготиста) – майбутнього учителя музичного мистецтва, є тісно пов'язаними як з атакою звуку, так і з емоційно-образним «промовлянням» музичного матеріалу. Проблема штрихів містить у собі два аспекти:

- *виконавські прийоми* (техніка виконання);
- *звуковий виразово-смісловий результат виконавських прийомів* (засобів музичної виразності).

Професор В. Апатський класифікував штрихи за принципом «подачі дихання», розділивши їх умовно на 4 групи [1, с. 209]:

1) *перша група* – штрихи, що виконуються без перерви подачі дихання: legato, legatissimo, марковане legato;

2) *друга група* – протяжні штрихи non legato: *detache, marcato, portato* – проміжне положення між штрихами, *legato i non legato*.

3) *третья група* – короткі штрихи non legato: *staccato, staccatissimo, подвійне staccato, martele*.

4) *четверта група* – колористичні штрихи: *portamento, glissando, frullato*.

Усвідомлення специфіки виконавських штрихів для майбутніх учителів музичного мистецтва полягає в тому, що штрихи є базовою основою артикуляції, тобто зливої або роздільної «вимови» звуків в процесі гри. Насправді, будь-яке групування нот в музичній фразі може бути «вимовлене» музикантом по-різному, і це істотно змінить її смислове значення.

Для майбутніх учителів музичного мистецтва важливо також усвідомлювати, що характер штрихів, їх виразова сутність змінюються залежно від стилю композитора, змісту твору і навіть особливостей окремих музичних фраз, в цьому полягає гнучкість і виразність штрихів, їх здатність постійно видозмінюватися залежно від емоційного змісту музики і особливостей її інтерпретації. Методично правильний підбір штрихових відтінків у педагогічній практиці майбутніх учителів музичного мистецтва допомагає виявити оригінальний художній задум композитора і є показником сформованого естетичного смаку і музичної культури педагога:

- *мовне інтонування* як вияв сформованих фахових рис педагога, осмислена змістова спрямованість до грамотної музично-мовної лінгвістики майбутніх учителів музичного мистецтва. Мовне інтонування є важливим в прочитанні фактури твору, в темпових, ритмічних, динамічних тощо характеристиках твору. Мовне інтонування є тісно пов'язаним із опануванням системою засобів музичної виразності (мобільними виконавськими виражальними засобами і педагогічними методами їх формування), що є необхідною умовою здобуття професійних навичок в навчанні майбутніх учителів музичного мистецтва (духовиків-фаготистів);

- *виконавська інтерпретація* як свідомий, цілеспрямований, художньо-осмислений процес, діалог композиторського задуму і виконавського осмислення у «живому звучанні», що презентується на рівні внутрішньо-індивідуальної виконавської стилістики (феномен виконавського стилю), означеної вагомим ступенем виконавської семантичної самостійності та свободи, завдяки чому музичний текст стає здатним до безмежної кількості творчих виконавських інтенцій,

сміслових інтерпретацій та реінтерпретацій. Виконавська інтерпретація є проявом творчої активності музиканта, цілісним, багатоконпонентним процесом, результатом якого є розуміння вже існуючого і створення виразного музичного образу на основі діалогічної взаємодії тексту на всіх його рівнях та особистості інструменталіста-інтерпретатора;

• *емоційне мислення* як необхідна умова і зрілість мистецької виконавської майстерності майбутніх учителів музичного мистецтва. Емоційне мислення включає:

– *контроль якості і образності звучання*;
– *контроль виконавських засобів*, серед яких: динамічні, темброво-сонористичні, фонічні, артикуляційні, драматургічні, інтонаційні, агогічні тощо;

• *педагогічний і виконавський тонус* як процес контролюючого модефікуючого емоційного переживання виконавцем при педагогічній спрямованості музичного звучання, відповідного драматургічному розгортанню художньо-образної системи твору. Педагогічний і виконавський тонус розрізняється на:

– *емоційний тонус* музиканта-педагога і музиканта-виконавця;
– *реальний тонус* звучання твору, якому навчаються і який виконується;

• *артистизм виконання* як специфічно індивідуальний тип комунікативної поведінки виконавця – майбутнього вчителя музичного мистецтва на сцені, що містить аспекти:

– *самовираження* музиканта, актуалізація його сутнісних творчих сил;
– *психологічне взаємодія* діалогічного характеру з аудиторією;
– *театральність, яскравість, пластичність, змістовність виступу*.

Педагогічний вплив у набутті професійної майстерності майбутніх вчителів музичного мистецтва неможливий поза спрямованістю на досягнення творчого результату, який набувається під час навчального опрацювання твору та його сценічного виконання. Робота над твором є копіткою, тривалою і вимагає творчих зусиль, фантазії, натхнення, адже для музичного мистецтва надзвичайно важливий неосяжний світ образів, втілений у звуках. Майбутнім учителям музичного мистецтва необхідно активізувати особистісно-емоційні якості, мати фахові спеціальні знання, вміння, навички, які сприяють успішній реалізації процесу опрацювання і виконання твору на всіх його рівнях – від ознайомлення з нотним матеріалом до винесення своєї переконливої версії на сцену і повноцінного її втілення.

Саме тому майбутній вчитель музичного мистецтва – духовик-інструменталіст, розвиваючи природні задатки і власне художньо-виконавське мислення, не має припиняти пошуки можливих засобів розуміння та відтворення нотного тексту, оцінюючи різноманітні варіанти опрацювання та виконання твору. Набутий особистий досвід духовика – майбутнього вчителя музичного мистецтва базується на внутрішньо-ментальній роботі з музичними джерелами, віднайдені відповідних технік звуковидобування у розкритті художніх образів через здійснення діалогу в процесі педагогічної музичної комунікації.

Для музиканта – майбутнього вчителя музичного мистецтва, найважливішим мистецтвом є мистецтво управління музичним звуком, яке дуже довго відточується, збагачуючись професійними набутками художньо-виконавського мислення. Так з'являється той звук, який найкращим чином буде здатний відповідати змісту композиторського задуму, в якому якісність співвідноситься з «виразовістю», який є інтонаційно чистим, артикуляційно переконливим, тембрально насиченим. Саме ці характеристики входять до змісту поняття «педагогічна майстерність» в умінні пояснити учневі і відпрацювати з ним виконавські аспекти звуковедення.

Специфіка і зміст інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва набуває повноти виразу саме через сформовану майстерність звуковидобування музиканта, яка визначається його художнім світоглядом, рівнем естетичного розвитку. Сучасні еталонні уявлення про культуру і майстерність інструменталіста-виконавця є такими: наповненість і співучість звуковидобування, легкість і блискучість виконання технічно складних завдань, витонченість фразування й гнучкість тембральних фарб, виконавська харизма.

Пошук шляхів досягнення акустично досконалого звуку у професійному вдосконаленні майбутніх учителів музичного мистецтва пов'язується як з музичною підготовкою духовиків-практиків, так і зі змістом твору, аспектами винесення цього твору на концертну естраду з урахуванням специфіки слухацької аудиторії, що складає також актуальні питання професійної виконавської підготовки, процеси здійснення якої вимагають сформованості особливих творчих навичок фахівця, серед яких в якості провідних треба зазначити наступні:

- 1) розуміння художньої традиції, з урахуванням якої написаний даний твір;
- 2) розуміння індивідуального задуму композитора, усвідомлення

жанрово-стильової природи його творів;

3) розуміння психо-фізіологічних, психо-ментальних, психо-семантичних особливостей виконавської діяльності у відтворенні музичного тексту.

Важливо також наголосити, що духове виконавство є психофізіологічним процесом, у якому психічним, психологічним основам належить провідна роль. Для повного володіння своїм апаратом виконавець повинен бути вільним як від м'язової напруги, так і від психічної скутості. Досягнення природності, виразності й пластичності звуку неможливе без ліквідації таких недоліків, як затиснутість м'язів, нервово-психічна й енергетична млявість, неготовність в оволодінні силою, напругою, об'ємністю, технічністю тощо музичного звучання.

Змістове наповнення інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва (духовика-інструменталіста) у творчому аспекті розуміється у значенні створення індивідуальної художньої версії реалізації авторської змістовної концепції виконання. Ступінь художньо-мовленнєвої виразності відтворення змісту музичного твору у різних версіях музичного втілення виявляється різною – вона залежить від творчого задуму музиканта, від його психофізичних особливостей, естетичних переваг та опанування виконавським професіоналізмом. Про варіантну множинність інтерпретацій говорить той факт, що кожен духовик-інструменталіст – майбутній вчитель музичного мистецтва має своє індивідуальне бачення твору. І будь-яке виконання твору є індивідуальним, кожен може виконувати один і той самий музичний твір з найбагатшим різноманіттям технічних та музичних ефектів і грати його кожного разу по-різному.

Зв'язок між інструментальною підготовкою майбутніх учителів музичного мистецтва (духовика-інструменталіста) і художньо-виконавським рівнем фахової майстерності багато в чому залежить від характеру методичного використання духовиком-інструменталістом виконавських засобів музичної виразності: темпу, динаміки, агогіки, артикуляції тощо, які відносяться до аспектів розгортання музичних подій, які складають драматургічний та семантичний плани музичної форми, і є важливими для якісної інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, істотно прояснюючи питання специфіки і змісту інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, пов'язані з вибором у навчальному процесі того чи іншого репертуару, принципів індивідуалізації звуковисотної і часової організації твору,

артикуляції, інтонації тощо.

Опрацювання недоліків систематичною наполегливою працею у майбутніх учителів музичного мистецтва через формування професійних виконавських умінь винагороджується здобуттям виконавської свободи – якістю управління звуком відповідно художнього змісту музичного твору. Добре відомою серед інструменталістів-духовиків є сентенція, що свобода звуку, майстерність управління звуком – це не плюс те, чого не вистачає, а мінус те, що заважає.

Професійна наполегливість у здобутті інструментальної підготовки майбутніми учителями музичного мистецтва є пов'язаною із внутрішньою образною уявою, переживанням музики, що є важливим для артистичності, ґрунтовності фахової підготовленості для майбутніх музикантів-професіоналів. Адже відомо, що створений композитором художній текст не є «постійним». Закладена в ньому інформація порізнному прочитується конкретним музикантом (навіть самі композитори нерідко змінюють первісний задум твору, як в його нотному варіанті, так і при виконанні). Ця мобільність імпліцитно закладена в будь-якому художньому тексті: «художній текст має ще одну особливість: він видає різним читачам різну інформацію – кожному в міру його розуміння, він же дає читачеві мовлення, на якому можна засвоїти відомості при повторному читанні. Мовлення, як деякий живий організм, знаходиться в зворотньому зв'язку з читачем і є повчальним для цього читача» [5, с. 33].

Опрацьовуючи музичний твір, духовик-інструменталіст «прочитує» музичний текст-код, привласнюючи його і перетворюючи у власний – «музичний текст» (терміни В. Москаленко) [6]. Але існує і «зустрічний рух». При зверненні до кожного нового твору, стилю, епохи відбувається своєрідна взаємодія двох музичних «діалектів» – композиторського та виконавського. При цьому композиторський текст залишається чільним, адже саме композитор створив ту об'єктивну реальність – музичний твір – з яким працює виконавець: «Істинно художнє виконання становить діалектичну єдність об'єктивного і індивідуально-особистого, тобто єдність «розкриття» і «привнесення» [6].

В процесі засвоєння методологічних основ інструментальної підготовки майбутніми вчителями музичного мистецтва (духовик-інструменталіст), музичний твір розкривається в контексті художнього прочитання, тобто така «об'єктивна даність, що ставить виконавцю-інтерпретатору певні художньо-жанрові межі, за які виконавець не може виходити» [6, с.17]. В такій ситуації майбутнім учителям музичного

мистецтва (духовик-інструменталіст), необхідно проявити індивідуальність музичного мовлення, тобто, інструментальна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва стиль має бути спрямована на творче прочитання твору, його музичне розуміння, із збереженням внутрішньої структури композиторського задуму.

Роблячи акцент на художності твору, виконавець-духовик – майбутній вчитель музичного мистецтва уже надає власного бачення або власного відчуття витонченості музичної тканини. Різниця таких акцентів у музикантів і формує своєрідну основу виконавського стилю. Через виражальні можливості практик художньо-виконавської майстерності і розкривається як композиторський задум, так і індивідуальний стиль музиканта-виконавця. При цьому може відбутися і темброво-фактурне переосмислення авторського тексту та закладених у ньому образних потенцій.

Кожне виконання музичного твору в контексті інструментальної підготовки майбутніми вчителями музичного мистецтва у світоглядно-педагогічному аспекті є його новою змістовою версією, в якій даний твір стає певною інтонаційно-семантичною моделлю, а його компоненти, втрачаючи початкову цілісність, з різним ступенем переробляються і переінтонуються, і в новому втіленні набувають цілісності, що створюється «методами та прийомами переінтонування, новим розвитком, художніми цілями та задачами творця у новій версії» [1]. На ідеї розгорнутого виконавського бачення стосовно технічної і виразової специфіки твору та способів його вивчення будується концепція педагогічного і виконавського досвіду.

Для створення художньо-виконавського образу твору потрібен і методичний аналіз, і осмислення музичного тексту, і змістова і концептуальна точність його виконання. Є відмінності між термінами «грати» (як наслідування) і «виконувати» (активний творчий підхід). Основним завданням музиканта-інструменталіста є донесення до уваги слухачів змістовної, образної розповіді, що є наслідком творчих бажань і активних дій по розкриттю власної специфіки інструментальної майстерності. Внаслідок цього, змістові завдання інструментальної підготовки у фаховому зростанні майбутніх учителів музичного мистецтва й досягнення професійно зрілого рівня, розуміються сьогодні у форматі досконалого володіння інтонаційно-артикуляційними техніками звуковидобування у контексті творення тембрально насиченого, емоційно збагаченого музичного звуку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Специфіка і зміст інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва є безумовним професійним здобутком духовика-інструменталіста й формується в процесі педагогічних впливів на розвиток виконавських здібностей. Інструментальна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва враховує індивідуальні особливості музиканта і охоплює важливі складники, серед яких: інтелектуальна здатність до мислення в широкому, концептуальному значенні; жанрово-стильова культура розкриття художнього змісту твору; індивідуальний стиль художньо-виконавського мислення музиканта; асоціативність художньо-виконавського мислення; музично-слухове мислення; технологічне мислення; артикуляційно-штрихова майстерність; виконавське інтонування; виконавська інтерпретація; емоційне мислення; виконавський тонус; артистизм виконання.

Змістовий контекст інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва визначається процесами фахового навчання, творчого, світоглядного саморозвитку інструменталіста, результатом чого є вдосконалення рівня володіння інструментом (майстерність звуковидобування, культура музичного мислення, зрілість інтерпретації музичних творів, культура сценічного виступу). Розвиненість інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва передбачає як наявність музично-креативних здібностей музиканта, так і наявність виконавського досвіду, знань щодо стилістичних вимог конкретної музичної епохи, традицій виконання музичного твору. Майбутній вчитель музичного мистецтва повинен розуміти інтонаційно-акустичну природу інструментального звуку, володіти здатністю образно-сислового прочитання музичних текстів; бути спрямованим до розкриття художнього задуму композитора, представлення художньо-мистецької концепції музичного твору у переконливості музично-педагогічного мислення, його співвіднесенні із загальноестетичним досвідом.

Перспективи подальших досліджень. Представлене дослідження є результатом теоретичного осмислення специфіки педагогічних впливів в освітньому процесі на рівень інструментальної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва і може бути розвинене в педагогічній роботі викладачів інструментальних класів (духовик-інструменталіст), а також сприяти подальшому вивченню проблеми фахового навчання у вищих навчальних закладах педагогічного і мистецького профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] В. Н. Апатський, *Основы теории и методики духового музыкально-исполнительского искусства: учеб. пособие*. Киев, Украина: ТОВ «Задруга», 2006.
- [2] Н. В. Гузій [та ін.], *Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти: монографія*. Київ, Україна: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018.
- [3] О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова, С. С. Вітвицька, Н. Г. Сидорчук, О. М. Спірін, Н. В. Якса [та ін.], *Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку: монографія*. Житомир, Україна: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006.
- [4] Міністерство освіти і науки України. (2018, Лип. 16). Наказ № 776 «Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
- [5] Н. П. Корыхалова, *Интерпретация музыки*. Ленинград, Россия: Музыка, 1979.
- [6] В. М. Москаленко, «Про задум та музичну ідею твору. Музичний твір як процес», *Науковий вісник Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського*, Вип. 21, с. 9–17, 2002.
- [7] В. З. Самітов, *Специфіка інтерпретаційного мислення музиканта-виконавця (психофізіологічний аспект): монографія*. Київ, Україна: ДАККіМ, 2007.
- [8] Н. М. Титова, «Теоретичні і методичні засади психологопедагогічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання», дис. д-ра наук; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2019.
- [9] Л. Хоружа, «Модель педагогічної освіти сучасного університету», *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, Вип. 3/4, с. 7–13, 2018.

SPECIFICITY AND CONTENT OF INSTRUMENTAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF MUSIC ART

Yuri Fedorkiv,

graduate student of the National
Pedagogical University M. P. Dragomanova.
Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5809-6234>
fedorkiv789@ukr.net

Scientific adviser: I. Topchiieva, cand. of ped. sciences, associate prof.

Abstract. The article presents the results of theoretical analysis of the phenomenon of "instrumental training of future teachers of music" and outlines the practical aspects of the implementation of the specifics and content of training of the oven-instrumentalist from the standpoint of professional skills. The study found that the content orientation of instrumental training of future teachers of music art (bassoonists) is determined by the processes of professional training, creative, ideological self-development of the instrumentalist, resulting in improving the level of mastery of the instrument, namely: sound skills, musical thinking and maturity. works, culture of stage performance, pedagogical methods of working with musical material. The semantic essence of pedagogical education of future music teachers is specified in the tasks of the educational process: formation of a system of artistic and aesthetic views and figurative thinking based on musical and aesthetic abilities of a musician, development of artistic and aesthetic taste, etc. based on assimilation of aesthetic patterns, norms, ideals embodied in music. culture. Pedagogical influence is aimed at the formation of the artistic and cultural plane of the personal world of the future teacher of music, and in the semantic context is characterized by the formation of motivational factors for creative activity. The study makes a conceptual emphasis that the relationship between the instrumental training of future teachers of music (wind instrumentalist) and the artistic and performing level of professionalism depends on the creation of an effective system of artistic communication, concert performance practice, translation of knowledge and traditions. systems of communicative relations with a wide range of music community.

Keywords: specifics; content; instrumental training; musical art; teacher; performer; oven-instrumentalist; teaching; future teachers; preparation.

СПЕЦИФИКА И СОДЕРЖАНИЕ ИНСТРУМЕНТАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКАЛЬНОГО ИСКУССТВА

Федоркив Юрий Степанович,

аспирант Национального

педагогического университета им. М. П. Драгоманова.

Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5809-6234>

fedorkiv789@ukr.net

Научный руководитель: И. А. Топчиева, канд. пед. наук, доцент.

Аннотация. В статье представлены результаты теоретического анализа феномена «инструментальной подготовки будущих учителей музыкального искусства» и намечены практические аспекты воплощения специфики и содержания обучения духовика-инструменталиста с позиций формирования профессиональных навыков. В исследовании определено, что содержательная направленность инструментальной подготовки будущих учителей музыкального искусства (духовиков-фаготистов) определяется процессами профессионального обучения, творческого, мировоззренческого саморазвития инструменталиста, результатом чего является совершенствование уровня владения инструментом, а именно: мастерства звукоизвлечения, культуры музыкального мышления и зрелости интерпретации музыкальных произведений, культуры сценического выступления, педагогических методик работы с музыкальным материалом. Содержательная сущность педагогического воспитания будущих учителей музыкального искусства конкретизирована в задачах образовательного процесса: формирование системы художественно-эстетических взглядов и образного мышления на основе музыкально-эстетических способностей музыканта, развитие художественно-эстетического вкуса и т.п. на основе усвоения эстетических образцов, норм, идеалов, воплощенных в музыкальной культуре. Педагогическое воздействие направлено на формирование художественной и культурной плоскости личностного мира будущего учителя музыкального искусства, и в содержательном контексте характерно сформированностью мотивационных факторов к творческой деятельности. В исследовании сделано концептуальный акцент, что связь между инструментальной подготовкой будущих учителей музыкального искусства (духовика-инструменталиста) и художественно-исполнительским уровнем профессионального мастерства является зависимым от создания действенной системы художественного общения, системы концертно-исполнительской практики, системы трансляции знаний и традиций, системы коммуникативных связей с широким кругом музыкального сообщества.

Ключевые слова: специфика; содержание; инструментальная подготовка; музыкальное искусство; педагог; исполнитель; духовик-инструменталист; обучение; будущие учителя; подготовка.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] V. N. Apatskij, *Osnovy teorii i metodiki duhovogo muzykal'no-ispolnitel'skogo iskusstva: ucheb. posobie*. Kiev, Ukraina: TOV «Zadruga», 2006.
- [2] N. V. Huzii [ta in.], *Teoriia ta metodyka profesiino-pedahohichnoi pidhotovky osvitianskykh kadriv: akmeolohichni aspekty: monohrafiia*. Kyiv, Ukraina: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2018.
- [3] O. A. Dubaseniuk, O. Ye. Antonova, S. S. Vitvytska, N. H. Sydorchuk, O. M. Spirin, N. V. Yaksa [ta in.], *Profesiino-pedahohichna osvita: suchasni kontseptualni modeli ta tendentsii rozvytku: monohrafiia*. Zhytomyr, Ukraina: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2006.
- [4] *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy*. (2018, Lyp. 16). Nakaz № 776 «Pro zatverdzhennia Kontseptsii rozvytku pedahohichnoi osvity». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
- [5] N. P. Koryhalova, *Interpretaciya muzyki*. Leningrad, Rossiya: Muzyka», 1979.
- [6] V. M. Moskalenko, «Pro zadum ta muzychnu ideiu tvor. Muzychnyi tvir yak protses», *Naukovi visnyk Nats. muz. akad. Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho*, Vyp. 21, s. 9–17, 2002.
- [7] V. Z. Samitov, *Spetsyfika interpretatsiinoho myslennia muzykanta-vykonavtsia (psykhofiziolohichni aspekt): monohrafiia*. Kyiv, Ukraina: DAKKiM, 2007.
- [8] N. M. Tytova, «Teoretychni i metodychni zasady psykhohopedahohichnoi pidhotovky maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia», *dys. d-ra nauk; Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova*. Kyiv, 2019.
- [9] L. Khoruzha, «Model pedahohichnoi osvity suchasnoho universytetu», *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka*, Vyp. 3/4, s. 7–13, 2018.

*Стаття надійшла до редакції
20 березня 2021 року*

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16\(45\)-225-238](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-225-238)
УДК 378.011.3 - 051:78

Чжан Бо,

аспірант кафедри теорії та методики музичної освіти,
хорового співу і диригування
факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.
Київ, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4139-5198>
253532434@gg.com

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ОЦІНЮВАЛЬНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

Анотація. У статті розглянуто основні методи, які забезпечують формування художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики. Встановлено, що художньо-оцінювальні акти у вокально-хоровій діяльності ознаменовані мистецьким відображенням загальнонаукового розуміння категорії оцінювання як діяльнісного комплексу особистості майбутнього вчителя музики. Представлено власний погляд автора на досліджувану проблему в цілісному баченні перспектив підготовки студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів, оптимізованої прийомами продуктивної художньо-оцінювальної дії. Визначено сутність поняття «художнє оцінювання», яке інтерпретується автором статті як процес інтелектуального сканування перебігу вокально-хорового процесу. Розглянуто особливості змісту вокально-хорової підготовки майбутніх учителів музики через призму фронтального оцінювання вокально-хорових явищ. Проаналізовано останні дослідження та публікації з наукової проблеми, наведено обґрунтовані висновки. З'ясовано, що сформовані художньо-оцінювальні вміння є показником якості високого рівня готовності студентів до вокально-хорової роботи зі старшокласниками. Доведено, що методичне забезпечення освітнього процесу, комплексно наповнене послідовними логічно вивіреними методами, визначає стратегію реалізації педагогічних цілей. Представлено методичне забезпечення формування художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики впродовж етапів експериментального дослідження, наведено комплекс апробованих методів педагогічної роботи. Охарактеризовано способи впровадження педагогічних методів у хід

експериментального дослідження. Запропоновано подальші напрямки дослідження наукової проблеми.

Ключові слова: методи; методика формування; художньо-оцінювальні вміння; майбутні вчителі музики; етапи формування художньо-оцінювальних умінь.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Цілеспрямованість руху світових систем освіти в напрямку індивідуалізації навчання, націленості на формування самостійності майбутніх фахівців, зумовлює наповнення мистецької освіти новим змістом і формами, акцентуацію оцінювального базису в фаховій підготовці майбутніх учителів музики, націленого на формування художньо-оцінювальних умінь студентів. Об'єктивність і нагальність означених вимог позначається на особливостях перегляду підходів до формування висококультурного педагога – майбутнього викладача музичного мистецтва, наповненого прийомами продуктивної художньо-оцінювальної дії для забезпечення творчого шаблю якості навчального вокально-хорового процесу.

Даний вектор розуміння особливостей художньо-оцінювальних актів у вокально-хоровій діяльності ознаменований мистецьким відображенням загальнонаукового розуміння категорії оцінювання як ціннісно-діяльнісного комплексу особистості майбутнього вчителя музики, спрямованого на проектування, фіксацію, моделювання цілей вокально-хорової роботи. Адже, згідно О. Стрілець-Бабенко оцінювання дозволяє забезпечувати можливість регулювання системи освітнього процесу на основі отримання інформації про досягнення запланованих результатів, про можливість подальшого прийняття педагогічних мір для вдосконалення процесів навчання та виховання [5].

Відповідно, одним із основних завдань методичного забезпечення формування художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики вбачається реалізація методики формування самостійної оцінювальної дії для впорядкування вокально-хорового процесу в практиці підготовки студентів до вокально-хорової роботи зі старшокласниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підтвердження вагомості поставленого наукового завдання знаходимо філософських концепціях творчості (В. Андрущенко, І. Бех, І. Зязюн, Б. Новиков та інших); концепції оцінювання (Г. Врігт, Дж. Дьюї, Дж. Мід та ін.); оцінювально-ціннісних концепціях (У. Джемс, Ч. Пірс та ін.); оцінювальної теорії емоцій

(Н. Киященко, Н. Лейзеров, П. Симонов та ін.); індивідуальної психологічної теорії (А. Адлер); аналітичної теорії (Г. Юнг), інтелектуальної теорії (Ж. Піаже, О. Тихомиров та ін.); гуманістичної теорії (Е. Фромм); результативної теорії (Б. Скіннер); соціокультурної теорії (К. Хорні).

У даному зв'язку питання художнього оцінювання співвідноситься з домінуючим завданням мистецької освіти – забезпеченням гуманістичного напрямку художньої навчальної діяльності (С. Горбенко, О. Кузнецова та інші), із пошуком майбутніми вчителями музики особистісного ціннісно-естетичного досвіду, здатності до естетичного оцінювання (О. Отич, Г. Падалка, О. Щолокова та інші), формуванням творчого мислення (А. Болгарський, А. Козир, Т. Смирнова та інші), перетворенням здобутків і творчих проявів у мистецтві (П. Ковалик, В. Федоришин), науковими дослідженнями зі спеціальності музичне мистецтво (Лінь Є, Лінь Хай, Лінь Сяо, У Сінмей, Чжан Яньфень, Чжай Хуань та інших).

Зокрема, досліджуючи проблему оцінювання й обґрунтовуючи поняття «оцінка» у вимірі підготовки магістрантів музичного мистецтва, дослідник У Сінмей доводить першопричини оцінки в усвідомленні власної оцінної позиції стосовно оцінювального об'єкта. У Сінмей вважає, що «певність думки, виразне усвідомлення власних вражень – обов'язкова умова подальших обґрунтувань і вибору необхідної аргументації», основоположною умовою чого є чіткість, ясність естетичної позиції [7, с. 223].

Питання підготовки майбутніх учителів до формування оцінювальних умінь у молодших школярів висвітлено у дослідженнях О. Стрілець-Бабенко. Дослідниця визначає готовність вчителя до оцінювальної діяльності як цілісне стійке утворення, яке включає: мотиваційно-ціннісний компонент, що характеризується наявністю позитивних мотивів та усвідомлену потребу до оцінювання діяльності учнів і забезпечує ціннісну інтерпретацію знань, умінь, навичок, досвіду творчої діяльності, досвіду емоційно-ціннісного ставлення вихованців; когнітивний компонент, який передбачає оволодіння знаннями про мету та шляхи здійснення оцінювальної діяльності, розвиток пізнавальних процесів вчителя, що забезпечують оптимальне здійснення оцінювання діяльності молодших школярів; операційно-діяльнісний компонент, що включає уміння, які забезпечують ефективну організацію оцінювання діяльності вихованців, формування оцінювальних умінь в учнів, організації взаємодії педагога та вихованців у процесі здійснення оцінювальної діяльності; рефлексивний компонент, що представлений уміннями вчителя здійснювати самоаналіз та самооцінку власної

оцінювальної діяльності, наявністю потреб у самовдосконаленні [5].

При цьому оцінювальні вміння О. Стрілець-Бабенко розглядає як здатність формулювати оцінювальні судження. Проте, дослідниця не відокремлює оцінювальну діяльність вчителя від якості сформованих оцінювальних умінь, а питання організації оцінювання розглядає у комплексі методичного забезпечення курсу педагогіки, спрямованого на формування у майбутніх учителів готовності до педагогічного оцінювання всіх складників освітнього процесу.

Дані здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок про те, що на сьогоднішній день в сучасних наукових дослідженнях не врахована специфіка вокально-хорової підготовки студентів у процесі якої відбувається активне формування диригентських та вокально-хорових умінь і навичок, музично-естетичних смаків, художньо-виконавського світогляду в аспекті розвитку художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики для майбутньої продуктивної вокально-хорової роботи зі старшокласниками. У зв'язку з цим зауважимо, що одним із основних шляхів формування художньо-оцінювальних умінь студентів в умовах університетської мистецької підготовки є розробка його методичного забезпечення. Відповідно, першочерговим завданням методичного забезпечення формування художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики є реалізація оцінювальних підходів у процесі підготовки студентів до вокально-хорової роботи зі старшокласниками.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є висвітлення основ методичного забезпечення формування художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**: проаналізувати сучасні підходи до визначення категорій художнє оцінювання загалом та формування художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики, зокрема, висвітлити методичне забезпечення формування заявленого феномена.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Доцільність висвітлення методичного забезпечення формування художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики розглядаємо через дослідження проблеми оцінювання в комплексному осягненні студентами пропорцій відповідності, можливості, вибору, зворотного

зв'язку між мистецько-художніми вимогами та реальним станом вокально-хорових явищ. Осмислення у даному контексті поняття «художнє оцінювання» як діяльнісно-творче перетворення дійсності в процесі мислетворення від фіксації через з'ясування якості і значень показників до надання оцінювальних характеристик, згідно позиції В. Суужко [6], дозволило інтерпретувати його як процес інтелектуального сканування перебігу вокально-хорового процесу, розуміння його якісних характеристик, як мистецьких діяльнісних актів сприймання-розуміння-оцінювання-творення.

Адже сутнісна наповненість вокально-хорової роботи ознаменована потужно-інтелектуальними, художньо-естетичними та виконавсько-інтерпретаційними характеристиками творчої дії хорового колективу і керівника, націленістю на творчий результат. Повний цикл вокально-хорового процесу від першої репетиції до концертного виступу наповнений прийомами художньо-оцінювальної дії впродовж аналізу й розучування хорових творів, сприйняття й оцінки характеристик художнього образу, оцінювання ходу навчальних репетицій хорового колективу, оцінювання власної ролі й місця в ньому, відбору необхідних звуковидобувних прийомів і технік звуковедення потребує організованої художньо-оцінювальної дії його учасників.

З огляду на заявлену проблему статті щодо висвітлення методичного забезпечення формування художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики є підстави розглянути трактування понять «метод», «методи навчання». Систематизація та аналіз наукової літератури дає можливість зазначити, що поняття «метод» (від гр. *«μέθοδος»* – шлях дослідження чи пізнання) визначається як «спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями розглядуваного об'єкта» [1, с. 277]. Відповідно, метод являє собою систему орієнтирів – принципів, приписів, вимог для вирішення конкретних завдань.

Застосування методу в навчанні дозволяє якнайшвидше досягти педагогічної мети, оскільки згідно з Ю. Гусевим, метод як програмування студентами моделі діяльності з урахування еталонно-естетичних норм мистецької дії потребує оперування достатньою базою знань, а саме: знання про об'єкт діяльності, знання про її цілі, одночасно є знанням про результат, знання про необхідні засоби і способи діяльності [2, с. 138]. Разом із тим, у термін «метод навчання» вкладено діалогічний контекст педагогічної взаємодії суб'єктів навчання – викладача і студентів взаємопов'язаних вирішенням навчальних завдань навчання завдяки

системі методів педагогічної дії, що забезпечує результативну навчально-практичну діяльність.

Аналіз наукової літератури в галузі мистецької педагогіки (О. Комаровська, Г. Падалка, В. Фомин та інші) дозволив з'ясувати, що проблема навчання методам художньо-оцінювальної діяльності в методиці музичної освіти як спеціальне завдання підготовки майбутніх учителів музики до вокально-хорової роботи зі старшокласниками не розроблена. Проте, покладаючись на позицію Г. Падалки, розробка методів художнього оцінювання у комплексі ірраціональних і раціональних інтелектуальних дій для формування в студентів художньо-оцінювальних умінь є одним із наріжних і складних завдань мистецької педагогіки. Осмислення значущості формування зазначених умінь Г. Падалкою виходить з розробленої науковцем класифікації методів навчання мистецтву у послідовності характеру сприйняття художньої інформації, характеру мистецької діяльності, характеру художніх поетапних навчальних завдань, розвитку мистецьких якостей особистості [4]. Що дозволяє говорити, як вважає О. Комаровська, про концентрацію уваги на розвитку креативності, художнього типу мислення, мотивації до сприймання творів; ініціативності звернення до різних мистецтв; самостійної позиції в оцінюванні творів (баланс «емоцій» і «рацій», пріоритет «емоцій»); творення; самоідентифікації в мистецтві [3].

Обґрунтованим з даної точки зору є вибір в якості базису класифікації методів навчальної мистецької діяльності запропонованих В. Фоміним, а саме: методи розвитку мотивації особистості до творчого зростання (методи емоційного впливу, постановки перспектив); методи мистецьких презентацій (мистецькі екскурсії, уроки-концерти, фестивалі, творчі неділі); методи планування та конструювання (діалог з художнім образом, аналіз-інтерпретація, рольове читання, евристична бесіда, відбір художніх засобів); методи творчого перетворення (моделювання характеру мистецького образу, мистецькі імпровізації, комбінування, аглютинації, типізації, гіперболізації тощо); метод проектів, методи дискусії, диспуту, діалогу, інноваційні методи навчання [8].

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для досягнення зазначеної мети використано наступні методи: теоретичні – аналіз науково-методичної літератури за проблемою дослідження; метод експлікації – обґрунтування дефініцій «метод», «методи навчання»; контент-аналіз – обґрунтування змісту методичного

забезпечення формування художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики; функціональний аналіз – узагальнення й систематизація матеріалів для розробки методичного забезпечення формування художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики в процесі підготовки до вокально-хорової роботи зі старшокласниками.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Представлені матеріали здійсненого наукового обстеження дефініцій «метод», «методи навчання» спрямувати логіку подачі інформації в даній статті до обґрунтування і розкриття взаємозв'язку системи методів, які визначили процесуальну послідовність розробленої методики формування художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики. Розглядаючи методику як стратегію реалізації педагогічних цілей у комплексі педагогічної дії, засобів, умов цілеспрямованих на досягнення запланованого навчального результату, методичне забезпечення експериментального дослідження було сконцентровано в рамках формування художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики. Окремого наголосу під час визначення послідовності методики отримала розробка шляхів методичного забезпечення формування досліджуваного феномена, кількість і якість наповнення етапів експериментального дослідження, підбір й апробація методів і прийомів педагогічної роботи.

Методичне забезпечення першого етапу (інформаційно-сислового) було зосереджено на активізації мотивації студентів до оцінювання якості вокально-хорової роботи під час активного слухання й аналізу хорових продуктів навчальних і професійних хорових колективів. Основним завданням на цьому етапі було визначено: спрямування майбутніх учителів музики до усвідомлення ціннісно-естетичних характеристик хорових творів високого рівня хорового виконавства; спонукання до активної оцінювальної діяльності під час обговорення й аналізу якості звучання хорових колективів. Основними методами інформаційно-сислового етапу є тестування, анкетування, індивідуальні та групові бесіди, методи проектування та ін. Вихідною позицією на даному етапі було створення атмосфери активного спостереження, цілеспрямованого на сприйняття виконавсько-хорових явищ з метою отримання конкретних уявлень про якість і рівень їх виявлення. Засобами для здійснення студентами активного спостереження були позначені концертні програми хорових колективів, протоколи власних мистецьких вражень, Основними способами впровадження активного спостереження були: чітке

формулювання мети спостереження, з'ясування конкретних мистецьких об'єктів спостереження, складання плану спостереження, визначення способів фіксації результатів спостереження, процес спостереження, обговорення й узагальнення отриманих результатів активного спостереження.

З метою виявлення студентами міри достатності виражальних засобів у кейсі визначених творів хорового виконавства було опрацьовано метод мистецького прецеденту. Цей метод сприяв ознайомленню й аналізу студентами хорових творів в якості зразків, прикладів різновидів хорової інтерпретації та виконавсько-стильового відтворення авторської хорової партитури. Об'єктом застосування методу мистецького прецеденту були виконавсько-технічні характеристики хорових творів, метою було визначення ознайомлення й прийняття загальної інтерпретаційної моделі виконання визначених творів. Способами впровадження даного методу виступили: вибір хорового твору, нарис конкретної мети оцінювання хорового твору; складання індивідуальних планів оцінювання; з'ясування змісту, форми, образно-емоційних виконавських характеристик, аналіз та перспективи запозичення конкретних елементів хорового звучання у конструюванні власних інтерпретацій.

На другому етапі – аналітично-узгоджувальному було передбачено безпосереднє формування художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики. Завданнями було визначено поглиблення художньо-оцінювального інтересу студентів, розвиток потреби аналізувати мистецьку інформацію відповідно законів вокально-хорового виконавства, оволодіння прийомами творчого мислення з позиції самостійного визначення якості хорового звучання, а, відтак, набуття досвіду художнього оцінювання навчального хорового процесу.

Основними методами даного етапу є методи: аналізу перспектив звучання мистецьких творів, копіювання, модифікації, образних аналогій, систематизації тощо. Зокрема метод аналізу перспектив звучання мистецьких творів був спрямований на розробку виконавського плану конкретних хорових творів, узгодження художньо-образного змісту з вимогами технічно-звукової реалізації хорової партитури.

Метод копіювання дозволяє сфокусувати увагу студентів на якості інтонаційного відтворення складних елементів хорової фактури завдяки копіюванню виконавських знахідок провідних хорових колективів, для чого варто здійснювати вибір хорового твору або фрагменту, системний аналіз його інтерпретаційних особливостей, створення інтерпретаційної

копії щодо стилістики, засобів музичної виразності та хорової звучності, копіювання та імітацію манери диригування, манери звуковідтворення, вплетення власних авторських ідей щодо покращення тощо.

Широкоформатне застосування методу образної аналогії сприяє виконанню наступних завдань: надання студентам самостійності під час пошуку об'єктів аналогії з художнім образом, перевтілення, емпатії, побудови асоціативних ланок, перетворення тощо. Використання методу образної аналогії дозволяє залучити студентів до оцінювання різновидів символічної аналогії, аналогії властивостей, аналогії відносин за характером інформаційного наповнення змісту й особливостей художнього образу вокально-хорових творів.

Третій етап – процесуально-операційний був підпорядкований оволодінню студентами прийомами самостійної художньо-оцінювальної дії. Цей етап передбачає комплексне формування художньо-оцінювальних умінь, зокрема умінь оцінювати якість вокально-хорового звучання, умінь оцінювати якість комунікативних впливів, умінь оцінювати відповідність інтерпретації, умінь оцінювати якість прийняття рішень, умінь оцінювати якість власних дій, умінь оцінювати якість результатів, умінь оцінювати перспективи вокально-хорової роботи.

Методичне впровадження даного етапу забезпечується комплексом методів, спрямованих на досягнення педагогічних цілей, а саме: метод рефлексії, метод художньої дискусії, метод демонстрації, репетиційний метод, метод аналізу ходу діяльності, метод оцінювання результатів діяльності, метод прийняття рішення, метод критичних випадків, метод художньої критики тощо. Так, метод художньої дискусії дозволяє створювати вільну зону взаємообміну оцінок щодо якості продуктів навчальної вокально-хорової роботи, високий вольтаж емоційних мистецьких вражень, простору симпатії, успіхів, недоліків вокально-хорової роботи завдяки чітко спланованому алгоритму дії. Даний алгоритм передбачає визначення теми дискусії, узгодження та обговорення аспектів дискусії, поглиблений аналіз позицій учасників дискусії.

Метод художньої критики забезпечує формування в студентів установки на експертно-критичне оцінювання репетиційного простору вокально-хорової роботи за допомогою наступних дій: визначення ціннісних основ хорового твору, критичне оцінювання презентованого ходу репетиційної роботи, з'ясування недоліків і прогалин роботи над технічними складностями хорового строю, виявлення недоліків репетиційного процесу з позиції площин комунікацій, зворотнього зв'язку,

критичного опрацювання стратегій вибору та прийняття рішень.

Таким чином, включення студентів у продуктивну оцінювальну діяльність, використання різноманітних методів у роботі зі студентами сприяло прояву позитивної динаміки в формуванні художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики у процесі підготовки до вокально-хорової роботи зі старшокласниками

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

У результаті аналізу сучасних підходів до визначення категорій художнє оцінювання загалом та формування художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики, зокрема, представлений у даній статті матеріал дозволяє резюмувати про актуальність і своєчасність обраного наукового завдання щодо висвітлення основних методів розробленої методики формування художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики. Оскільки навчальний вокально-хоровий процес комплексно вбирає, виявляє та потребує самостійної художньо-оцінювальної дії від його учасників. Висвітлені у статті основні етапи методичного забезпечення формування художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики надають орієнтири до включення студентів в оцінювальну діяльність, а використання різноманітних методів у вокально-хоровому навчанні студентів сприяє прояву позитивної динаміки щодо виявлення художньо-оцінювальних умінь майбутніми вчителями музики у процесі підготовки до вокально-хорової роботи зі старшокласниками.

Перспективи подальших досліджень. Подальшого дослідження потребують питання застосування інноваційних методик у процесі формування художньо-оцінювальних умінь майбутніх учителів музики з позиції підготовки студентів факультетів мистецтв до комплексного керівництва вокально-хоровим процесом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] С. У. Гончаренко, *Український педагогічний енциклопедичний словник*. Рівне, Україна: Волинські обереги, 2011, 552 с.
- [2] Ю. А. Гусев, *Познание и творчество: Логико-гносеол. пробл. худож. творчества*. Минск, Беларусь: Университетское, 1987, 253 с.
- [3] О. А. Комаровська, «Мистецькі досягнення учнів: що і як оцінюємо?»

Мистецтво та освіта, № 4, с. 2–7, 2018.

- [4] Г. М. Падалка, *Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін)*. Київ, Україна: Освіта Україна, 2008, 274 с.
- [5] О. В. Стрілець-Бабенко, *Педагогіка: система навчально-педагогічних ситуацій для підготовки до оцінювальної діяльності*. Дніпро, Україна: Видавець ПП Середняк Т. К., 2020, 156 с.
- [6] В. В. Сутужко, *Феномен оцінки: філософське осмислення: монографія*. Саратов, Росія: ІД «МарК», 2012, 400 с.
- [7] У Сінмей, «Аксіологічний підхід у процесі підготовки магістрантів музичного мистецтва», *Наукові записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*, Вип. 155, с. 221–225, 2017.
- [8] В. В. Фомін, Н. Літвінцева, «Формування готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва до методичної роботи в закладах середньої освіти», *Час мистецької освіти ХНПУ імені Г. С. Сковороди*, Ч. 1, с. 145–150, 2019.

METHODOLOGICAL SUPPORT FOR THE FORMATION OF ARTISTIK-EVALUATION SKILLS OF FUTURE MUSIK TEACHERS

Zhang Bo,

Postgraduate student of the Department of theory and methods of music education, choral singing and conducting
Anatoliy Avdievsky faculty of Arts
National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov.
Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4139-5198>
253532434@gg.com

Abstract. This article deals with the main methods that provide the formation of artistic-evaluation skills of future music teachers. It is established that artistic-evaluative acts in vocal-choral activity are marked by the artistic reflection of the general scientific understanding of the category of evaluation as an activity complex of the personality of the future music teacher. The author's own view on the researched problem in the holistic vision of prospects of preparation of students of faculties of arts of pedagogical universities optimized by receptions of productive art-estimating action is presented. The essence of the concept of «artistic evaluation» is defined, which is interpreted by the author of the article as a process of intellectual scanning of the vocal-choral process. The

peculiarities of the content of vocal-choral training of future music teachers through the prism of frontal assessment of vocal and choral phenomena are considered. The latest research and publications on the scientific problem are analyzed, substantiated conclusions are given. It was found that the formed artistic and assessment skills are an indicator of the quality of the high level of readiness of students for vocal-choral work with high school students. It is proved that the methodological support of the educational process, comprehensively filled with consistent logically verified methods, determines the strategy of realization of pedagogical goals. The methodical providing of formation of art-estimating abilities of future teachers of music during stages of experimental research is presented, the complex of the tested methods of pedagogical work is resulted. The ways of introduction of pedagogical methods in the course of experimental research are characterized. Further directions of research of a scientific problem are offered.

Keywords: methods; methods of formation; artistic-evaluative skills; future music teachers; stages of formation of artistic-evaluative skills.

МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННО-ОЦЕНОЧНЫХ УМЕНИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ

Чжан Бо,

аспирант кафедры теории та методики музыкального образования,
хорового пения и дирижирования факультета искусств
имени Анатолия Авдиевского Национального
педагогического университета имени М. П. Драгоманова.
Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4139-5198>
253532434@gg.com

Аннотация. В статье рассмотрены основные методы, которые обеспечивают формирование художественно-оценочных умений будущих учителей музыки. Установлено, что художественно-оценочные акты в вокально-хоровой деятельности ознаменованы художественным отображением общенаучного понимания категории оценки как деятельностного комплекса личности будущего учителя музыки. Представлен собственный взгляд автора на исследуемую проблему в целостном видении перспектив подготовки студентов факультетов искусств педагогических университетов, оптимизированной приемами продуктивной

художественно-оценочной деятельностью. Определена сущность понятия «художественное оценивания», которое интерпретируется автором статьи как процесс интеллектуального сканирования вокально-хорового процесса. Рассмотрены особенности содержания вокально-хоровой подготовки будущих учителей музыки через призму фронтального оценивания вокально-хоровых явлений. Проанализированы последние исследования и публикации по научной проблеме, приведены обоснованные выводы. Выяснено, что сформированные художественно-оценочные умения являются показателем качества высокого уровня готовности студентов к вокально-хоровой работе с старшеклассниками. Доказано, что методическое обеспечение образовательного процесса, комплексно наполненное последовательными логически выверенными методами, определяет стратегию реализации педагогических целей. Представлено методическое обеспечение формирования художественно-оценочных умений будущих учителей музыки в течение этапов экспериментального исследования, приведен комплекс апробированных методов педагогической работы. Охарактеризованы способы внедрения педагогических методов в ходе экспериментального исследования. Предложены дальнейшие направления исследования научной проблемы.

Ключевые слова: методы; методика формирования; художественно-оценочные умения; будущие учителя музыки; этапы формирования художественно-оценочных умений.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] S. U. Honcharenko, *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk*. Rivne, Ukraina: Volynski oberehy, 2011, 552 s.
- [2] YU. A. Gusev, *Poznanie i tvorchestvo: Logiko-gnoseol. probl. hudozh. tvorchestva*. Minsk, Belarus': Universitetskoe, 1987, 253 s.
- [3] O. A. Komarovska, «Mystetski dosiahnennia uchniv: shcho i yak otsiniuiemo?», *Mystetstvo ta osvita*, № 4, s. 2–7, 2018.
- [4] H. M. Padalka, *Pedahohika mystetstva (Teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin)*. Kyiv, Ukraina: Osvita Ukraina, 2008, 274 s.
- [5] O. V. Strilets-Babenko, *Pedahohika: systema navchalno-pedahohichnykh sytuatsii dlia pidhotovky do otsiniuvalnoi diialnosti*. Dnipro, Ukraina: Vydavets PP Seredniak T. K., 2020, 156 s.
- [6] V. V. Sutuzhko, *Fenomen ocenki: filosofskoe osmyslenie: monografiya*.

Saratov, Rossiya: ID «MarK», 2012, 400 s.

- [7] U Sinmei, «Aksiolohichniy pidkhid u protsesi pidhotovky mahistrantiv muzychnoho mystetstva», Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzh. ped. un-tu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Pedagogichni nauky, Vyp. 155, s. 221–225, 2017.
- [8] V. V. Fomin, N. Litvintseva, «Formuvannya hotovnosti maibutnikh vchyteliv muzychnoho mystetstva do metodychnoi roboty v zakladakh serednoi osvity», Chas mystetskoï osvity KhNPU imeni H. S. Skovorody, Ch. 1, s. 145–150, 2019.

*Стаття надійшла до редакції
06 квітня 2021 року*

Наукове видання

ВІСНИК ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

*Збірник наукових праць
Випуск 16(45)*

Серія «Педагогічні науки»

Освіта/Педагогіка: 01; код спец.: 011, 012, 013, 014, 015, 016

Редактори — *Отрішко В. І.*
Ремізовський К. М.
Коректор — *Отрішко В. І.*
Комп'ютерна верстка — *Васильченко Я. Й.*

Державний заклад вищої освіти
«Університет менеджменту освіти»
04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-А
тел: +38 (044) 481-38-00; факс: +38 (044) 484-10-96
www.umo.edu.ua

Підписано до друку 21.04.2021. Формат 60×84 1/16
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура Cambria.
Умов. друк. арк. 13,95. Обл. вид. арк. 15.
Тираж 300 прим. Замовлення № 210421_1

Надруковано в ТОВ «Видавництво "Юстон"»
01034, м. Київ, вул. О. Гончара, 36-а тел.: (044) 360-22-66,
www.yuston.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія дк № 497 від 09.09.2015 р.

Scientific journal

BULLETIN OF POSTGRADUATE EDUCATION

*Collection of scientific papers
Issue 16(45)*

Educational Sciences Series

Education/Pedagogy: 01; spec code: 011, 012, 013, 014, 015, 016

Editors — *Otrishko V. I.*

Remizovsky K. M.

Corrector — *Otrishko V. I.*

Desktop publishing — *Vasilchenko Ya. Y.*

State Institution of Higher Education
«University of educational management»
04053 Kyiv, Sichovykh Striltsiv str., build. 52-A, phone: (044) 484-10-96.
www.umo.edu.ua

Signed for print 21.04.2021. Format 60×84 1/16
Printing offset. Paper offset. Liberation font Cambria.
Provisionally printed sheets 13,95. Accounting and publishing sheets 15.
Edition 300 copies. Order № 210421_1

Printed in PLC «Publishing House "Yuston"»
36-A, O. Honchara Str., Kyiv, 01034, tel.: (044) 360-22-66,
www.yuston.com.ua

A certificate of making a publishing business subject to the state register of publishers,
manufacturers and distributors of publishing products series дк № 497 from 09.09.2015.